

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ (Τομέας Ιστορίας και Θεωρίας του Δικαίου)
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2017-2018

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Του Ηρακλή Π. Καραμπάτου
Α.Μ.:7340011817003

**Νομική Θεώρηση των Μοναστηριακών Τυπικών Ευεργέτιδος
και Κεχαριτωμένης**

Επιβλέποντες:

Γεώργιος Ανδρουτσόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής, Νομική Σχολή, Ε.Κ.Π.Α.

Αθήνα, 22/2/2019

Copyright © Ηρακλής Π. Καραμπάτος, 2019

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η παρούσα διπλωματική εργασία, εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος του τομέα Ιστορίας και Θεωρίας του δικαίου, ειδίκευσης Εκκλησιαστικού δικαίου, του τμήματος Νομικής της Νομικής σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και φέρει τον τίτλο «Νομική Θεώρηση των Μοναστηριακών Τυπικών Ευεργέτιδος και Κεχαριτωμένης».

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επόπτη καθηγητή μου, Επίκουρο καθηγητή Εκκλησιαστικού Δικαίου, κύριο Γιώργο Ανδρουτσόπουλο, για την υποστήριξη, τις υποδείξεις και τις συμβουλές, τις οποίες προσέφερε διαρκώς όχι μόνο προς την εκπόνηση αυτής της εργασίας, αλλά και καθ'όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου. Επίσης, ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω και στα άλλα δύο μέλη της επιτροπής, τον Αναπληρωτή Καθηγητή Νομικής Πληροφορικής, κύριο Γεώργιο Γιαννόπουλο και την Αναπληρώτρια καθηγήτρια Κοινωνιολογίας Δικαίου, κυρία Ελένη Ρεθυμιωτάκη, οι οποίοι με τις πολύτιμες επισημάνσεις και διορθώσεις τους συνέβαλαν στη βελτίωση και στην τελική μορφή αυτής της εργασίας. Ευχαριστώ επίσης, τον καθηγητή Ιωάννη Κονιδάρη και την Καθηγήτρια Κέλλυ (Καλλιόπη) Μπουρδάρα, για τις σημαντικές συμβουλές τους που αποτέλεσαν οδοδείκτη για τη σύνταξη αυτής της εργασίας και για τη συνολικότερη πορεία μου στη Νομική Σχολή Αθηνών.

Τέλος, θα ήθελα να κλείσω με τις ευχαριστίες στα πρόσωπα, στα οποία και αφιερώνω αυτήν την προσπάθεια. Στη γιαγιά μου και στον παππού μου, που με θυσίες, κόπους και δυσκολίες με μεγάλωσαν.

Περίληψη

Η διπλωματική αυτή εργασία,σχετίζεται με ζητήματα Εκκλησιαστικού Δικαίου και συγκεκριμένα με το Δίκαιο των Μοναστηριακών Τυπικών .Εξετάζεται η εξέλιξη των Τυπικών, μέσα από το πρίσμα της Ιστορίας του Δικαίου και με ταυτόχρονη παράθεση Νεαρών διατάξεων και αποφάσεων Τοπικών και Οικουμενικών Συνόδων.Μέσα από τη διαλεκτική συνύπαρξη των δύο αυτών κλάδων του δικαίου,Εκκλησιαστικο και Ιστορία δικαίου,εξετάζουμε ζητήματα της αρχικής προβληματοθεσίας μας,σχετικά με το ζήτημα του Βυζαντινού νομικού πλουραλισμού (ύπαρξης δηλαδή περισσότερων δικαϊκών συστημάτων στην ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία),σχετικά με την υπόθεση περι “πυρηνικών” τυπικών και κατά πόσο αυτά επέδρασαν στα μεταγενέστερα μοναστηριακά τυπικά κ.ο.κ.Η έρευνα περιορίζεται σε δύο τυπικά,αυτά της Μονής Ευεργέτιδος και της Μονής Κεχαριτωμένης.Εξετάζεται η σχέση αυτων των δύο τυπικών,τόσο σε επίπεδο δομής,όσο και σε επίπεδο διατάξεων.

Λέξεις Κλειδιά:

Νομικός Πλουραλισμος,Μοναστηριακά Τυπικά,Τυπικό Ευεργέτιδος,Τυπικό Κεχαριτωμένης,Ιστορία Δικαίου,Εκκλησιαστικό Δίκαιο.

Abstract

Among the many types of sources for the history of Byzantine monasticism, the «typika», or foundation documents, are the most important and will facilitate into the comprehensive study of religious life and institutions in the Eastern Roman Empire. Each typikon was normally written for a specific monastery and its dependencies and reflected the ideas and wishes of the writer. They were flexible and personal documents, which differed considerably in form, length, and content. In this study we examine the «Typikon of Timothy for the Monastery of the Mother of God Evergetis», and the «Typikon of Empress Irene Doukaina Komnene for the Convent

of the Mother of God Kecharitomene in Constantinople» and the relations between them in the light of legal culture of the Eastern Roman Empire.

We also examine issues which include matters about the legal pluralism in the Eastern Roman Empire. Throughout this study, we mention «Novellae constitutiones» and also Canons of the Ecumenical Councils which will enable in getting a thorough grasp of the subject.

Keywords:

Legal Pluralism, Typikon Evergetidos, Typikon Kecharitomene, Novellae Constitutiones, History of Law, Canon Law.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	8-17
Κεφάλαιο Α.....	21-34
1.1 Προϋποθέσεις Εισαγωγής	14-18
1.2 Συνέπειες της Μοναχικής Επαγγελίας	23-26
1.3 Αυτοδέσποτο,Αυτεξούσιο και Ελεύθερο της Μονής.....	27-28
1.4 Ηγούμενος.....	29-30
1.5 Οικονόμος	31-33
1.6 Λοιπά όργανα.....	34
Κεφάλαιο Β.....	35-58
2.1 Προϋποθέσεις Εισαγωγής.....	35-36
2.1.2 Στάδιο δοκιμασίας.....	37-38
2.1.3 Αποταγή.....	39
2.1.4 Διακρίσεις μοναχών.....	40
2.2 Συνέπειες της μοναχικής επαγγελίας.....	42-45
2.3 Αυτοδέσποτο, αυτεξούσιο και ελεύθερο	46-48
2.4 Ηγουμενη	49-51
2.5 Οικονόμος.....	52
2.6 Λοιπά όργανα.....	53
2.7 Ανεκποίητο της Περιουσίας	54-55
2.1.7 Εξαιρέσεις από την αρχή του ανεκποιήτου.....	56-57
2.2.7 Καταπεμπτοί	58
Συμπεράσματα.....	59-61

Πίνακας κυριότερης βιβλιογραφίας

Κεχαριτωμένης

=Τυπικό της μονής Θεοτόκου Κεχαριτωμένης
εκδ. Paul Gautier, typikon de la Theotokos
Kecharitomene REB 43 (1985)

Ευεργέτιδος

= Τυπικό της μονής Θεοτόκου Ευεργέτιδος
Εκδ. Paul Gautier, Typikon de la theotokos
Evergetis REB 40 (1982)

Εισαγωγή

Τα κείμενα με τα οποία θα ασχοληθούμε στη διπλωματική αυτή εργασία, είναι γνωστά ως κτητορικά ή μοναστηριακά τυπικά¹. Η σημαντικότητα των μοναστηριακών τυπικών, έχει διττο χαρακτήρα. Μπορούμε να εξετάσουμε δηλαδή τα μοναστηριακά τυπικά ως πηγές του εκκλησιαστικού δικαίου, αλλά εκτός αυτού μπορούμε επίσης να εξετάσουμε την ίδια την ιστορία του δικαίου μέσω των τυπικών αυτών. Πέρα από το ακραιφνώς νομικό κομμάτι, μέσω των μοναστηριακών τυπικών μπορούμε να εξετάσουμε τις επιμέρους πτυχές του μοναχικού βίου, όπως επίσης και την πορεία και εξέλιξη του Βυζαντινού μοναχισμού.

Η σύνταξη των μοναστηριακών τυπικών εξυπηρετούσε συγκεκριμένους σκοπούς. Τα μοναστηριακά τυπικά ρυθμίζουν -για παράδειγμα- σημαντικά ζητήματα συνολικά της ζωής του μοναστηριού. Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε, πόσο απαραίτητο είναι ένα τέτοιο κείμενο, όταν ρυθμίζει την ζωές των ατόμων που απαρτίζουν μια ολόκληρη κοινότητα. Όσο ζούσε ο ιδρυτής -το κύρος του οποίου ήταν αδιαμφισβήτητο- τα ζητήματα που προέκυπταν ρυθμιζόταν από τον ίδιο. Οι δυσκολίες ξεκίνησαν να ανακύπτουν, όταν μετά το θάνατο του προέκυπταν

¹ Κωνσταντίνου Μανάφη, *Μοναστηριακά τυπικά-Διαθήκαι, Μελέτη Φιλολογική*, Διατριβή επι διδακτορία, υποβληθείσα εις την φιλοσοφικήν σχολήν του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 1970, σελ. 57-58

ζητήματα τα οποία έπρεπε να λυθούν με βάση κάποια γραπτή παρακαταθήκη και ταυτόχρονα να μην δημιουργείται οποιαδήποτε αμφισβήτηση.

Μέσω των τυπικών επίσης, ο κτήτορας² της μονής ορίζει τον διάδοχο του στην ηγουμενία, τον οποίο καθιστά παράλληλα και κληρονόμο της μονής, η οποία ταυτόχρονα αποτελεί και την ιδιωτική του περιουσία. Επίσης, οριζόταν και ο τρόπος της διαδοχής και εκλογής του ηγούμενου, καθώς και τα υπόλοιπα διακονήματα, ώστε να εξασφαλίζεται η ομαλή συνέχιση της ζωής της αδελφότητας και ταυτόχρονα να αποφεύγεται οποιαδήποτε διαταραχή κατά την διαδικασία διαδοχής ή εξωτερικές επεμβάσεις. Τέλος, πολλές φορές (στην πλειονότητα των τυπικών) διαπιστώνουμε πως τα τυπικά είναι εφοδιασμένα με κάποιο ισχυρό έγγραφο της εκκλησιαστικής ή πολιτειακής νομοθεσίας, ώστε να αποσοβήσουν τον κίνδυνο της προσβολής των δικαιωμάτων της και κυρίως του ιδιοκτησιακού της καθεστώτος. Μπορούμε λοιπόν να καταλάβουμε, το πόσο νευραλγικά υπήρξαν τα τυπικά για την συνολική ζωή των μοναστηριών στο Βυζάντιο, όπως επίσης και το γεγονός ότι αποτέλεσαν οδοδείκτη για το σύνολο της λειτουργικής και διοικητικής συνέχειας των μοναστηριών. Τα μοναστηριακά τυπικά διατηρήθηκαν με ιδιαίτερη φροντίδα, λόγω του γεγονότος πως οι κήτορες συντάσσουν διατάξεις οι οποίες καθιστούν απαραίτητη την συστηματική ανάγνωση των τυπικών κάθε μήνα³.

Ως πηγές, τα κτητορικά τυπικά συγκαταλέγονται στις άμεσες πηγές. Όταν δε ανήκουν στην κατηγορία των αριστοκρατικών τυπικών, αποτελούν και επίσημη πηγή η οποία παρέχει αξιόπιστες πληροφορίες συμβάλλοντας στην γνώση της υπό εξέταση περιόδου. Πρόκειται λοιπόν, για μια ιδιαίτερη περίπτωση ιδιωτικών πιστοποιητικών εγγράφων που αποτελούν το καταστατικό της λειτουργίας ενός μοναστηριού, το οποίο συντάσσουν είτε ο ιδρυτής της μονής, είτε ενδεχομένως ο ανακαινιστής της. Τα κτητορικά τυπικά δεν διαθέτουν μια συγκεκριμένη μορφολογία ως προς τη δομή και τις διατάξεις, μολονότι συχνά παρουσιάζουν ομοιότητες μεταξύ τους. Αυτές οι ομοιότητες οφείλονται κυρίως στην άντληση στοιχείων από κάποιο πρότυπο. Για παράδειγμα, το ένα από τα δύο τυπικά το οποίο θα εξετάσουμε, το τυπικό της μονής Ευεργετιδος, επέδρασε σε άλλα μεταγενέστερα τυπικά.

Σκοπός της εργασίας

Αν μελετήσουμε το σύνολο των μοναστηριακών τυπικών, θα διαπιστώσουμε πως η συντριπτική πλειονότητα τους διχοτομούν το περιεχόμενο τους ανάμεσα σε λειτουργικές και διοικητικές διατάξεις. Στην εργασία αυτή θα ασχοληθούμε ακραιφνώς με τις διοικητικές διατάξεις των μοναστηριακών τυπικών, λόγω του γεγονότος πως μόνο από τις διατάξεις αυτές μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για την εκκλησιαστική και πολιτειακή νομοθεσία. Θα εξετάσουμε δηλαδή μοναστηριακούς θεσμούς, όπως αυτόν του Αυτοδεσπότη και Ελευθέρου μιας μονής, τις εκλογές των βασικότερων οργάνων, τη χειροθεσία και την ενθρόνιση του ηγούμενου, τον ρόλο των εφόρων και εν γένει τη διοίκηση των μονών όπως αυτά παρουσιάζονται μέσα από τα ίδια τα μοναστηριακά τυπικά της περιόδου που

² A.Epstein, «Formulas for Salvation: A Comparison of Two Byzantine Monasteries and their Founders», *Church History*, 50, 1981, pp.4

³ Βλ. Κυρίως Άγ. Τιμόθεος, *Τυπικόν Ευεργέτιδος*, κεφ. μγ', 91.1310-25
Ειρήνη Δούκαινα, *Τυπικόν Κεχαριτωμένης*, κεφ. ξε', 113.1646-55

εξετάζουμε. Η όλη αυτή έρευνα φυσικά, θα είχε «απονευρωθεί», αν δεν βρισκόταν σε μια διαλεκτική συνύπαρξη με τις διατάξεις της πολιτειακής και εκκλησιαστικής νομοθεσίας της μέσης και όψιμης Βυζαντινής περιόδου. Η διπλωματική αυτή εργασία, διχοτομείται μεταξύ δύο μερών. Στο πρώτο με τις αντίστοιχες παραγράφους του θα εξετάσουμε το μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, ενώ στο δεύτερο, θα εξετάσουμε το μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης.

Ιστορικό υπόβαθρο

Τα μοναστηριακά τυπικά στα οποία θα αναφερθούμε στη μελέτη αυτή, συντάσσονται κατά την όψιμη μεσοβυζαντινή περίοδο (Ευεργέτιδος) και κατά την πρώιμη υστεροβυζαντινή περίοδο (Κεχαριτωμένη). Συγκεκριμένα, το τυπικό της μονής Ευεργέτιδος συντάσσεται περίπου το 1058, ενώ το τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης συντάσσεται περίπου το 1110 με ανώτατο χρονολογικό όριο το 1116. Το μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος γράφεται κατά την όψιμη φάση της μεσοβυζαντινής περιόδου από την οποία το βυζαντινό κράτος «βγαίνει» μικρότερο σε έκταση, αλλά περισσότερο συμπαγές, ομοιογενές και ενιαίο⁴. Παρ' όλα αυτά, είναι ακριβώς εκείνη η εποχή που εμφανίζονται οι απαρχές των αλλοιώσεων και αλλαγών που θα υποσκάψουν το εσωτερικό του κράτους και θα προειδοποιήσουν για μια πτωτική πορεία. Την επόμενη δηλαδή, την υστεροβυζαντινή⁵. Το μόνο παρηγορητικό στην υπόθεση αυτή είναι πως μέσα από αυτή την θλιβερή κατάσταση το κράτος βρίσκει τη δύναμη να αναπτύξει νέα πνευματική δραστηριότητα με βάση την στροφή προς τον πλατωνικό στοχασμό. Αναφορικά με την πρώιμη υστεροβυζαντινή περίοδο, αυτή βρίσκει το κράτος όχι πλέον ρυθμιστή της διεθνούς κατάστασης. Υπάρχουν πολλά δείγματα μαρασμού και αποστέωσης που αποδεικνύουν πως το κράτος είναι ανίκανο να προσαρμοστεί και να ακολουθήσει τις αντίστοιχες εξελίξεις των δυτικών κρατών, προπαντός στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα. Ασυστηματοποίητες και διάσπαρτες επιθέσεις εξασθενίζουν το κράτος μέρα με τη μέρα μέχρι την τελική του πτώση. Άλλωστε, είναι ακριβώς αυτό το σημείο στο οποίο μπορούμε να εντοπίσουμε αυτήν την ιδιόμορφη δουλοκτητική – φεουδαλιστική οικονομική σύνθεση που οδηγεί το Βυζάντιο στην απόλυτη οικονομική παρακμή. Ενδεχομένως εδώ να βρίσκεται και το κλειδί και η απάντηση αναφορικά με την υπόθεση του Βυζαντινού νομικού πλουραλισμού κατά την ύστερη φάση του. Οι μέθοδοι δημοσιονομικής και οικονομικής πολιτικής παρέμειναν στην υστεροβυζαντινή εποχή στάσιμες και ανεξέλικτες⁶. Οι πόλεις κατά την ασφυκτική πίεση της κρατικής παρέμβασης δεν κατόρθωσαν να αναπτυχθούν και να δημιουργήσουν επιχειρηματική και φιλοπρόοδο τάξη εμπόρων. Το κράτος έτσι, στερημένο από τα έσοδα του μεγάλου διαμετακομιστικού εμπορίου που το είχαν πάρει σχεδόν ολόκληρο οι ναυτικές ιταλικές πόλεις και με κλονισμένη την νομισματική του πολιτική, εφάρμοσε μια

⁴ Ι. Καραγιαννόπουλος, *Το Βυζαντινό Κράτος*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Βανιας, 2001, σελ. 451-458

⁵ Μπορούμε για παράδειγμα να δούμε την περίπτωση της Αικ. Χριστοφιλοπούλου η οποία προλογίζοντας στην Βυζαντινή Ιστορία γράφει: "Αποτρεπτική επιρροή ασκεί και η παρατήρηση ότι μερικοί από τους αυτοκράτορες της ύστερης βυζαντινής περιόδου, αντί να ενδιαφερθούν για την τύχη της αυτοκρατορίας, έδωσαν προτεραιότητα στην προσωπική τους ματαιοδοξία, καθιστώντας το κράτος εύκολη λεία στους Οθωμανούς. [...]"

⁶ A. Laiou-C. Morrisson, *Byzantine Economy*, Cambridge University Press, 2007, Cambridge, pp. 224

σειρα νομισματικών πολιτικών οπως νοθεύσεων και ως εκ τουτου φυτοζωούσε οικονομικά. Η διαρκώς μεγαλύτερη πολιτική αδυναμία και αστάθεια, η διαρκώς χειρότερη οικονομική κατάσταση του κράτους, οι αδιάκοπες επιβαρύνσεις και η πίεση των φορολογουμένων καθόρισαν και την όψη της βυζαντινής κοινωνίας την υστεροβυζαντινή εποχή. Η μέση τάξη είχε μειωθεί κατά πολύ και είχε δημιουργηθεί επικίνδυνη πόλωση. Μία πλευρά με ελάχιστους αριθμητικά αλλά παντοδύναμους πλούσιους και από την άλλη μεριά η μεγαλύτερη μάζα των καλλιεργητών είτε μικροϊδιοκτητών⁷. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες το κράτος εξασθενημένο πολιτικά στρατιωτικά και οικονομικά με κλονισμένα τα κοινωνικά του θεμέλια έγινε εύκολη λεία των Οθωμανών κατακτητών⁸.

Θα ήταν παράλειψη, αν σε αυτό το εισαγωγικό κεφάλαιο, το σχετιζόμενο με την Βυζαντινή καθημερινότητα, δεν αναφέρουμε καθόλου το ζήτημα του Βυζαντινού μοναχισμού. Με τον όρο «Μοναχισμός», εννοούμε την πεποίθηση πολλών ανθρώπων, ότι μόνο αν απομακρυνθούν από το κοινωνικό περιβάλλον τους και ζήσουν πραγματικά μοναχικό βίο θα είναι δυνατό να πετύχουν την ψυχική τους τελείωση και τη σωτηρία τους. Πρόκειται δηλαδή, για ένα ψυχικό επαναστατικό κίνημα. Ένας απογοητευμένος από τις ατέλειες της κοινωνίας άνθρωπος, αυτός δηλαδή που δεν ήταν διατεθειμένος να συμβιβαστεί με το αμαρτωλό περιβάλλον, αποχωριζόταν και απομακρυνόταν από αυτό για να αφοσιωθεί χωρίς επιζημιους πειρασμούς και ενοχλήσεις, στον Θεό, στον αγώνα για την σωτηρία του. Δεν πρόκειται δηλαδή για μία -κατά κάποιον τρόπο- διαμαρτυρία ενάντια αποκλειστικά της κοινωνίας, αλλά και μία διαμαρτυρία εναντίον σε κάθε συμβιβασμό της συνείδησης.

Η παλαιότερη μορφή του μοναχικού βίου είναι ο αναχωρητισμός. Οι αναχωρητές έφευγαν μακριά από την κοινωνία και μέσα στην απομόνωση παραδίδονταν στην θεωρία του θείου και την άσκηση, στην επιδίωξη δηλαδή της ψυχικής τους τελείωσης, που το πετύχαιναν με την σωματική κακουχία και την προσευχή. Κατά τον τέταρτο αιώνα, ο Παχώμιος, ειδωλολάτρης στρατιωτικός που προσχώρησε στον χριστιανισμό και διάσημος ασκητής, οργάνωσε τους ερημίτες που μόναζαν κοντά του σε κοινοβιακή ζωή. Αυτό το πρώτο κοινόβιο ιδρύθηκε στην άνω Αίγυπτο⁹. Οι μοναχοί, και αυτό είναι ιδιαίτερα νευραλγικής σημασίας για την διατομή των τυπικών και την οργάνωση τους όπως παρακάτω θα δούμε, οφείλαν απόλυτη υπακοή στον προϊστάμενο τους και ήταν υποχρεωμένοι να εφαρμόζουν πίστα το καθημερινό τους πρόγραμμα, το οποίο προέβλεπε κοινή προσευχή και λειτουργία, ασκήσεις περισυλλογής και συγκέντρωσης, κοινό φαγητό και διάφορες χειρωνακτικές εργασίες. Γεγονός αδιαμφισβήτητο παραμένει, πάντως, ότι ο Παχώμιος παραδίδει για πρώτη φορά στην ιστορία του μοναχικού θεσμού γραπτούς κανόνες ρύθμισης της κοινοβιακής ζωής. Στη χρονική περίοδο δράσης του Παχωμίου δεν μπορεί φυσικά να γίνει ακόμη λόγος για οργανωμένο τυπικό, αφού ο όρος απέκτησε τη σημασία του καταστατικού και ρυθμιστικού χάρτη της κοινοβιακής οργάνωσης αιώνες αργότερα, στην πρωτεύουσα του βυζαντινού κράτους, όπως αποδεικνύει ο Μανάφης.

Διαφορετικά αναπτυγμένος από τον αιγυπτιακό μοναχισμό, ήταν ο μοναχισμός της Παλαιστίνης όπου αναπτύχθηκε η μορφή της ασκητική ζωής που λέγεται Λαύρα.

⁸ Ι.Καραγιαννόπουλος, *Το Βυζαντινο Κράτος*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Βανιας, 2001, σελ. 451-458

⁹ Ο.π., σελ.

Σ' αυτήν, μια ομάδα ερημιτών ζούσε σε ξεχωριστά κελιά, ο καθένας κατά την κοινή διεύθυνση ενός ηγούμενου. Κέντρο της Λαύρας ήταν ένα κτίριο, όπου οι ερημίτες μαζεύονταν κάθε Σάββατο και Κυριακή και όπου έμεναν όσο κρατούσε η δοκιμασία τους, υποψήφιοι ή και ήδη μοναχοί. Από την Παλαιστίνη, ο μοναχικός βίος διαδόθηκε στην Συρία, όπου πήρε ιδιαίτερα αυστηρό χαρακτήρα αποβλέποντας στην ως την υπερβολή προσπάθεια να νεκρώσει τα πάθη του σώματος. Με τις αραβικές επιδρομές, Αίγυπτος, Συρία και Παλαιστίνη αποκόπηκαν από την υπόλοιπη αυτοκρατορία και ο μοναχισμός τους απομονώθηκε, χωρίς να μπορεί να παρακολουθήσει την εξέλιξη του μοναχισμού του υπολοίπου κράτους.

Παρόλα αυτά, ο μοναχισμός αναπτύχθηκε στην Μικρα Ασία και σε ορισμένες επαρχίες όπως στην Γαλατία και στην Καππαδοκία. Στην Μικρα Ασία όμως και ειδικότερα στην Καππαδοκία εμφανίστηκε ο άνθρωπος που θεωρείται ρυθμιστής και νομοθέτης του μοναχικού βίου, ο Μέγας Βασίλειος από την Καισάρεια. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις του Μεγάλου Βασιλείου, η κοινοβιακή ζωή σε μονές με μικρό αριθμό μοναχών είναι προτιμότερη από τον ασκητισμό των ερημιτών, όπως και από το σύστημα του Παχωμίου με τους πολυπληθής μοναχούς. Η κοινοβιακή ζωή του μεγάλου Βασιλείου ήταν ρυθμισμένη σε όλες τις λεπτομέρειες, (όπως η ώρα για προσευχή, η μελέτη, η εργασία, το φαγητό, ο ύπνος και ο τρόπος ενδυμασίας) με μεγάλη ακρίβεια. Εδώ έρχεται ακριβώς το σημείο καμψής, όπου κατά το τελευταίο μέρος του τέταρτου αιώνα ο μοναχικός βίος εξαπλώνεται και στην ίδια την Κωνσταντινούπολη. Στα μέσα του έκτου αιώνα μόνο στη Πόλη και στη Καρχηδόνα υπήρχαν γύρω στα 110 μοναστήρια. Φυσικά ο αριθμός των μοναχών αυξάνει σε βάρος της πειθαρχίας τους και αυτό ανάγκασε τις εκκλησιαστικές και τις πολιτειακές αρχές να επέμβουν για να αποκαταστήσουν την "χαλαρωμένη" κάπως πειθαρχία και για να τονώσουν το μοναχικό βίο. Παρακάτω, θα ασχοληθούμε με τον αληθινό κώδικα μοναχικής νομοθεσίας που εξεδωσε ο Ιουστινιανός με μία σειρά νεαρών¹⁰, που δίνουν ισχύ νόμου στους εκκλησιαστικούς κανόνες και ρυθμίζουν ζητήματα του μοναχικού βίου. Η νομοθεσία του Ιουστινιανού για τους μοναχούς αποδείχτηκε πετυχημένη και ελάχιστα την άλλαξαν οι μετέπειτα αυτοκράτορες.

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία να τονιστεί, είναι ο ατομικιστικός χαρακτήρας του μοναχισμού στο Βυζάντιο, αντίθετα από τη Δύση, όπου η διοίκηση και η οργάνωση του μοναχικού βίου, όπως άλλωστε και όλης της εκκλησίας, έχει την σφραγίδα της ενότητας και της συγκεντρωτικότητας. Αυτή η τάση για αποκέντρωση, που χαρακτηρίζει την μοναστηριακή διοίκηση της τελευταίας περιόδου της βυζαντινής αυτοκρατορίας, διαφαίνεται στο γεγονός ότι ιδρύονται όλο και περισσότερο μόνες ανεξάρτητες από τον επίσκοπο της περιοχής τους. Όπως θα εξετάσουμε, είναι οι σταυροπηγιακές μόνες που εξαρτώνται απευθείας από τον πατριάρχη και οι αυτοδέσποτες, ελεύθερες και αυτεξούσιες, που τις ιδρύουν οι αυτοκράτορες ή άλλοι ηγεμόνες και τέλος, οι πραγματικά αυτόνομες μόνες που οι ιδρυτές τους με κάποια διάταξη τους απαγορεύουν σε οποιαδήποτε κρατική ή εκκλησιαστική αρχή να αναμειχτούν στην περιουσία τους. Η παρακμή της μοναστηριακής φιλοσοφίας και του μοναστηριακού βίου, έρχεται με την κατάρρευση του κράτους και την αποσπασση μεγάλων τμημάτων και περιφερειών του. Τα μοναστήρια χάνουν την περιουσία τους και καταστρέφονται από τους

¹⁰ O.Tellegen-Couperus, *A short History of Roman Law*, Routledge, New York, 1993, pp.140

κατακτητές. Οι μοναχοί λιγοστεύουν και διασπαστικές τάσεις εμφανίζονται και μέσα στα μοναστήρια με την ιδιορρυθμία, δηλαδή την αυτονομία των μοναχών έναντι της διοίκησης της μονής. Ωστόσο μέχρι την τελευταία στιγμή του Βυζαντινού Κράτους οι μόνες διαδραμάτιζαν νευραλγικότατο ρόλο στη ζωή της αυτοκρατορίας και η επίδραση τους στην σύγχρονη κοινωνία ήταν τεράστια. Από κει άλλωστε και το προσωνύμιο «καλόγερος». Από τον θαυμασμό του λαού και την αγάπη του προς τους καλούς γέροντες. Παράλληλα, το γεγονός ότι τα ανώτερα εκκλησιαστικά αξιώματα τα καταλάμβαναν μόνο μοναχοί, τους έδινε τη δυνατότητα να ασκούν μεγαλύτερη επιρροή στα εκκλησιαστικά.

Συμπερασματικά λοιπόν, με την ανατολική μοναστική φιλοσοφία θα μπορούσαμε να πούμε, πως η φιλοδοξία του Βυζαντινού Μονάχου ήταν διαφορετική από αυτή του δυτικού. Έμπαινε στο μοναστήρι για την αναζήτηση της δικής του τελείωσης και σωτηρίας. Δεν γινόταν μοναχός για να υπηρετήσει το συνάνθρωπό του. Γι' αυτό και ο Βυζαντινός μοναχισμός έχει κάτι το υπερβολικά αυστηρό και εξωκοσμο. Δεν τον χαρακτηρίζει η προσήνεια. Θεωρεί τον κόσμο πεδίο δράσης του διαβόλου γι' αυτό θέλει να απομακρυνθεί από αυτόν και από κάθε πνευματικό υλικό αγαθό που προέρχεται από τον κόσμο¹¹.

Παρόλα αυτά, ο Βυζαντινός μοναχισμός δεν ήταν αρνητικός παράγοντας στον πολιτιστικό τομέα. Ανάμεσα στις προσευχές και τις ψαλμωδίες βρίσκει πάντα τον καιρό να καταγίνει με την αντιγραφή και την διάσωση των θησαυρών της τόσο ξένης γι' αυτόν αρχαιότητας. Άλλωστε, μπορούμε να κερδίσουμε πολλές πληροφορίες από τα ταξίδια των Ιταλών και Γάλλων περιηγητών, οι οποίοι σαγηνεύονται από το γεγονός ότι ακόμη και στην όψιμη αναγεννησιακή περίοδο μπορούν να εντοπίσουν χειρόγραφα που περιείχαν Οράτιο, Οβίδιο κ.ο.κ¹². Στις δομές της, η μοναστική φιλοσοφία εμφορεί την διάσωση της κλασικής Γραμματείας ως κάτι ψυχωφελές για την ίδια και για τις γενιές που έρχονται.

Βυζαντινή Οικονομία και Μοναχισμός *Ζήτημα εκμετάλλευσης εκκλησιαστικών γαιών*

Το ζήτημα της εκμετάλλευσης των εκκλησιαστικών γαιών, ταλάνισε πολύ καιρό το Βυζάντιο. Παρόλα αυτά είναι ένα θέμα το οποίο δεν διευθετήθηκε ομοιόμορφα κατά την πάροδο των χρόνων. Έτσι, είναι διαφορετική η αντιμετώπιση της πολιτειακής νομοθεσίας προς το ζήτημα αυτό κατά την μεσοβυζαντινή περίοδο και άλλη κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο. Από τον 10^ο αιώνα, παρουσιάζεται πιο συχνά και πιο συστηματοποιημένα άλλος ένας τρόπος, όχι πια μόνο εκμετάλλευσης

¹¹ Ι.Καραγιαννόπουλος, *Το Βυζαντινο Κράτος*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Βανιας, 2001, σελ. 199-204

¹² Edward Bodnar, *Cyriac of Ancona-Later Travels*, Cambridge, harvard university press, 2003, σελ. 220

των μοναστηριακών γαιων, αλλά εκμετάλλευσης της μοναστηριακής περιουσίας στο σύνολο της από τις Βυζαντινές κυβερνήσεις¹³. Ο τρόπος αυτός είναι η «χαριστική». Σύμφωνα με αυτόν οι αυτοκράτορες για να ανταμείψουν τους φίλους και ευνοούμενος τους λαϊκούς, τους παραχωρούσαν την διοίκηση της περιουσίας μιας μονής. Στην υστεροβυζαντινή περίοδο, συνεχίζεται με τους ίδιους γνωστούς τρόπους η εκμετάλλευση της εκκλησιαστικής εγγειας περιουσίας. Μεγάλη έκταση παίρνει τώρα η χρησιμοποίηση της χαριστικής. Ο Αλέξιος Κομνηνός για παράδειγμα, ο πρώτος των Κομνηνών, την χρησιμοποιεί συχνά για να ανταμείψει φίλους και συνεργάτες του προς μεγάλη οργή των μοναστηριακών και εκκλησιαστικών γενικότερα κύκλων. Οι κύκλοι αυτοί, έβλεπαν να διασπαθίζεται και να ελαττώνεται η εκκλησιαστική περιουσία. Με την πάροδο του χρόνου φαίνεται ότι περιορίστηκε η εφαρμογή της χαριστικής και αυτό έγινε όχι γιατί το κράτος αποδέχτηκε τις απόψεις της εκκλησίας, αλλά για το λόγο πως με την παρακμή του κράτους η εξασθενημένη πολιτική εξουσία δεν ήταν σε θέση να επιβάλει την θέλησή της στην εκκλησία.

Κράτος και εκκλησία

Το παράδειγμα αναφορικά με την πολιτική φιλοσοφία της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας το οποίο θα υιοθετήσουμε, θα είναι αυτό που υιοθετεί και ο Ιωάννης Καραγιαννόπουλος στο βιβλίο του «*Το Βυζαντινό κράτος*» κατά τον οποίο η βυζαντινή αυτοκρατορία είναι το «Εκχριστιανισμένο Imperium». Αυτό δηλαδή σημαίνει, ότι την αυτοκρατορία αποτελούν δύο στοιχεία : Το Ρωμαϊκό Imperium και ο χριστιανισμός. Η εκκλησία, ο οργανωμένος δηλαδή χριστιανισμός και το Imperium συμπληρώνονται αμοιβαία και αλληλοβοηθούνται. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας είναι ο φυσικός προστάτης της εκκλησίας, που από τη μεριά της τον βοηθά με τα πνευματικά της όπλα να επιτελέσει την αποστολή του¹⁴.

Παρά την θεωρητική όμως αυτή αρμονία, το ίδιο το γεγονός ότι συνυπάρχουν και αλληλοεξαρτώνται οι δυο οργανισμοί, υπέθαλπε σπέρματα διαφωνιών και ανταγωνισμού μεταξύ τους. Για την εκκλησία, ο αυτοκράτορας παρά την θεωρητική ιερότητα που τον περιέβαλε και τα ιδιαίτερα προνόμια που του αναγνωρίζονταν, δεν ήταν ανώτερος της, αλλά ήταν ένας από τους πιστούς της. Έπρεπε δηλαδή να

¹³ M.Hendy, *Studies in Byzantine monetary economy, c.300-1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, pp.220

¹⁴ Ι.Καραγιαννόπουλος, *Το Βυζαντινό Κράτος*, Θεσσαλονίκη, εκδ.Βανιας, 2001, σελ.199-204

υπακούει και να συμμορφώνεται προς τις επιταγές της¹⁵. Από την άλλη ο αυτοκράτορας διέθετε έναντι της εκκλησίας τη δύναμη της κοσμικής εξουσίας. Η εκκλησία έναντι του αυτοκράτορα κατείχε τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της μυστηριακής ζωής, καθώς μόνο αυτή μπορούσε να προσφέρει την λύτρωση και μόνο μέσα από αυτή μπορούσε να επιτευχθεί η επίκληση των θείων δυνάμεων. Οι αυτοκράτορες επίσης συγκαλούσαν τις τοπικές και τις οικουμενικές συνόδους. Αυτοί ή οι εντεταλμένοι τους αντιπρόσωποι, είχαν όσον αφορά τη διεύθυνση της συζήτησης το προνόμιο της πρωτοκαθεδρίας και μόνο με την υπογραφή τους γινόνταν έγκυρες και μπορούσαν να μπουν σε εφαρμογή οι αποφάσεις των συνόδων. Οι αυτοκράτορες επενέβαιναν ακόμα και στον καθορισμό της έκθεσης των εκκλησιαστικών επαρχιών ή ακόμα και στην εκλογή του ίδιου του πατριάρχη.

Τυπικό της μονής Ευεργετιδος

Στα εισαγωγικά του μοναστηριακού τυπικού της μονής ευεργετιδος, ο συντάκτης μας αναφέρει πως το μοναστήρι αυτό ιδρύθηκε από κάποιον Παύλο (στη συνέχεια καταλαβαίνουμε πως πρόκειται για τον Παύλο Ευεργετινό), πλούσιο Κωνσταντινουπολίτη, σε ένα κτήμα που έχει αποκτήσει μέσω οικογενειακής κληρονομιάς¹⁶. Το ίδρυμα, που φέρεται να χτίστηκε το 1048 αποτελούνταν από μερικά μικρά κελιά που κατοικούνταν από λίγους μαθητές και μέσα σε αυτούς, ο τελικός διάδοχος του Παύλου, ο Τιμόθεος. Ο Παύλος Ευεργετινός, ασχολήθηκε με πολλά πεδία του επιστητού, όπως για παράδειγμα είναι η λογοτεχνική συνεισφορά του. Είναι συντάκτης άλλωστε τεράστιου αριθμού σχετικών κειμένων, τα οποία είχαν ευρεία κυκλοφορία στη βυζαντινή κοινωνία και από τα οποία σήμερα σώζονται 40 χειρόγραφα. Ο Παύλος Ευεργετινός, πεθαίνει το 1054 και μεταβιβάζει το ίδρυμα του με διαθήκη -η οποία έχει χαθεί- στο μαθητή του Τιμόθεο. Έτσι ο Τιμόθεος αναγνωρίζεται τελικά ως ο δεύτερος ιδρυτής της μονής Ευεργετιδος, γιατί σύμφωνα

¹⁵ G. Ostrogorsky, «Relation between the Church and the State in Byzantium», *Annales de l' Institute Kondakov, IV*, 1931, . 121-123

¹⁶ Ι.Κονιδάρης, *Το δίκαιον της μοναστηριακής περιουσίας από του 9^{ου} μέχρι και του 12^{ου} αιώνας*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1979, σελ.26

με το έγγραφο το οποίο προαναφέραμε, ήταν υπεύθυνος για την ανέγερση της εκκλησίας του ιδρύματος, όπως επίσης και για την κατασκευή ναών. Φαίνεται όμως, πως η συνεισφορά του Τιμόθεου ήταν ιδιαίτερα νευραλγική και από το γεγονός ότι είναι αυτός ο οποίος εξασφαλίζει ορισμένα από τα αυτοκρατορικά χρυσόβουλα που αναγνωρίζουν την ανεξαρτησία του ιδρύματος αυτού. Έτσι λοιπόν συνοψίζοντας, φαίνεται πως ο συντάκτης του τυπικού είναι ο δεύτερος κτήτορας της μονής, ο Άγιος Τιμόθεος όταν το μοναστήρι κληροδοτείται ενδιάθικως σε αυτόν.

Τυπικό μονής κεχαριτωμένης

Το μοναστήρι της Θεοτόκου Κεχαριτωμένης, ήταν γυναικείο μοναστήρι που πρέπει να ιδρύθηκε μεταξύ του 1107 με 1118 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη από την αυτοκράτειρα Ειρήνη Δούκαινα, όπως με σαφήνεια μας ενημερώνει το λεπτομερέστατο τυπικό της. Το τυπικό αυτό σώζεται στον Παρισινό κώδικα Parisinus Graecus αλλά και τμηματικά στο χειρόγραφο του Τιμίου σταυρού 57, το οποίο προέρχεται από την Λαύρα του Αγίου Σάββα και αποτελείται από οκτώ κεφάλαια. Το μοναστήρι θα πρέπει να ήταν κτισμένο στην βορειοδυτική πλευρά της Κωνσταντινούπολης ενώ περιήλθε στην περιουσία του κτήτορα μέσω αγοράς¹⁷. Αντλώντας πληροφορίες από την μοναδική άμεση πηγή που έχουμε για το μοναστήρι αυτό, συμπεραίνουμε πως δεν πρέπει να μιλάμε για ένα ιδιαίτερα μεγάλο μοναστήρι. Όπως παρακάτω θα δούμε η μόνη της Κεχαριτωμένης ήταν προορισμένη να φιλοξενεί 24 μοναχές. Επίσης, σε πλήρη αντιδιαστολή με άλλα

¹⁷ Ι.Κονιδάρης, *Το δίκαιον της μοναστηριακής περιουσίας από του 9^{ου} μέχρι και του 12^{ου} αιώνας*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1979, σελ.26

μοναστήρια τα οποία ιδρύθηκαν από αυτοκράτορες της δυναστείας των Κομνηνών, το μοναστηριακό αυτό δεν συστέγαζε - όπως άλλωστε δε γίνεται λόγος σε κανένα σημείο του τυπικού- ξενοδοχειακά συγκροτήματα,εργαστήρια ή νοσοκομείο.

Εκδόσεις

Όσον αφορά τις εκδόσεις των μοναστηριακών τυπικών υπάρχουν αρκετές. Ξεκινώντας από το μακρόχρονο παρελθόν, τέτοιες είναι η σειρά «*Anecdota Graeca*» και η σειρά «*Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana*»,των Miklosich και J.Muller.Αναφορικά με τις εκδόσεις των τυπικών Ευεργέτιδος και και Κεχαριτωμένης, αυτές που χρησιμοποιούνται συνηθέστερα στην βιβλιογραφία, είναι του 1974, όπως δημοσιεύτηκαν από τον Πολ Γκοτιέ στο περιοδικό *Revue des Études Byzantines*. Πρόκειται για κριτικές εκδόσεις των τυπικών που εμπεριέχουν το κείμενο, τόσο στην πρωτότυπη μορφή του, όσο και μεταφρασμένο στα γαλλικά συνοδευόμενο από σχόλια και βιβλιογραφικές αναφορές. Ο Γκοτιέ βασίστηκε περισσότερο σε χειρόγραφα που εμπεριέχονται στους δύο κώδικες: *Parisinus graecus 389* και στην πατριαρχική βιβλιοθήκη της Κωνσταντινουπόλεως. Τέλος, η πιο πρόσφατη έκδοση των τυπικών, αν και όχι κριτική, συμπεριλαμβάνεται στον τόμο *Byzantine monastic foundation documents*.

Κεφάλαιο Α

Τυπικό της μονής Ευεργετιδος

1.1 Προϋποθέσεις Εισαγωγής

Αναφορικά με τις προϋποθέσεις εισαγωγής σε μία μόνη, φαίνεται πως τα μοναστηριακά τυπικά πολύ λίγο ασχολήθηκαν με αυτές, χωρίς αυτό φυσικά να σημαίνει ότι δεν μπορούμε να εντοπίσουμε σε κάποια από αυτά να τίθενται τέτοιες. Η ίδρυση μιας μονής όπως ακριβώς και η είσοδος και η ένταξη σε αυτή, ήταν στην πρώτη φάση του μοναχισμού άτυπη. Ήταν εύκολο λοιπόν κάποιος που είχε την επιθυμία να ενταχθεί σε μια μόνη να τα καταφέρει. Φυσικά το γεγονός αυτό δημιούργησε μία κοινωνική πολυρηγμάτωση¹⁸, καθώς πολλοί δούλοι εγκατέλειψαν

¹⁸ A.Talbot, «An Introduction to Byzantine Monasticism», *Illinois Classical Studies* Vol. 12,1987,pp.232

τους κύριους τους, η εν μέσω ενδο-οικογενειακών συγκρούσεων κάποιοι εξαναγκάστηκαν να ενταχθούν σε μία μόνη, με σκοπό τον σφετερισμό της περιουσίας τους. Τίθεται έτσι κατά κάποιον τρόπο σε κίνδυνο η σταθερότητα των κοινωνικών δομών της εποχής αφού ένα μεγάλο μέρος των δούλων αποκτούσε με την ένταξή του στις μόνες την ελευθερία του¹⁹.

Για τους λόγους αυτούς, κράτος και εκκλησία προχώρησαν σε θεσμοποίηση του μοναχικού βίου με μια σειρά από προϋποθέσεις για την είσοδο και ένταξη στις μόνες. Για πρώτη φορά η εκκλησία στην τοπική σύνοδο της Παφλαγονίας τον τέταρτο αιώνα, απαγορεύει οι δούλοι να εγκαταλείπουν τους κύριους τους. Η τέταρτη οικουμενική σύνοδος, κάτω από την πίεση των συνθηκών, έναν αιώνα μετά τις απαγορευτικές διατάξεις, τροποποίησε κατά κάποιον τρόπο στη σύνοδο της Γάγγρας την απαγόρευση και όρισε πως κανένας δούλος δεν πρέπει να γίνεται δεκτός ως μοναχός, αν πρωτύτερα δεν έχει τη σύμφωνη γνώμη του ίδιου του δεσπότη. Και η πολιτειακή νομοθεσία ασχολήθηκε με το θέμα ήδη από 484 και τον αυτοκράτορα Ζήνωνα, όπως επίσης και με τις Ιουστινιάνειες νεαρές 5,123²⁰. Πέρα φυσικά από τις προαναφερθείσες προϋποθέσεις εισαγωγής στη μονή, προστίθεται άλλη μία προϋπόθεση, η οποία σχετίζεται με το όριο ηλικίας για την ένταξη σε μία μόνη. Στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε οποιαδήποτε αναφορά σε προϋποθέσεις εισαγωγής στη μονή η οποία να σχετίζεται είτε με ηλικιακό όριο, είτε με ζητήματα αποδοχής ατόμων τα οποία να ήταν δούλοι.

Σε πλήρη αντιδιαστολή όμως με την ανυπαρξία διατάξεων, τις σχετιζόμενες με την προϋπόθεση εισαγωγής στη μονή της Ευεργέτιδος, έχουμε αναφορές στο τυπικό αναφορικά με το στάδιο δοκιμασίας. Το ότι ενδεχομένως πολλοί είχαν την αντικειμενική δυνατότητα να πληρούν τις προϋποθέσεις για τις οποίες έγινε λόγος στην προηγούμενη παράγραφο, δεν σημαίνει απαραίτητως ότι κρίνονταν και ικανοί για να μονάσουν. Ήδη δηλαδή στους μοναχικούς κανόνες του Παχωμίου και του Μεγάλου Βασιλείου υπάρχουν ρυθμίσεις που αναφέρονται σε ένα στάδιο προετοιμασίας και δοκιμασίας. Ταυτόχρονα στο πεδίο της πολιτειακής νομοθεσίας, η 5^η νεαρά του Ιουστινιανού ορίζει πως το στάδιο της δοκιμασίας πρέπει να διαρκεί τρία χρόνια. Λίγο αργότερα το 546, η νεαρά 123 του Ιουστινιανού²¹, η οποία κατά κάποιον τρόπο τροποποιεί την 5^η νεαρά μετά από πιέσεις των ηγουμένων²² αλλάζει την ρύθμιση και ορίζει ότι ο ηγούμενος του αντίστοιχου μοναστηριού είναι

¹⁹ Ι.Κονιδάρης, *Νομική Θεώρηση των μοναστηριακών τυπικών*, εκδ.β', Σάκκουλας Α., Αθήνα, 2003, σελ. 76

²⁰ Nov.123, Caput III, εκδ. R.Scholl-G.Kroll, Dublin-Zurich, Weidmann, 1972 όπου βρίσκεται στην ηλ.διεύθυνση <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/Nov123.htm>
Diaconissam vero nullo modo cum viro, ex quo potest inhonestae vitae emergere suspicio, habitare permittimus. Si vero haec non observet, sacerdos sub quo subiacet admoneat eam, ut omnibus modis talem virum eiciat sua domo. Si vero hoc distulerit agere, ecclesiastico ministerio et propriis emolumentis alienata monasterio tradatur, et ibi omni suae vitae tempore degat: rebus eius, si quidem filios habeat, inter se et illos secundum numerum personarum dividendis, ut competentem ipsi mulieri partem monasterium accipiens eam alat;

²¹ Για την 123^η νεαρά του Ιουστινιανού, βλ. επίσης Ι.Κονιδάρης, *Ζητήματα Εκκλησιαστικού και Βυζαντινού Δικαίου*, *Die Novelle 123 Justinians und das Problem der Doppelkloster*, Τόμος 1, Σάκκουλας, Αθήνα, 1990, σελ. 257-269

²² Βλ. επίσης Ε.Παπαγιάννη, *Ιστορία Δικαίου*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, Αθήνα, 2015, σελ. 150

αρμόδιος «όποτε κρίνει ο ίδιος» να κείρει κάποιον που επιθυμεί να γίνει μοναχός. Στο πεδίο της εκκλησιαστικής νομοθεσίας, οφείλουμε να αναφέρουμε τους κανόνες 40²³ και 41²⁴ της Πενθέκτης Οικομενικής συνόδου²⁵ (691) όπως επίσης και τον 5ο κανόνα της πρωτοδευτέρας συνοδου του 861, η οποία ορίζει πως η υποχρεωτική δοκιμαστική περίοδος για όποιον επιθυμεί να μονάσει είναι τρία χρόνια, συμφωνώντας έτσι κατά κάποιον τρόπο με τις πολιτειακές ρυθμίσεις της αρχικής Ιουστινιάνειας νομοθεσίας .

²³ Κ.Ράλλης-Μ.Ποτλής, "Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων των τε αγίων και πανευφήμων Αποστόλων και των ιερών οικομενικών και τοπικών Συνόδων και των κατα μέρος αγίων πατέρων, τ.2, Αθήνα, Εκ της τυπογραφίας Γ.Χαρτοφύλακος, 1852, σελ.406

"Ἐπειδὴ τῷ Θεῷ κολλᾶσθαι, διὰ τῆς ἐκ τῶν τοῦ βίου θορύβων ἀναχωρήσεως, λίαν ἐστὶ σωτήριον, χρὴ μὴ ἀνεξετάστως ἡμᾶς παρὰ τὸν καιρὸν τοὺς τὸν μονήρη βίον αἰρουμένους προσέειπαι, ἀλλὰ τὸν παραδοθέντα ἡμῖν παρὰ τῶν Πατέρων καὶ ἐν αὐτοῖς φυλάττειν ὄρον· ὥστε τὴν ὁμολογίαν τοῦ κατὰ Θεὸν βίου, τότε προσέειπαι δεῖ, ὡς ἤδη βεβαίαν, καὶ ἀπὸ γνώσεως, καὶ κρίσεως γινομένην, μετὰ τὴν τοῦ λόγου συμπλήρωσιν. Ἔστω τοίνυν ὁ μέλλων τὸν μοναχικὸν ὑπέρχεσθαι ζυγόν, οὐχ ἥττων ἢ δεκαετῆς, ἐν τῷ προέδρῳ κειμένης καὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ δοκιμασίας, εἰς τὸν χρόνον αὐτῷ αὐξηθῆναι λυσιτελέστερον ἡγεῖται, πρὸς τὴν ἐν τῷ βίῳ εἰσαγωγὴν, καὶ κατάστασιν. Εἰ γὰρ καὶ ὁ μέγας Βασιλεῖος, ἐν τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ κανόσι, τὴν ἐκουσίως ἑαυτὴν προάγουσαν τῷ Θεῷ, καὶ τὴν παρθενίαν ἀσπαζομένην, τὸν ἑπτακαιδέκατον διανύουσας χρόνον, τῷ τῶν παρθένων τάγματι ἀριθμεῖσθαι νομοθετεῖ· ἀλλ' οὖν τῷ περὶ τῶν χηρῶν τε, καὶ διακονισσῶν παραδείγματι παρακολουθήσαντες, εἰς τὸν εἰρημένον χρόνον ἀναλόγως τοὺς τὸν μονήρη βίον ἐλομένους [...]

²⁴ Κ.Ράλλης-Μ.Ποτλής, "Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων των τε αγίων και πανευφήμων Αποστόλων και των ιερών οικομενικών και τοπικών Συνόδων και των κατα μέρος αγίων πατέρων, τ.2, Αθήνα, Εκ της τυπογραφίας Γ.Χαρτοφύλακος, 1852, σελ.406

«Τοὺς ἐν πόλεσιν, ἢ χωρίοις, ἐν ἐγκλείστραις βουλομένους ἀναχωρεῖν, καὶ ἑαυτοῖς κατὰ μόνας προσέχειν, πρότερον ἐν μοναστηρίῳ εἰσιέναι δεῖ, καὶ τὴν ἀναχωρητικὴν παιδοτριβεῖσθαι διαγωγὴν· καὶ ἐπὶ τριετῆ χρόνον τῷ τῆς μονῆς ἐξάρχοντι ἐν φόβῳ Θεοῦ ὑποτάττεσθαι· καὶ τὴν κατὰ πάντα, ὡς προσῆκεν, ὑπακοῆν ἐκπληροῦν, καὶ οὕτως ὁμολογοῦντας περὶ τῆς ἐν τῷ τοιοῦτῳ βίῳ προαιρέσεως, καὶ ὡς ἐξ ὅλης καρδίας ἐκουσίως τοῦτον ἀσπάζονται, ὑπὸ τοῦ κατὰ τόπον δοκιμάζεσθαι προέδρου. Εἴθ' οὕτως, ἐφ' ἕτερον ἑνιαυτόν, ἐξωθεν προσκαρτερεῖν τῆς ἐγκλείστρας, ὡς ἂν ὁ σκοπὸς αὐτῶν πλείονως φανερωθῆι. Τηνικαῦτα γὰρ πληροφορίαν παρέξουσιν, ὡς, οὐ κενὴν θηρώμενοι δόξαν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ ὄντως καλὸν τὴν ἡσυχίαν ταύτην μεταδιώκουσι. Μετὰ δὲ τὴν τοσοῦτου χρόνου συμπλήρωσιν, εἰ τῆ αὐτῆ προαιρέσει ἐμμένοιεν, ἐγκεκλεῖσθαι αὐτούς, καὶ μηκέτι τούτοις ἐξεῖναι, ὅτε βούλονται, τῆς τοιαύτης καταμονῆς ἀφίστασθαι· ἐκτός, εἰ μὴ διὰ κοινὴν λυσιτέλειαν, καὶ ὠφέλειαν, ἢ ἐτέραν ἀνάγκην πρὸς θάνατον αὐτοὺς βιαζομένην, πρὸς τοῦτο ἔλκοιντο, καὶ οὕτω μετ' εὐλογίας τοῦ κατὰ τόπον ἐπισκόπου. Τῶν δὲ εἰρημένων προφάσεων δίχα ἐγχειροῦντας ἐκ τῶν καταγωγῶν αὐτῶν ἐξιέναι, πρωτοτύπως μὲν ἄκοντας αὐτοὺς καθειργνύειν ἐν τῇ εἰρημένῃ ἐγκλείστρῳ, ἔπειτα δὲ νηστείας καὶ ἐτέρας σκληραγωγίαις αὐτοὺς θεραπεύειν, εἰ δότας, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὡς, Οὐδεὶς βαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφεῖς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν."

²⁵ Βλ. Σ. Τρωιάνος, *Εἰσηγήσεις Βυζαντινοῦ Δικαίου*, Ἡρόδοτος, Αθήνα, 2014, σελ.22

Κατά την εξέταση των μοναστηριακών τυπικών, γίνεται φανερό πως μπορούν να δημιουργηθούν δύο ομάδες τυπικών. Στην πρώτη εντάσσονται τα τυπικά εκείνα, που δεν περιέχουν καθόλου διατάξεις, ενώ στην δεύτερη αυτά που επιχειρούν μια λεπτομερή θεώρηση του θέματος²⁶. Στη δεύτερη ομάδα, αυτή των τυπικών που λεπτομερειακά προσπαθούν να αναλύσουν το ζήτημα, εντάσσεται και το μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος. Κατά την διάκριση αυτή, η δεύτερη αυτή ομάδα μπορεί να διχοτομηθεί εκ νέου σε μία ομάδα τυπικών τα οποία επιχειρούν μια λεπτομερή ρύθμιση του ζητήματος με ένα βασικό χαρακτηριστικό. Διακρίνουν το χρόνο δοκιμασίας ανάλογα με το πρόσωπο που πρόκειται να μόνασει. Συγκεκριμένα αν πρόκειται για άτομα περιφανη και γνωστά, τα μοναστηριακά αυτά τυπικά δεν απαιτούν κάποιο ειδικό στάδιο δοκιμασίας²⁷.

*«'Ρητέον δέ και περί τών αποκειρομένων, οι γε, ει τίνες εἶεν περιφανείς
ή τών άνεκαθεν ύμῖν γνωρίμων και σχεδόν ειδότων την ήμετέραν δίαιταν,
άποκειρέσθωσαν και εσωθεν του νενομισμένου καιρού, άξιουντες και αυτοί
τούτο ἴσως και αποδεχόμενο»*

Γίνεται λοιπόν ευθύς εξαρχής εμφανές από τη συγκριτική συνεκτίμηση των στοιχείων που προέκυψαν, πως πιστοποιείται μία διάσταση μεταξύ των διατάξεων της πολιτειακής και εκκλησιαστικής νομοθεσίας, μεταξύ αυτών και του δικαίου των τυπικών. Η νομοθεσία φαίνεται από μία στιγμή και έπειτα να κατασταλάζει σε μία δοκιμαστική περίοδο που θα διαρκέσει το ελάχιστο έξι μήνες και ως μέγιστο τα τρία χρόνια. Οι διατάξεις απ' την άλλη των μοναστηριακών τυπικών, καθιερώνουν κατά κανόνα ένα στάδιο δοκιμασίας, το οποίο δεν είναι όμως απαραίτητα χρονικά προσδιορισμένο. Γίνεται επίσης εμφανές πως υπάρχει μία εισαγωγή προσωπικού και ταξικού κριτηρίου η οποία και διαμορφώνει την σχέση κτήτορα- ηγούμενου και μονής και υπογραμμίζει ταυτόχρονα το σημαντικό στοιχείο αυτής της σχέσης, την εξάρτηση δηλαδή της μονής από τον κτήτορα και τον ηγούμενο.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που προκύπτει από το μοναστηριακό τυπικό της μονής ευεργετιδος είναι το ζήτημα των αποταγών. Ο θεσμός των αποταγών, επικράτησε εθιμικά. Ο όρος αποταγή, δηλώνει πρωταρχικά την λύση των δεσμών της ύλης και του σώματος και υστερογενώς αποκτά περιουσιακές συμπαραδηλώσεις, όπως για παράδειγμα εισφορά μέρους της περιουσίας του μοναχού στη μονή κατά την είσοδο του σε αυτήν. Η έβδομη οικουμενική σύνοδος από την πλευρά της εκκλησιαστικής νομοθεσίας, ασχολήθηκε με το ζήτημα των

²⁶ Ι.Κονιδάρης, *Νομική Θεώρηση των μοναστηριακών τυπικών*, εκδ.β', Σάκκουλας Α., Αθήνα, 2003, σελ. 76

²⁷ Ευεργέτιδος, σιχ. 124-130

“'Ρητέον δέ και περί τών αποκειρομένων, οι γε, ει τίνες εἶεν περιφανείς ή τών άνεκαθεν ύμῖν γνωρίμων και σχεδόν ειδότων την ήμετέραν δίαιταν, άποκειρέσθωσαν και εσωθεν του νενομισμένου καιρού, άξιουντες και αυτοί τούτο ἴσως και αποδεχόμενοι* ει δέ τών τυχόντων εἶεν και άγνωστοι, μετά παρέλευσιν επτά ημερών της ένταυθοῖ τούτων άφίξεως ένδυσ&ωσαν τα ράκη και τας μοναχικας περιβεβλήσθωσαν περικεφαλαίας, έπιταπτέσ&ωσαν τε ταῖς κατά δύναμιν διακονίαις, και έπιτηρείσθωσαν ει μεθ' υπομονής ταύτας και ταπεινώσεως έκτελοῖεν.”

αποταγών και την συνέδεσε με το αδίκημα της σιμωνίας²⁸. Τελικά απαγόρευσε τέτοιες παροχές και απείλησε με καθαίρεση τους ηγούμενους (οσους φυσικά ήταν κληρικοί). Υπάρχει μια εξαιρετική διάταξη αναφορικά με τα αφιερώματα. Πάντως και η πολιτεία και η εκκλησία ασχολείται με το ζήτημα των αποταγών, και πιο συγκεκριμένα οι διατάξεις του Λέοντος του σοφού και συγκεκριμένα η 5^η νεαρά του όπως επίσης και η νομοθεσία του Ρωμανού Λεκαπηνού. Σύμφωνα με αυτές τις πολιτειακές διατάξεις, απαγορεύονται η αποταγή στα πλαίσια των προσπαθειών να προστατευτεί η μικρή ιδιοκτησία από τις αυθαιρεσίες του μεγάλου σώματος γαιοκτημόνων και άλλων δυνατών. Άλλωστε, μεγάλο ζήτημα προκύπτει και από το γεγονός πως στο σώμα των δυνατών, με την πάροδο του χρόνου εισχωρούν και πολλοί ηγούμενοι²⁹. Οι απαγορεύσεις πάντως δεν φαίνεται πως στάθηκαν ικανές να σταματήσουν την πρακτική αυτή και ο Αλέξιος ο πρώτος ο Κομνηνός με μια νεαρά το 1096³⁰, ορίζει πως οι αποταγες απαγορεύονται και μάλιστα την συνοδεύει με απειλές κυρώσεων για τους παραβάτες. Οι εκούσιες προσφορές πάντως συνεχίζονται να γίνονται δεκτές αν καταχωρηθούν πρωτύτερα στο βρέβιο της μονής.

Συμπερασματικά λοιπόν, μπορούμε εν παρόδω να πούμε πως τα μοναστήρια απαγορεύουν τις υποχρεωτικές και εξαναγκαστικές παροχές αλλά ταυτόχρονα υπάρχει εξαιρετική διάταξη η οποία συνίσταται στην αποδοχή εισφορών που ορίζονται στην ελευθεριότητα και συνιστούν αφιερώματα και αναθήματα. Εδώ αξίζει να αναφέρουμε τα εξής: Η μεγάλη πλειονότητα των μοναστηριακών τυπικών υιοθετούν ως οδοδείκτη και κατευθυντήρια διάταξη για το ζήτημα αυτό το τυπικό της μονής ευεργετιδος, δηλαδή το τυπικό το οποίο εξετάζουμε. Αυτό, διακηρύσσει πως δεν είναι καταναγκαστικό για κανέναν μοναχο να προβεί στην αναγκαστική παραχώρηση της περιουσίας. Μάλιστα λέει αυτολεξεί «άλλο το ανάθημα». Έτσι, η αποφυγή προνομίων και διακρίσεων και ως εκ τούτου η δημιουργία ανισοτήτων

²⁸Κ.Ράλλης-Μ.Ποτλής, "Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων των τε αγίων και πανευφήμων Αποστόλων και των ιερών οικομενικών και τοπικών Συνόδων και των κατα μέρος αγίων πατέρων, τ.2, Αθήνα, Εκ της τυπογραφίας Γ.Χαρτοφύλακος, 1852, σελ.406

“Πᾶσα βλακεία, καὶ κόσμησις σωματικῆ, ἀλλότριάϊ εἰσι τῆς ἱερατικῆς τάξεως, καὶ καταστάσεως. Τοὺς οὖν ἑαυτοὺς κοσμοῦντας ἐπισκόπους, ἢ κληρικούς, δι’ ἐσθήτων λαμπρῶν καὶ περιφανῶν, τούτους διορθοῦσθαι χρὴ· εἰ δ’ ἐπιμένειεν, ἐπιτιμίῳ παραδίδοσθαι· ὡσαύτως καὶ τοὺς τὰ μύρα χριστομένους. Ἐπεὶ δὲ ρίζα πικρίας ἄνω φύουσα, μίασμα γέγονε τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἢ τῶν χριστιανοκατηγόρων αἴρεσις. καὶ οἱ ταύτην δεξάμενοι, οὐ μόνον τὰς εἰκονικὰς ἀναζωγραφήσεις ἐβδελύξαντο, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν εὐλάβειαν ἀπώσαντο, τοῖς σεμνῶς καὶ εὐσεβῶς βιοῦσι προσοχθίζοντες· καὶ πεπλήρωται ἐπ’ αὐτοῖς τὸ γεγραμμένον· Βδέλυγμα ἁμαρτωλῶ θεοσέβεια· εἰ εὐρεθῶσι τοίνυν τινὲς ἐγγελῶντες τοῖς τὴν εὐτελῆ καὶ σεμνὴν ἀμφίεσιν περικειμένους, δι’ ἐπιτιμίου διορθοῦσθωσαν. Ἐκ γὰρ τῶν ἄνωθεν χρόνων, πᾶς ἱερατικὸς ἀνὴρ μετὰ μετρίας καὶ σεμνῆς ἀμφιάσεως ἐπολιτεύετο. Πάν γὰρ ὁ μὴ διὰ χρεῖαν, ἀλλὰ διὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται, περπερείας ἔχει κατηγορίαν, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος· ἀλλ’ οὐδέ ἐκ σηρικῶν ὑφασμάτων πεποικιλμένην ἐσθῆτα ἐνεδέδυντο, οὐδέ τινα προσετίθεισαν ἑτερόχροα ἐπιβλήματα ἐν τοῖς ἄκροις τῶν ἱματίων. Ἦκουσαν γὰρ ἐκ τῆς θεοφθόγγου γλώσσης, ὅτι οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες ἐν τοῖς οἴκοις τῶν βασιλέων εἰσίν.”

²⁹ Ι.Κονιδάρης, *Νομικὴ Θεώρηση των μοναστηριακῶν τυπικῶν*, εκδ.β', Σάκκουλας Α., Αθήνα, 2003, σελ.76

³⁰ Η νεαρά αυτή του Αλεξίου Α' Κομνηνού μας παραδίδεται απο τον Βαλαμώνα στην ερμηνεία του καν.19 Ζ' Οικ.Συνόδου (Σύνταγμα τ.2 σ. 643/21-636/30=JGR I σ.347-348)

ανάμεσα στα μέλη της μοναστικής αδελφότητας κρίνεται αναγκαία. Μπορούμε άλλωστε να διαβάσουμε πως:

*«Τους τοίνυν είσδεχθήναι κριθ·έντας ού καταναγκαστέον περί τίνος άπο-
ταγης τε και προσενέξεως³¹»*

Κρίνουμε απαραίτητο λοιπόν να αναφέρουμε ,πως λόγω του γεγονότος ότι οι πληροφορίες που σώζονται σε διάφορα έγγραφα κάνουν λόγο ουδέτερα για το τι φέρνει στη μονή κάποιος μοναχός, δεν δίνεται περιθώριο για υποθέσεις αναφορικά με το αν αυτό το παρέδωσε εκούσια ή εξαναγκαστικά. Αυτή η προαιρετική προσφορά του μοναχού τίθεται με έναν τρόπο τόσο πλατύ που σχεδόν καταργεί τον απαγορευτικό κανόνα³². Σχετικοποιείται δηλαδή έτσι κατά κάποιον τρόπο η απαγόρευση της πολιτειακής και της εκκλησιαστικής νομοθεσίας.

1.2 Συνέπειες της Μοναχικής Επαγγελίας

³¹Ευεργέτιδος,στίχ,137-154

“ Τους τοίνυν είσδεχθήναι κριθέντας ού καταναγκαστέον περί τίνος άπο-
ταγης τε και προσενέξεως* ού γαρ τήν του Θεού χάριν καπηλεύειν χρεών
ή χρήμασι πυπράσκειν, μήπου τις εντεύθεν αισχύνη, καί βνειδος προστριβή
τοισ προίκα εν ήμίν άποκαρεΐσι, και τό κακόν και έπάρατον τοϋτο ρήμα
παρεισαχθή, το έμον δηλονότι και το σόν και το μείζον και το ήττον, και
προσενέγκαντος*το κρείττοναοΐεσθαι τον προσενέγκαντα του μη
μη άποκαρησόμενος προσενεγκεΐν αίροΐτο, δεκτέον προαιρετικόν γαρ τούτο
και άβίαστον, καί γνώμης έργον θεοφιλούς καΐ ελεημοσύνης τάξιν επέχον
και εύποίας και υπέρ της θεόθεν αντιμισθίας γινόμενον εις έξίλασμα τών
πεπλημμελη μένων αύτω, μάλλον δέ,
ινα τ'αληθές είπωμεν, ανάθημαπροσφέρεται τω Θεώ και τη παναχράντω
αύτοϋ μητρί και Ευεργέτιδι.

"Άλλο μέν γαρ άποταγή και προσένεξις, και έτερον δώρον ή ελεημοσύνης
άπόδομα ή ανάθημα* εκείνο μέν γαρ εντεύθεν έ'χει την της ελπίδος άντά-
μειψιν και ώσπερ τι ώνιον τών χρειωδών προκαταβάλλεται επί τισιν ίσως
ρηταΐς συμφωνίαις και άνταλλάξεσι, τό δέ ον προίκα και ούρανίαις έλπίσι
και άνταμείψισιν άποκείμενον.”

³² Ι.Κονιδάρης,*Νομική Θεώρηση των μοναστηριακών τυπικών*,εκδ.β',Σάκκουλας
Α.,Αθήνα,2003,σελ.105

Από τις υποσχέσεις της μοναχικής επαγγελίας, απορρέουν οι τρεις βασικές συνθήκες στις οποίες αναλύεται. Δηλαδή αυτές τις σαρκικής εγκράτειας, της υπακοής και της ακτημοσύνης. Το άβατο, στο οποίο τώρα θα αναφερθούμε, ουσιαστικά αποτελεί συνέπεια η οποία απορρέει από τις υποσχέσεις της σαρκικής εγκράτειας. Στη μεγάλη πλειονότητα των μοναστηριακών τυπικών μπορούμε πλέον με βεβαιότητα να υποστηρίξουμε πως ο θεσμός του Αβάτου τριχοτομείται σε α)άβατο των μονών σε πρόσωπα του άλλου φύλου,β)άβατο των μονών σε ευνούχους και γ)στις απαγορεύσεις διατηρήσεως στις μόνες θηλυκών ζώων³³. Στην περίπτωση του εξεταζόμενου τυπικού, δηλαδή στο τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, η μόνη μορφή αβάτου την οποία ο συντάκτης έχει εντάξει στις διατάξεις,είναι το άβατο των μονών σε πρόσωπα του άλλου φύλου.

Η απαγόρευση εισόδου και παραμονής σε γυναικεία μονή ανδρών και σε ανδρική μονή γυναικών, μπορεί να εντοπιστεί ήδη με τη μορφή της απαγορεύσεως επικοινωνίας μεταξύ των δύο φύλων στους κανόνες του Μεγάλου Αντωνίου, του Παχωμίου και του μεγάλου Βασιλείου. Με τη νομοθεσία του Ιουστινιανού, και συγκεκριμένα με τη νεαρά 133³⁴, απαγορεύεται η είσοδος σε μόνη προσώπου του άλλου φύλου.Μάλιστα,η αυστηρότητα της απαγορευτικής αυτής διάταξης

³³ Ι.Κονιδάρης, *Αβατον του Αγίου Όρους*, Σάκκουλας, Αθήνα, 2003, σελ.12

³⁴ ³⁴ Nov.133, Caput III, εκδ. R.Scholl-G.Kroll, Dublin-Zurich, Weidmann, 1972 όπου βρίσκεται στην ηλ. διεύθυνση <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/Nov133.htm>

Απαγορεύει να μπαίνουν γυναίκες σε ανδρικό μοναστήρι ή άνδρες σε γυναικείο, είτε για το σεβασμό της μνήμης κάποιου νεκρού που θάφτηκε εκεί ή για οποιοδήποτε άλλο λόγο, ειδικά εάν έχουν, κατά τύχη, αδελφό ή αδελφή στο μοναστήρι ή οποιονδήποτε άλλο συγγενή. Αυτό γιατί οι μοναχοί δεν έχουν συγγενείς στην γη, καθώς αναζητούν πνευματική ζωή. Ορίζει πως οι άνδρες επιτρέπεται να κάνουν αυτά που κάνουν οι άνδρες στα ανδρικά μοναστήρια και οι γυναίκες να κάνουν αυτά που κάνουν οι γυναίκες στα γυναικεία, αλλά τα δύο φύλα δεν θα πρέπει να ανακατεύονται, ακόμα και αν κάποιος ή κάποια πει ότι είναι αδελφός ή αδελφή ή οποιοσδήποτε άλλος συγγενής και απαγορεύει οποιαδήποτε είσοδο ακόμα και για τον λόγο αυτό. Προχωρεί στις ρίζες του προβλήματος και απαγορεύει θέλητρα, τα οποία μπαίνουν στο μυαλό μέσω της όρασης απαγορεύοντας να γίνει η πτώση από αυτό, αλλά κάνει προσπάθειες για μια ζωή καλύτερη, ευκολότερη και με λιγότερα προβλήματα για τους άγιους αγωνιστές. Όλοι θα πρέπει να ακολουθούν αυτόν τον νόμο και οι άνδρες να μην θάβονται σε τάφους γυναικείων μοναστηριών και οι γυναίκες να μην θάβονται σε τάφους ανδρικών μοναστηριών, καθώς οι κατοικίες των γυναικών δεν γίνονται για τους άνδρες και οι κατοικίες των ανδρών δεν γίνονται για τις γυναίκες.

(Non ingredientur autem neque mulier penitus in virile monasterium neque vir in femineum occasione mortui et ibi sepulti memoriae vel per aliam causam, et maxime si qui fratrem forte vel sororem aut aliquem ex genere habere in monasterio dicat. Cognatio namque monachis in terra non est caelestem zelantibus vitam. Quid enim volentes tales ingressus faciant, nisi volunt agere aliquid interdictorum? cum liceat et viris competentia in virilibus monasteriis <viros facere et mulieribus similiter deputata in muliebribus monasteriis> celebrare, nullo permixto alteri nec si quis forte frater dicatur esse aut soror aut cognatus alter: non enim per hanc occasionem ingredi sinemus alicui. Si enim ipsa principia abscidamus et per ipsum aspectum insertam animabus dilectionem et ex hoc lapsum prohibeamus, erit multo possibilis ac facilius sacris decertatoribus melioris vitae status. Omnes igitur huic legi oboediant, et neque viri reconcant in muliebri monasterio sepulcra neque mulieres in virilibus asceteriis fodiant. Nec viros enim mulierum studia decent nec rursus virorum in muliebribus collegiis; nec ex hoc propter defunctos viventibus turpes et mali principii tales permixtiones agi, ut non iter ex hoc fiat naturae apud se inhoneste grassari et ludere et suas confundere causas et pietatis quasi velamine cognationis schemate haec agere, quae neque dicere neque cogitare singularem vitam eligentibus est bonum: Illo existente manifesto, quia necessarium est sepulturae ministrantes et maxime lectis [non] ingredi monasteria. Sed in virilibus quidem monasteriis causa facilis est, in muliebribus non ita, propter memoratam interdictionem.)

περικλείει και τις περιπτώσεις νεκρών για ταφή. Στην εκκλησιαστική επίσης νομοθεσία, ο κανόνας 47³⁵ της Πενθέκτης συνόδου, όπως επίσης και ο κανόνας 18³⁶ της 7ης οικουμενικής συνόδου³⁷, αναφέρονται στο ζήτημα αυτό της απαγόρευσης της εισόδου γυναικών σε ανδρικές μόνες και το αντίστροφο³⁸. Υπάρχει δηλαδή κατά κάποιον τρόπο μία αμφίδρομη απαγόρευση. Στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος και συγκεκριμένα στον στίχο 1195, μπορούμε να βρούμε την διάταξη της απαγόρευσης εισόδου γυναικών στην μονή Ευεργέτιδος:

«Και τήν μονήν δέ άβατόν τε και παντελώς άδιόδευτον γυναιξίν έβουλόμεθα μέν είναι καί άπεδεχόμεθα, ή δέ τών πολλών περιφάνεια και τω μή δύνασθαι ταύτας άποπέμπεσθαι [...]»³⁹

Στα περισσότερα τυπικά, η απαγόρευση αυτή είναι καθολική, και καλύπτει έτσι τόσο τους νεκρούς, όσο και τους ζωντανούς και όχι μόνο τους επισκέπτες, αλλά και ειδικές ομάδες προσώπων για τα οποία θα μπορούσε κανένας να σκεφτεί μία εξαίρεση, όπως για παράδειγμα τους συγγενείς των μοναχών που ανήκαν στο άλλο φύλο. Παρ'όλα αυτά, στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, ο συντάκτης εισάγει και μία εξαίρεση εμβολίμως της ίδιας παραγράφου. Ο συντάκτης προβλέπει πως γυναίκες οι οποίες έχουν επιδείξει ανεπίληπτο βιο και αρέτη, μπορούν να εισαχθούν στο μοναστήρι της Ευεργέτιδος, καθώς αυτό θα μπορούσε κατά κάποιον τρόπο να θεωρηθεί και ευεργετικό για το ίδιο το μοναστήρι.

Οι λόγοι για μια τέτοια απόφαση δεν είναι δυσεξήγητοι. Ενδεχομένως μία προσωπική υποχρέωση των κτητόρων ή των συντακτών των τυπικών στα πρόσωπα αυτά, ενδεχομένως η σπανιότητα των βασιλικών επισκέψεων κατέστησαν μία τέτοια διάταξη -η πιο σωστά εξαίρεση- δυνατή. Πάντως, στα τυπικά που παρατηρήθηκε εξαίρεση από την αρχή του αβάτου, συνήθως αυτή αφορά προσκύνηση κατά την πανήγυρι του ναού, ταφή, τέλεση μνημοσύνων ή συνάντηση με στενούς συγγενείς, κάτι που εκλείπει από το συγκεκριμένο τυπικό. Από την εξαίρεση όμως αυτή, προκύπτει ένα άλλο νευραλγικό στοιχείο. Ότι στην

³⁵ ³⁵ Κ.Ράλλης-Μ.Ποτλής, "Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων των τε αγίων και πανευφήμων Αποστόλων και των ιερών οικουμενικών και τοπικών Συνόδων και των κατα μέρος αγίων πατέρων, τ.2, Αθήνα, Εκ της τυπογραφίας Γ.Χαρτοφύλακος, 1852, σελ.288

³⁶ Ο.π.: σελ.628

³⁷ Ι.Κονιδάρης, *Αβατον του Αγίου Όρους*, Σάκκουλας, Αθήνα, 2003, σελ.14

³⁸ Ο.π.σελ.14

³⁹ Ευεργέτιδος, στίχ.1194-1204

“Και τήν μονήν δέ άβατόν τε και παντελώς άδιόδευτον γυναιξίν έβουλόμεθα μέν είναι καί άπεδεχόμεθα, ή δέ τών πολλών περιφάνεια και τω μή δύνασθαι ταύτας άποπέμπεσθαι ραδίως ούκ είασεν ήμας τούτο δή καί προτρέψασθαι* διά τοι ταύτα είσιέτωσαν μέν δσαι βίω καί άρετη, εύγενεία τε καί περιφάνεια διαβόητοι, σπανίως δέ άγαν καί έπιτετηρημένως καί, ει δυνατόν, άνωϊστί, ούτως έχοιμεν τό τε ευλαβές έπ' αύταίς συντηρεΐν καί τω αβλαβές έαυτοΐς περιφυλάττειν.

Καί ετέρας δέ διακονίας, αΐς καί τα λοιπά μοναστήρια χρώνται συνήθως, καιρού καλούντος καί χρείας κατεπειγούσης, προχειρίζεσθαι έν τη μονή βούλομαι' έσονται γαρ λυσιτελοΐσαι καί πως τήν της μονής συντείνουσαι σύστασιν.”

προκειμένη περίπτωση είναι υπαρκτή η διάσταση ανάμεσα στο επίσημο δίκαιο που καθιερώνει μία αρχή ,και στις διατάξεις των μοναστηριακών τυπικών που προσδίδουν στην αρχή αυτή ελαστικότητα και εξυπηρετούν καλύτερα κάθε μόνη.

Μια άλλη υποχρέωση, η οποία και αυτή με τη σειρά της απορρέει από την μοναχική απαγγελία, είναι η υποχρέωση κοινοβιακής ζωής. Στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, τέτοιου είδους απαγορεύσεις συναντούμε στους στίχους: 583,705 και 1155. Το κοινόβιο, ως η μόνη δυνατότητα σύστασης και λειτουργίας της μονής, καθιερώνεται ήδη στις νεαρές του Ιουστινιανού. Εκεί ορίζεται πως οι μοναχοί πρέπει να ζουν και να εργάζονται μαζί, με κοινή διαίτα ενδυμασία, προσευχή και ύπνο. Ανάλογες ρυθμίσεις μπορούν να εντοπιστούν και στην εκκλησιαστική νομοθεσία, και συγκεκριμένα στον κανόνα 41^ο της Πενθέκτης Οικομενικής συνόδου. Εκεί, καθιερώνεται η υποχρέωση κοινοβιακής ζωής. Ενδεικτικά, οφείλουμε να παραθέσουμε εδώ τα ακριβή λόγια του συντάκτη του μοναστηριακού τυπικού της μονής Ευεργέτιδος, στο οποίο και ρηματικά απαγορεύει την έξοδο από τη μονή:

«Ἐξιέναι μέντοι της μονής καί βουλητόν αὐτῶ
ίναι ἰδίῳ θελήματι οὐκ ἐπιτρέπομεν.⁴⁰»

Κι εδώ, μπορεί να εντοπιστεί επίσης κάποιου είδους διάσταση ανάμεσα στο επίσημο δίκαιο και το δίκαιο της πράξης, αλλά και παραπέρα διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις ρυθμίσεις που ισχύουν στις επιμέρους μόνες. Παρουσιάζεται κατά κάποιον τρόπο εμφατικά η ευχέρεια των συντακτών να ακολουθήσουν μία από περισσότερες δυνατότητες. Την αυστηρή νομοθεσία, που καθιερώνει το κοινόβιο ή μια πιό επιεική που επιτρέπει την παράλληλη υπαρξη ασκητών. Το τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, δεν προβλέπει ύπαρξη ασκητών ,παρά μια μόνο εξαίρεση για έγκλειστους. Εκείνους δηλαδή, που μετά από τρία χρόνια κοινοβιακής ζωής και τέλειας υποταγής αλλά και ένα χρόνο δοκιμασίας ,αποσύρονται ως αναχωρητές και κλείνονται σε « εγκλειστρα».

Προχωρώντας και συνεχίζοντας με τις συνέπειες της μοναχικής επαγγελίας, μία άλλη υποχρέωση που απορρέει από την μοναχική ομολογία της υπακοής, είναι η υποχρέωση ισόβιας εγκαταβίωσης. Η συγκεκριμένη υποχρέωση μπορεί να αναλυθεί σε δύο μικρότερες υποχρεώσεις, από τις οποίες η πρώτη είναι η υπόσχεση του μοναχού να διατελεί ισόβια, μέχρι το τέλος της ζωής του σε άσκηση, όπως επίσης και την υπόσχεση ισόβιας εγκαταβίωσής του μοναχού στη μονή της μετανοίας του, δηλαδή σε αυτή που εκάρη μοναχός. Οι υποχρεώσεις αυτές, εντοπίζονται συνήθως στην βιβλιογραφία ως *stabilitas professionis* και *stabilitas loci* αντίστοιχα. Αναφορικά με την πρώτη μορφή αυτής της υποχρέωσης, ήδη έχει γίνει εμμέσως λόγος στην προηγούμενη παράγραφο, η οποία αναφερόταν συγκεκριμένα στο ζήτημα της υποχρέωσης κοινοβιακής ζωής, καθώς κατά την ύλη του τυπικού της μονής Ευεργέτιδος φαίνεται πως οι απαγορευτικές διατάξεις της υποχρεωτικής

⁴⁰ Ευεργέτιδος,στίχ.705-707

“Ἐξιέναι μέντοι της μονής καί βουλητόν αὐτῶ
ίναι ἰδίῳ θελήματι οὐκ ἐπιτρέπομεν, μελήσει δέ ἄρα καί ἐπὶ τούτῳ τῶ
προεσώτι.”

κοινοβιακής ζωής, σχετίζονται με την πρώτη υποχρέωση της ισόβιας εγκαταβίωσης. Η θέσπιση μάλιστα της υποχρεωτικής ισόβιας εγκαταβίωσής στις μονές μετανοίας, βρίσκεται στην εκκλησιαστική νομοθεσία ήδη με τους κανόνες της Τετάρτης οικουμενικής συνόδου και επαναλαμβάνεται στην Πρωτοδευτέρα Σύνοδο. Επίσης, η πολιτειακή νομοθεσία αντιμετώπισε το πρόβλημα. Ήδη δηλαδή στις νεαρές του Ιουστινιανού, υπάρχει η επιθυμία να οριστεί λεπτομερώς το ζήτημα, ενώ μάλιστα μπορούμε να εντοπίσουμε διάταξη των Ιουστινιάνειων νεαρών, κατά την οποία ο βίος ορισμένων μοναχών κατακεραυνώνεται και χαρακτηρίζονται ως αλήτες, αυτοί που παραπλανούνται από μονή σε μονή και ταυτόχρονα απαγορεύεται στους ηγούμενους να δέχονται στις μόνες τους αυτούς τους μοναχούς. Το νευραλγικό όμως αναφορικά με τις νεαρές του Ιουστινιανού στοιχείο, είναι πως ορίζεται ότι τα πράγματα, κινητά αλλά και ακίνητα, που προσφέρουν οι μοναχοί κατά την είσοδο τους στα μοναστήρια, παραμένουν στη μονή ακόμα κι αν οι μοναχοί την εγκαταλείψουν.

Θα μας επιτρεπόταν να κάνουμε κάποιες αρχικές υποθέσεις αναφορικά με την αντιμετώπιση του όλου ζητήματος από τις Ιουστινιάνειες διατάξεις, αν θεωρήσουμε πως κατά τη διάρκεια του Βυζαντινού μοναστηριακού τρόπου ζωής υπήρξαν πολλές περιπτώσεις ασυμβίβαστων μοναχών και παραβιάσεις της αρχής της απόλυτης υπακοής στον ηγούμενο, η οποία φαίνεται πως ήταν η πιο αυστηρή από τις ομολογίες. Όπως γίνεται λοιπόν κατανοητό, μεγάλο ενδιαφέρον αποκτά η δεύτερη υποχρέωση. Αυτή της ισόβιας εγκαταβίωσης. Τα μοναστήρια θέλοντας να αντιμετωπίσουν το ζήτημα αυτό, εντάσσουν διατάξεις στα τυπικά τους σύμφωνα με τις οποίες απαγορεύονται από πολλούς κτήτορες η είσοδος στις μόνες «εξωκουρητών» μοναχών, μοναχών δηλαδή που έχουν καρεί σε άλλη μονή. Ένα ακόμα πιο σημαντικό στοιχείο που θα έπρεπε να αναφέρουμε, είναι ότι οι κτήτορες ενώ δεν αντιμετώπισαν το ζήτημα με ρηματικές απαγορεύσεις, προχώρησαν στην θεσμοθέτηση μιας αρχής, σύμφωνα με την οποία τα περιουσιακά στοιχεία που προσκόμιζαν οι νέοι μοναχοί κατά την είσοδο τους στη μονή, παρέμεναν στην τελευταία ακόμη και στην περίπτωση που για οποιοδήποτε λόγο αποχωρούσαν από αυτήν. Δηλαδή κατά κάποιον τρόπο φαίνεται σήμερα, πως ένας μοναχός που είχε τη δυνατότητα να προσκομίσει σημαντικά περιουσιακά στοιχεία, ήταν περιζήτητος ως επενδυτής κεφαλαίων από τα μοναστήρια, όπως επίσης φαίνεται πως οι μοναχοί αυτοί ανταμείβονται με μια ανάλογη θέση στην διοίκηση του μοναστηριού ή με αξιώματα.

1.3 Αυτοδέσποτο, Αυτεξούσιο και Ελεύθερο της Μονής

Σχεδόν στο σύνολο των μοναστηριακών τυπικών, μπορούν να εντοπιστούν διατάξεις οι οποίες αναφέρονται και κηρύσσουν πανηγυρικά το αυτοδέσποτο, αυτεξούσιο και ελεύθερο της αντίστοιχης μονής. Ήδη από τα τέλη του 10^{ου} αιώνα μπορούμε να εντοπίσουμε στο τυπικό του Αθανασίου Αθωνίτη να μνημονεύεται χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά, το οποίο κηρύσσει την αντίστοιχη μόνη αυτοδέσποτη και αυτεξούσια ⁴¹. Οι ιδρυτές των μονών, επιζητούσαν επίσης την επικύρωση του αυτοδεσπότη και ελεύθερου της μονής από την πολιτειακή ή εκκλησιαστική εξουσία με πράξεις δηλαδή είτε του αυτοκράτορα, είτε του πατριάρχη ή ακόμα καλύτερα και των δύο. Συγκεκριμένα, στη μονή Ευεργέτιδος, στον στίχο 540 μπορούμε να διαβάσουμε:

*«'Εντελλόμενα πασιν από Κυρίου Θεού παντοκράτορος έλευθέραν
είναι τήν άγιαν ταύτην μονήν, από πάντων αυτόδέσποτον τε και ιδιοδέσποτον,
και μηδέ τισιν ύποκειμένην δικαίους, βασιλικοῖς τυχόν ή έκκλησιαστικοῖς
ή προσωπικοῖς, άλλ' υπό μόνης της πανυμνήτου Θεοτόκου και Εύεργέτιδος
και της του παμμάκαρος και αγίου πατρός ημών ευχής και του καθηγου-
μενεύοντος εν αύτη έφορασθαι τε και δαθύνεσθαι και κυβερνασθαι και
άγεσαι[...]⁴²»*

Στη συνέχεια, ο συντάκτης του τυπικού της μονής Ευεργέτιδος διασφαλίζει το ελεύθερο και αυτοδέσποτο της μονής, όχι μόνο παραβάλλοντας τα χρυσόβουλα που έχουν εκδοθεί, αλλά και σε περίπτωση παραβίασης της διάταξης που μόλις προηγήθηκε, διασφαλίζει τη μονή με αναθέματα τα οποία φαίνεται πως θα μπορούσαν να λειτουργήσουν απαγορευτικά για οποιονδήποτε θα ήθελε να παραβιάσει την διάταξη του αυτοδεσπότη και ελεύθερου της μονής Ευεργέτιδος.

Αμιγώς αλληλένδετη διάταξη-αν και πολλές φορές την συναντάμε στα μοναστηριακά τυπικά σε συγκερασμό με τις προηγούμενες διατάξεις- είναι και η διάταξη περί του ανεκποιήτου⁴³ για τα ιερά, τις εικόνες και τα ακίνητα της μονής.

⁴¹ Ι.Κονιδάρης, *Νομική θεώρηση των μοναστηριακών τυπικών*, Σάκκουλας, Αθήνα, σελ.172

⁴² Ευεργέτιδος, στίχ.538-545

“Περί του έλευθέραν είναι τήν μονήν και αυτόδέσποτον

‘Εντελλόμενα οδν πασιν από Κυρίου Θεού παντοκράτορος έλευθέραν
είναι τήν άγιαν ταύτην μονήν, από πάντων αυτόδέσποτον τε και ιδιοδέσποτον,
και μηδέ τισιν ύποκειμένην δικαίους, βασιλικοῖς τυχόν ή έκκλησιαστικοῖς
ή προσωπικοῖς, άλλ' υπό μόνης της πανυμνήτου Θεοτόκου και Εύεργέτιδος
και της του παμμάκαρος και αγίου πατρός ημών ευχής και του καθηγου-
μενεύοντος εν αύτη έφορασθαι τε και δαθύνεσθαι και κυβερνασθαι και
άγεσαι, έτι γε μήν και τοις χρυσοβούλλοις τών άοιδίμων βασιλέων, οῖς
τό ελεύθερον και πάση εξουσία άκαταδούλωτον ύμῖν έμπεδοῦται στερρό-
τερον, άπερικλόνητον τήν έλευθερίαν και τό δλον άπαρασάλευτόν τε και
άπαράτρεπτον εξετε. Ει δέ καί τις βουληθείη ποτέ εν οίωδήποτε χρόνω
καθ' οίονδήτινα τρόπον καταδουλώσασθαι ταύτην ή ύπαγαγέσθαι ή υπό
έξουσίαν τινός ποιήσασθαι, καν βασιλεύς ή, καν πατριάρχης, καν άλλος
τις τών εκκλησιαστικών ή συγκλητικών, καν αυτός δ ταύτης προεστώς
ή ό οικονόμων ή τις απλώς τών εν ταύτη αδελφών εξ έπηρείας δαιμονικής
παρ ακεκινη μένος, ου μόνον Ινοχος Ισται τω θείω σώματι καί αίματι του
Κυρίου καί Θεού καί Σωτηρος ημών Ίησου Χρίστου καί τη Θεομήτορι.”

⁴³ Ι.Κονιδάρης, *Το δίκαιον της μοναστηριακής περιουσίας από του 9^{ου} μεχρι και του 12^{ου} αιώνας*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1979, σελ.254

Για την οικονομία αυτής της διπλωματικής εργασίας, θα θέλαμε να παραθέσουμε την διάταξη η οποία βρίσκεται στον στίχο 840 σε συνδυασμό με τις προηγούμενες διατάξεις αναφορικά με το αυτοδέσποτο, αυτεξούσιο και ελεύθερο της μονής Ευεργέτιδος. Ο λόγος φυσικά που μας οδηγεί να παρατάξουμε έτσι τις διατάξεις του τυπικού, είναι πως οι συντάκτες των τυπικών κάνουν λόγο για το ανεκποίητο της περιουσίας για τους ίδιους λόγους που κάνουν αναφορές για το αυτοδέσποτο⁴⁴. Υπό τον φόβο των επαναλαμβανόμενων ιδιοποιήσεων από την πολιτειακή η εκκλησιαστική εξουσία, οι συντάκτες πρόσθεσαν αυτή την πρακτική διάταξη, η οποία φυσικά βρίσκει έρεισμα στην εκκλησιαστική και στην Ιουστινιάνεια νομοθεσία με τον 24ο κανόνα της Τετάρτης οικουμενικής Συνόδου, αλλά και με την 120ή νεαρά η οποία καθιερώνει ειδικές διατάξεις για τις εκποιήσεις περιουσίας των μοναστηριών. Ήδη άλλωστε από τον τίτλο της παραγράφου, μπορούμε να δούμε την ευρύτητα της έκτασης του ανεκποιήτου, καθώς ο συντάκτης με αυτήν διαφυλάσσει τόσο τα κινητά, όσο και τα ακίνητα περιουσιακά στοιχεία του μοναστηριού. Ο συντάκτης μάλιστα θυμίζει πως:

*«[...] καὶ δεσποίνη ημών τη Εύεργέτιδι, άλλα και ανάθεμα έστω, καθώς φησιν
ό θειος απόστολος, και της άρας των τριακοσίων δεκαοκτώ αγίων πατέρων
κληρονόμος γένοιτο .⁴⁵»*

Εμβολίμως όμως της διάταξης, υπάρχει και η εξαίρεση από την αρχή του ανεκποιήτου. Στα πλαίσια της κοινωνικής πρόνοιας, η εκποίηση φαίνεται να επιτρέπεται για πολύ σημαντικούς λόγους όπως είναι για παράδειγμα μια κατεπείγουσα ανάγκη (Εξόφληση χρεών, επιδιόρθωση ναών η μονών) ή για κάποια εύλογη αιτία. όπως π.χ. η φιλανθρωπία. Στο τυπικό της μονής Ευεργέτιδος διαβάζουμε:

*«Ετεραν γαρ ευλογον προφασιν του υφαιρεισιν τινά τούτων ποιησασθαι η αποκτησιν
ουθ' ημεις ουτ' άλλος τις ευ φρονων ορισαιτο,ει μη την εκ τυχηρας συμβάσεως
περιστασιν ,την Εξ εμπρησμού τυχόν γινομενην η επιδρομής τινων πολέμιων την
μονην ίσως τεφρωσαντων[...]*»

⁴⁴ Ι.Κονιδάρης, *Νομική Θεώρηση των μοναστηριακών τυπικών*, εκδ.β', Σάκκουλας Α., Αθήνα, 2003, σελ.215

⁴⁵ Ευεργέτιδος, στίχ.845

“[...] καὶ δεσποίνη ημών τη Εύεργέτιδι, άλλα και ανάθεμα έστω, καθώς φησιν
ό θειος απόστολος, και της άρας των τριακοσίων δεκαοκτώ αγίων πατέρων
κληρονόμος γένοιτο[...]

1.4 Ηγούμενος

Η εκκλησιαστική και πολιτειακή νομοθεσία, ασχολήθηκε με τον ηγούμενο, ενώ σε αντιδιαστολή με αυτόν, ασχολήθηκε ελάχιστα ή καθόλου με άλλα όργανα διοίκησης. Στην Ιουστινιάνεια για παράδειγμα νομοθεσία η εκλογή του γίνεται από την μοναστηριακή αδελφότητα ομοφώνως ή με πλειοψηφία των μελών της. Η πλειονότητα των μοναστηριακών τυπικών έχει διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες τον ηγούμενο της μονής τον ορίζει ο κτήτορας⁴⁶ όταν αυτός βρίσκεται φυσικά εν ζωή, και αυτό μάλιστα θεωρείται από τους συντάκτες ως αυτονοητο κτητορικό τους δικαίωμα⁴⁷. Ο ηγούμενος στη μονή Ευεργέτιδος φαίνεται να προσωποποιεί όλη την διοίκηση της μονής. Σύμφωνα και με τις υπόλοιπες διατάξεις του τυπικού αυτός συνεπικουρείται από τους διακονητές, εξομολόγους και τους υπόλοιπους αδελφούς και έχει την οικονομική διαχείριση για την οποία είναι ανέγκλητος. Η εκλογή και ενθρόνιση του είναι ενδομοναστηριακή υπόθεση και δεν υπάρχει καμία αναφορά σε συμμετοχή του επισκόπου. Για την εγκαθίδρυση του, αρκεί η λήψη του τυπικού της μονής και της βακτηρίας από την Αγία τράπεζα. Η λήψη του τυπικού από την Αγία τράπεζα ως διακριτικό της ηγουμενίας, συμβολίζει την σημασία που αυτό έχει για τη ζωή της αδελφότητας, αλλά επίσης και τα όρια της εξουσίας του ηγούμενου. Το τυπικό θεωρείται ότι αποτελεί τον γνώμονα για την ορθή διαχείριση, καθώς και το μετρό και την ακρίβεια της ορθής μοναχικής βιοτής.

Ο ηγούμενος μάλιστα, προχειρίζει τον εκάστοτε Οικονόμο, ο οποίος αν αποδειχθεί δόκιμος στην διακονία του, θα τον διαδεχθεί ακολούθως στην ηγουμενία. Η οργάνωση των μονών σε ολόκληρη την βυζαντινή περίοδο φαίνεται να είναι αυστηρά μοναρχική και η θέση του ηγούμενου προσιδιάζει περισσότερο με εκείνη ενός απόλυτου μονάρχη. Βρίσκεται-κατά κάποιον τρόπο- στην πυραμίδα της ιεραρχίας ως "Primus Solus". Ασκεί την νομοθετική εξουσία μέσα στα πλαίσια που χαράζουν οι ιεροί κανόνες, οι νόμοι και το τυπικό της μονής. Την επικύρωση της εκλογής από τον επίσκοπο ή τον πατριάρχη ακολουθούν διάφορες τελετές, όπως επίσης και η παραλαβή από τον νέο ηγούμενο της ποιμαντορικής ράβδου, όπως προαναφέρθηκε, η οποία συμβολίζει την εξουσία του. Μάλιστα αυτή, την παίρνει ο ηγούμενος από την Αγία τράπεζα ώστε να υποδηλώνεται και με αυτόν τον τρόπο η ελευθερία και το ιδιοδέσποτο της μονής. Στον ηγούμενο επίσης ανήκει και η δικαστική εξουσία, κάτι που έχει ως συνέπεια να ανήκει σε αυτόν η εποπτεία επί των μελών της μοναστικής αδελφότητας. Αυτό που έχει ιδιαίτερη αξία και οφείλουμε να αναφέρουμε, είναι πως η επίσημη εκκλησία ρητά απαγόρευσε -σε πλήρη αντιδιαστολή με την πρακτική που τελικά ακολουθήθηκε- με τον 1^ο κανόνα της Πρωτοδευτέρας Συνόδου, οι ιδρυτές των μονών να ορίζουν οι ίδιοι τον εαυτό τους ή κάποιον άλλον ηγούμενο χωρίς την άδεια του επισκόπου. Στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, ο συντάκτης σε τόνο απολογητικό εξομολογείται πως η αρχική του αξίωση ήταν να ορίσει δύο ηγούμενος από τους οποίους ο πρώτος θα ζούσε σε εγκλείστρα, ενώ ο δεύτερος θα είναι ελεύθερος στην κυρία μονή. Μάλιστα, μας «δίνει» λεπτομερώς το πως η διαδοχή θα έπρεπε να εξελιχθεί, ούτως

⁴⁶ Ι.Κονιδάρης, Το δίκαιον της μοναστηριακής περιουσίας από του 9^{ου} μέχρι και του 12^{ου} αιώνας, Σάκκουλας, Αθήνα, 1979, σελ.100

⁴⁷ Ι.Κονιδάρης, Νομική Θεώρηση των μοναστηριακών τυπικών, εκδ.β', Σάκκουλας, Αθήνα, 2003, σελ.194

ώστε να μην επηρεαστεί η μόνη. Στη συνέχεια όμως, ο συντάκτης του τυπικού θεωρεί πως με το να υπάρχει ηγούμενος ο οποίος δεσμεύεται από το τυπικό να ζήσει σε απομόνωση, κατά κάποιον τρόπο επηρεάζεται νευραλγικά η ελεύθερη βούληση του, κάτι που ο συντάκτης δεν θεωρεί ότι είναι σωστό, αλλά βίαιο. Έτσι ορίζει πως το σωστό είναι να υπάρχει μονο ένας ηγούμενος μετά το θάνατό του:

«[...]. Διά τοι ταύτα
κρεῖττον τι, ὡς οἶομαι, προβλεψάμενος, ενα τόν ἡγούμενον εἶναι κέκρινα
μετά την ἐμήν ἀποβίωσιν. "Ἐστω οδν εἰς, εἰ μὲν βούλοιτο, ἐγκλειστος*
οὐδέ γαρ οὐδέ τοῦτο καταλυτέον εἰς ἅπαν εἰ δέ μη βούλοιτο, ἀνετος και
πάντοτε συνών ὑμῖν ἀχωρίστως.⁴⁸»

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της ανεξέλεγκτης εξουσίας του ηγούμενου, είναι το γεγονός ότι αρκετά μοναστηριακά τυπικά εμφορούν διατάξεις που απαγορεύουν στους μοναχούς να ανακρίνουν τον ηγούμενο ελέγχοντας την διοίκηση της μονής και ζητώντας τον απολογισμό του έργου του. Αυτό αποτελεί και ένδειξη ,αναφορικά με την απόλυτη και ανεξέλεγκτη εξουσία του ηγούμενου πάνω στα πρόσωπα και στα πράγματα της μονής. Τέτοια διάταξη στο τυπικό της μονής Ευεργέτιδος δεν υπάρχει. Μπορούμε όμως να εντοπίσουμε στους στίχους 761 έως 780 τις παραινέσεις και συμβουλές του κτήτορά και συντάκτη του τυπικού, αναφορικά με την ευπείθεια που πρέπει να επιδείξουν οι μοναχοί στον ηγούμενο. Επίσης, μία ιδιαιτερότητα που μπορεί να εντοπιστεί στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, εντοπίζεται στο στίχο 735, όπου συντάκτης του τυπικού παροτρύνει τους μοναχούς να εξομολογούνται αποκλειστικά στον ηγούμενο τους, παρομοιάζοντας τον με αρχιτέκτονα ο οποίος μπορεί να «συναρμολογήσει το σώμα και το κεφάλι».

⁴⁸ Ευεργέτιδος, στίχ. 761-780

“Χρήσιμον δ' αν ἔσται λοιπόν και περί της χειροτονίας τῶν διακονητῶν ἐπιμνησθήναι, ὡν πάντως πρώτη ἢ πρώτη ἔσται, ἢ του ηγουμένου φημί, πλην ἄλλα μικρόν τι περί τούτου προς την ὑμετέραν ἀπολογητέον ἀγάπην. Ἐγὼ μὲν εν Κυρίῳ μου, ἀδελφοί, δεῖν ἔκρινα πρότερον δύο | εἶναι τους ηγουμένους, ενα μὲν ἐγκλειστον, ἕτερον δέ ἀνετον, θνήσκοντος δε γε του ἐγκλειστου, τόν ἀνετον εἰσιέναι τό ἐγκλειστρον, ἄλλον δέ ἀντ' αὐτοῦ πάλιν ἀνετον παρ' ὑμῶν και του ἐγκλειστου ἀποκαθίστασθαι, και ἰν' οὕτως ἔχοι, αὐτός ἐγὼ πεποίηκα την αρχήν, ὡς δήπερ ἴστε και αυτοί. Ἄλλὰ τό υπό την ἐκάστου προαίρεσιν κείσθαι τό αγαθόν ἐπισταμένος, ου βίαν ἐπενεγκεῖν δέον ἐλογισάμην τοις μετ' ἐμέ' τό γαρ ἐξ ἐντολῆς εχειν τόν ἀνετον ἡγούμενον ἄκοντα εἰσιέναι τό ἐγκλειστρον μετά θάνατον του ἐγκλειστου βία τις ἀντικρυς, και ζυγός ὁ βαρύτατος, ἀλλ' οὐδέ τφ κοινοβίῳ συντεῖνον ἐς τα πολλά τό πράγμα σκοπούμενον εὔρηται. Διά τοι ταύτα κρεῖττον τι, ὡς οἶομαι, προβλεψάμενος, ενα τόν ἡγούμενον εἶναι κέκρινα μετά την ἐμήν ἀποβίωσιν. "Ἐστω οδν εἰς, εἰ μὲν βούλοιτο, ἐγκλειστος* οὐδέ γαρ οὐδέ τοῦτο καταλυτέον εἰς ἅπαν εἰ δέ μη βούλοιτο, ἀνετος και πάντοτε συνών ὑμῖν ἀχωρίστως.”

1.5 Οικονόμος

Ο οικονόμος έχει μια ιδιαίτερα σημαντική θέση στο κοινόβιο. Από την πλευρά της εκκλησιαστικής νομοθεσίας, μόνο στον κανόνα 11 της 7ης Οικουμενικής Συνόδου γίνεται λόγος και ο οποίος ορίζει ότι οι σχετιζόμενες διατάξεις με την θέση των οικονόμων στην εκκλησία, ισχύουν και στα μοναστήρια. Σημαντικές αρμοδιότητες του Οικονόμου εμφορούν την εκποίηση, την ανταλλαγή και την εμφύτευση ακινήτων στις μονές, οι οποίες αποτελούν μερικές από τις σημαντικότερες για την καθόλου μοναστηριακή περιουσία διαχειριστικές πράξεις. Γενικότερα θα μπορούσαμε να πούμε ότι καμιά πράξη που αφορά στην οικονομική διαχείριση της μονής δεν γίνεται, αν πρωτίτερα δεν συμφωνήσει ο οικονόμος⁴⁹. Ήταν μάλιστα τόσο η νευραλγικότητα του θεσμού του οικονόμου, ώστε αυτός με τον καιρό υποκατέστησε τόσο το θεσμό του «δευτεράριου», όσο και αυτόν του «αποκρισιαρίου», θεσεις που ήταν επιφορτισμένες με τις εξωτερικές εργασίες της μονής και τις προσωπικές υποθέσεις των μοναχών, αλλά ταυτόχρονα αποτελούσε και τον σύνδεσμο μεταξύ της μονής και των εκκλησιαστικών και πολιτειακών αρχών. Φαίνεται μάλιστα, ότι ο οικονόμος είναι συχνά ο νέος ηγούμενος μετά το θάνατο του ηγούμενου και κατά συνέπεια είναι η δεύτερη θέση στην ιεραρχία. Διορίζεται πάντως από τον προιστάμενο της μοναστηριακής κοινότητας⁵⁰. Το μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, περιέχει αρκετούς στίχους που αναφέρονται στο πρόσωπο του και συγκεκριμένα από το στίχο 624 έως τον στίχο 642, μεταξύ των οποίων μπορούμε να διαβάσουμε:

*«Τούτον τὸν οἰκονόμον ἀπώτως τὴν διακονίαν αὐτοῦ τελούντα καὶ Θεῷ
καὶ ὑμῖν δόκιμον ἀποφανθέντα, κρινόμενόν τε παρ* ὑμῶν εἰς ἡγουμενείαν
ἐπιτήδειον ⁵¹»*

Το τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, ανήκει σε μία ομάδα τυπικών τα οποία προβλέπουν την ανέλιξη σε ηγούμενο του εκάστοτε Οικονόμου της μονής κατά τον θάνατο του ηγούμενου. Οι διατάξεις αυτές δείχνουν με πειστικότητα ότι ο

⁴⁹ Ι.Κονιδάρης, *Νομική Θεώρηση των μοναστηριακών τυπικών*, εκδ. β', Σάκκουλας, σελ. 209

⁵⁰ Ι.Κονιδάρης, *Το δίκαιον της μοναστηριακής περιουσίας από του 9^{ου} μέχρι και του 12^{ου} αιώνας*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1979, σελ. 150

⁵¹ Ευεργέτιδος, στίχ. 624-642

“Τούτον τὸν οἰκονόμον ἀπώτως τὴν διακονίαν αὐτοῦ τελούντα καὶ Θεῷ καὶ ὑμῖν δόκιμον ἀποφανθέντα, κρινόμενόν τε παρ* ὑμῶν εἰς ἡγουμενείαν ἐπιτήδειον, εἰ μὲν προγοίη ὁ προεστὼς τὴν ἐντεῦθεν ἑαυτοῦ πρὸς Κύριον ἐκδημίαν, εἰς προστασίαν ὑμῶν ἀντικαταστήσοι, ἀρκούσης ἤδη τῆς ἐν τῇ οἰκονομίᾳ | ἀδιάπτωτου ἐνεργείας αὐτοῦ εἰς δοκιμασίαν τε καὶ πρόκρισιν καὶ τῆς πνευματικῆς ἐν πασιν, ὡς δεδήλωται, αὐτοῦ ἀναστροφῆς*”

οικονόμος ήταν στην ιεραρχία της μονής ο δεύτερος χωρίς φυσικά κάτι τέτοιο να υποστηριχθεί ότι ήταν θεσμοποιημένο.

Επίσης, στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, υπάρχει διάταξη σύμφωνα με την οποία ο οικονόμος, αν δεν αποδειχθεί συνετός και δόκιμος, και αν πράξει σφάλματα κατά τη διαχείριση, αν αντιλέγει στις εντολές του ηγουμένου ή αν ιδιοποιηθεί πράγματα της μονής, τότε χάνει το αξίωμα του και γίνεται απλός μοναχός.

*« Εἰ δ' ἀδόκιμόν τε καὶ ἀσύμφορον ὁ χρόνος αὐτόν ἀπελέγξῃ,
ὡς εἴτε τῆς διακονίας ἀμελῶς τε καὶ καταφρονητικῶς ἐχόμενον, εἴτε τοῖς
ἑαυτοῦ συγγενέσι χαριζόμενον, εἴτε τι τῶν τῆς μονῆς νοσφιζόμενον, εἴτε
ταραχώδη τινά καὶ στασιασθῆν ἀποδεικνύμενον καὶ πρὸς τὰς τοῦ προεστώτος
εὐλόγους διατάξεις ἀντιλέγοντα, εἴτε τὰ τῆς μονῆς ὑποτιθέντα τινὶ καὶ
καταπροδιδοῦντα [...] ⁵²»*

⁵²Ευεργέτιδος, στίχ. 661-670

“ Εἰ μὲν οὖν ἀτρεπτος μείνοι ὁ οικονόμος, τῆς ἀρετῆς ἐπιεικῶς ἀντεχόμενος, δι' ἣν καὶ ταύτης | ἡξιώθη τῆς τάξεως, ἀμετακίνητος ἔσται τῆς διακονίας καὶ ἀδιάπτωτος, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τῆς ἡγουμενείας ὡς ἄξιος ἐπιβήσεται. Εἰ δ' ἀδόκιμόν τε καὶ ἀσύμφορον ὁ χρόνος αὐτόν ἀπελέγξῃ, ὡς εἴτε τῆς διακονίας ἀμελῶς τε καὶ καταφρονητικῶς ἐχόμενον, εἴτε τοῖς ἑαυτοῦ συγγενέσι χαριζόμενον, εἴτε τι τῶν τῆς μονῆς νοσφιζόμενον, εἴτε ταραχώδη τινά καὶ στασιασθῆν ἀποδεικνύμενον καὶ πρὸς τὰς τοῦ προεστώτος εὐλόγους διατάξεις ἀντιλέγοντα, εἴτε τὰ τῆς μονῆς ὑποτιθέντα τινὶ καὶ καταπροδιδοῦντα, εἴτε τι τῶν τοῦ τυπικοῦ διαταγμάτων παραθραύοντα ὅλως καὶ τοῖς ἑαυτοῦ στοιχοῦντα θελήμασιν, ἢ καὶ σωματικοῖς τισὶ πάθεσι προφανῶς συμφορόμενον, ἢ ἀλόγῳ προσπάθεια τινδὸς παρὰ τὴν λοιπὴν συνδουμένον ἀδελφότητα καὶ δια ταῦτα καὶ πρὸς κυβέρνησιν ψυχῶν ἀνεπιτήδειον ἐλεγχόμενον, εἴη τε ἄλλος ὁ πασι κομῶν τοῖς καλοῖς καὶ τὴν ἀρετὴν ἐκείνου κρείττων καὶ ἀδιάβλητος· αὐτὸς ἐκείνου πάντως προτιμηθήσεται, καὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν προβήσεται ἢ καὶ ἡγουμενείαν, ὁδοὶ δὲ μεταστήσεται καὶ πάλιν ὑποταγήσεται.”

1.6 Λοιπά όργανα

Το μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, ανήκει σε εκείνη την ομάδα των τυπικών που αναφέρεται -εκτός από τον ηγούμενο και τον οικονόμο- σε μια σειρά άλλων οργάνων. Πριν όμως προχωρήσουμε στην καταγραφή των αξιωμάτων που εντοπίζονται εντός των διατάξεων του μοναστηριακού τυπικού της μονής Ευεργέτιδος, οφείλουμε να διευκρινίσουμε μια βασική διάκριση μεταξύ διακονητών (στους οποίους θα αναφερθούμε) και υπουργών. Οι διακονητές ήταν πάντοτε μονάχοι αλλά πέρα από αυτούς, οι πηγές μας πληροφορούν για την ύπαρξη στις μόνες λαϊκών και μάλιστα δουλευτών, υπουργών κ.ο.κ. Συχνά αναφέρονται επίσης στα τυπικά ως υπουργοί των μοναχών και όλης της αδελφότητας. Στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος απαγορεύεται ρητά στους μοναχούς να έχουν υπουργούς:

«Υπουργούς ουκ εξεσται υμιν εχειν[...]»

Αναφορικά με τα άλλα όργανα που μπορούμε να εντοπίσουμε να καταγράφονται στο μοναστηριακό τυπικό της μονής της Ευεργέτιδος μπορούμε να κάνουμε λόγο για: Σκευοφύλακες ⁵³, δοχειάριους ⁵⁴, επιστημονάρχη ⁵⁵, τραπεζάριο ⁵⁶, κελλαρίτες,

⁵³ Συνήθως χριστιανικό λαϊκό αξίωμα. Στην προκειμένη περίπτωση είναι μοναχός και σχετίζεται με την φύλαξη των κειμηλίων

⁵⁴ Ευεργέτιδος, στίχ. 983-988

“Πρέπον οδν τρεις είναι δοχειάριους, ών τον μεν ενα τα της μονής ιερά σκευή και έπιπλα και απλώς εΐ τι κρείττον έστι παραφυλάττειν, δν δή και σκευοφύλακα έπικλητέον, τδν δέ έτερον τα της μονής νομίματα κατέχ τόν δ άλλον τοις αδελφοΐς διανέμειν τα χρειώδη άπο του δοχείου, ενδύματα λέγω και υποδήματα και τα λοιπά, ποιειν τε και τήν των παραβαλλόντων αδελφών ανάπαυσιν ενδεχομένως εν τοις κοιτώσιν, ών άρα τήν επί βρώσει χρεϊαν ή κοινή τράπεζα παραθήσοι[...]”

⁵⁵ Ευεργέτιδος, κεφάλαιο λα΄

“Ως δέον είναι και επιστημονάρχην θν τε ταΐς των ψαλμωδιών εις τόν ναόν είσελεύσει και εν ταΐς των εστιάσεων έπιτη|ροϋντα τους αδελφούς, ωσαύτως και κατά πασαν ώραν και συγκαθημένους άνευλόγως ή άργολογουντας ή άργουντας[...]”

⁵⁶ Ο.π., κεφ. λα΄

“και τραπεζάριον διακονουντα μέν και εφ΄ οίς ό κελλαρίτης αύτω έπιτρέψειε, περιϋόντα δέ και τήν τράπεζαν εν τοις καιροΐς τών εστιάσεων, και τους αδελφούς οχλουντας ΐσως ή ψιθυρίζοντας ύπομιμνήσκοντα τήν σιωπήν και τόν πεντηκοστόν κατά νουν ψάλλον Ικαστον, έ*τι γε μήν και τους παραβάλλοντας άνερευναν και ώς εικός καθίζειν εις τήν τράπεζαν, παρατηρεΐσθαί τε και τήν τών αδελφών είσέλευσιν εν τή τραπεζή[...]”

αρτοποιούς, οψοποιούς⁵⁷, επιμελητές, μετοχειάριους, τους απεσταλμένους των μονών στις πόλεις, και τους προνοητες των κτημάτων.

⁵⁷ Ευεργέτιδος, στίχ. 1020-1030

“Παρακαλώ οδν τους κελλαρίτας, τους αρτοποιούς, τους όψοποιούς, τους επιμελητας τών ήμιόνων, τους μετοχειαρίους, τους οίκονομουντας έν τοις της μονής κτήμασι, τους έν τη πόλει στελλομένους, τους άλλοσέ που άπιόντας εκ προτροπής τών προεστώτων, και απλώς πάντας τους διακονουντας, δλοψύχως τών διακονιών αυτών έ'χεσθ-αι, ως ου μικράν εντεύθεν ελπίζοντας την άντάμειψιν, ών τοις μέν άγραμμάτοις αρκέσει πάντως εις άπολογίαν και Θεφ και ήμίν ή περί τήν διακονίαν προσοχή τε και επιμέλεια, τους δέ γε είδότας μέν | γράμματα, κωλυόμενους δέ ίσως δια το τής διακονίας πολύοχλον τήν έν ταίς εύχαίς αυτών άκολουθίαν έκτελεΐν και του συνιέναι τοις άδελφοΐς κατά τάς συνάξεις[...].”

Κεφάλαιο Β΄

2.1 Προϋποθέσεις Εισαγωγής

Στο δεύτερο αυτό μέρος της διπλωματικής εργασίας, η διάταξη και οι δομές που θα ακολουθήσουμε θα είναι αντίστοιχες με αυτές της παράθεσης της ύλης στο κεφάλαιο της εξέτασης του τυπικού της μονής Ευεργέτιδος, φυσικά, με συστηματική εξέταση των σημείων που προκύπτουν οι βασικότερες ειδοποιούσες διαφορές. Στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης, δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε προϋποθέσεις εισαγωγής στη μονή, οι οποίες να έχουν ενταχθεί ως διατάξεις στο μοναστηριακό τυπικό της. Παρ'όλα αυτά, το τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης ανήκει σε εκείνη την ομάδα των τυπικών, τα οποία ασχολούνται με ένα ιδιαίτερο ζήτημα, το οποίο δεν εντοπίσαμε στο τυπικό της Ευεργέτιδος. Στο ζήτημα δηλαδή, αναφορικά με τη δυνατότητα εισδοχής στη μονή μοναχών (στην προκειμένη μοναχές) από άλλη μονή. Άλλωστε, το θέμα της εισδοχής μοναχών σε άλλες μονές, από αυτές που εκάρησαν ως μοναχοί, συνδέεται στενά με την υποχρέωση ισόβιας εγκαταβίωσης του μοναχού στη μονή της μετανοίας του, η οποία απορρέει και αυτή από την μοναχική ομολογία της υπακοής. Το μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης, ανήκει σε εκείνη την ομάδα τυπικών τα οποία τελικά επιτρέπουν την εισδοχή στη μονή μοναχών από άλλη μονή. Μπορεί κάποιος να τους εντοπίσει στην βιβλιογραφία ως «Ξενοκουρήτες» μοναχούς. Στον στίχο 1512 μπορούμε να διαβάσουμε:

*«Περι του και εξωκουριτιδας δεχεσθαι εναρετους, ει μη Βασιλική η αρχοντική
χρησαιντο δυναστεία»*

Πάντως, ίσως ένα περιοριστικό μετρώ το οποίο εμφανίζεται στις διατάξεις του μοναστηριακού τυπικού της μονής Κεχαριτωμένης, και το οποίο να αποτελεί στην πραγματικότητα μία προϋπόθεση εισαγωγής στη μονή και η οποία όμως παραδίδεται με έναν αρνητικό και έμμεσο τρόπο, βρίσκεται στους στίχους 365-368 :

*« Εσονται μεν ούν αί μοναχαί της Κεχαριτωμένης καί υπεραχράντου δεσποίνης
Θεοτόκου είκοσιτέσσαρες τον αριθμόν ⁵⁸»*

⁵⁸ Κεχαριτωμένης, στίχ. 365-368

"Εσονται μεν ούν αί μοναχαί της Κεχαριτωμένης καί υπεραχράντου δεσποίνης Θεοτόκου είκοσιτέσσαρες τον αριθμόν, αί τη της εκκλησίας υπηρεσία καί ψαλμωδία καί ταῖς της μονής διακονίαις προσανέχειν όφείλουσαι αι διηνεκως. Εί δέ γε τη της Κεχαριτωμένης Θεοτόκου εύμενεία τα της αυτήν μονής επίδοσιν αξιόλογον όθενδήποτε λάβοι ώς καί εις πλειόνων αύτάρκειαν έξαρκουντα εύρίσκεσθαι, ό των μοναζουσών ορός τω τριάκοντα περιγραφέσθω άριθμω ή καί μικρόν τι τοΟτον ύπερβαινέτω καί όρι-

Τίθεται λοιπόν κατά τρόπο έμμεσο μία προϋπόθεση εισαγωγής στη μονή. Μία μοναχή, μπορεί να εισαχθεί στη μονή αν πρωτύτερα αποδειχθεί ότι δεν έχει συμπληρωθεί ο αριθμός που θέτει ως ανώτατο όριο η συντάκτρια του τυπικού. Τις 40 μονάζουσες δηλαδή. Αξίζει να σημειωθεί, πως η αρχική επιθυμία της συντάκτριας του τυπικού ήταν ο αριθμός των μοναχών της Κεχαριτωμένης να μην υπερβαίνει τις 24, καθώς θεώρησε πως ένας τέτοιος αριθμός θα μπορούσε να αποτελέσει τον ιδανικό αριθμό. Μάλιστα η συντάκτρια υπολογίζει με ακρίβεια το πόσες μοναχές θα έπρεπε να απορροφηθούν από κάθε τομέα του μοναστικού βίου όπως αυτών των ψαλμωδιών, της διακονίας, των εκκλησιαστικών δραστηριοτήτων και ούτω καθ'εξής. Στη συνέχεια αυξάνει το όριο από 24 σε 30 και θέτει ως ανώτατο όριο τις 42, το οποίο δεν πρέπει να υπερβεί.

2.1.2 Στάδιο δοκιμασίας

Όπως προαναφέραμε και στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, έτσι και στο τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης υπάρχει η διάθεση από την συντάκτρια να επιχειρήσει μία λεπτομερή θεώρηση του ζητήματος του σταδίου δοκιμασίας. Και το μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης λοιπόν εντάσσεται στην δεύτερη ομάδα τυπικών, σε εκείνα δηλαδή που επιχειρούν μια λεπτομερή θεώρηση του ζητήματος. Αρχικά, οφείλουμε να αναφέρουμε, πως το μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης ακολουθεί καταρχήν τις Ιουστινιάνειες ρυθμίσεις όπως επίσης και την εκκλησιαστική νομοθεσία και συγκεκριμένα τον κανόνα 5 της Πρωτοδευτέρας συνόδου. Δηλαδή, η συντάκτρια του τυπικού της μονής Κεχαριτωμένης ορίζει πως όσες μοναχές έχουν την επιθυμία να ενταχθούν στο μοναστηριακό δυναμικό της μονής, θα δοκιμαστούν για τρία χρόνια.

«[...] τουτεστι την τριετιαν[...]»⁵⁹

ζέσθω μέχρι των τεσσαράκοντα

⁵⁹ Κεχαριτωμένης, στίχ. 350

Αϊ γε μην άποκείρεσθαι μέλλουσαι και τον ώρισμένον των μοναχών άναπληροϋν αριθμόν, εί μεν βούλονται, τάς τρίχας άποθέμεναι, το τής υποταγής ίμάτιον και τον μανδύαν μόνον έπενδύσασθαι, περιμενοϋσι τον έξαμηνιαϊον καιρόν εί δέ γε συνήθεις τινές και των άξιολογωτέρων τυγχάνοιεν ώς αύταί τε έπιγινώσκεσθαι όποϊαι τόν βίον είσι και τήν τοϋ μοναστηρίου διαγωγή ν και κατάστασιν μηδαμωσ άγνοεϊν, οτε κρίνει ή ηγουμένη συμφέρον είναι, κατά τον τύπον άποκαρήσονται. Αϊ δέ βουλόμεναι το άγιον σχήμα έξ αυτής έπενδύσασθαι, εί μεν εϊεν γυναίκες ευλαβείς και τόν οϋδ' αύταί περιμενοϋσι μοναχικόν βίον έν κοσμικω διανύουσαι σχήματι, τον τής δοκιμασίας καιρόν, τουτέστι τήν τριετιάν, ην οί άγιοι πατέρες είς πείραν και δοκιμασίαν ταϊς άλλωσ έχούσαισ κατά τον βίον κανονικώς άλλ' αρκέσει ταύταισ είσ άπόπεφαν παντελή και ό

Παρ'όλα αυτά, σε αυτήν την ομάδα κειμένων, αυτά δηλαδή που επιχειρούν μία λεπτομερή ρύθμιση του θέματος, διαπιστώνει κανείς πως μία σειρά από αυτά τα τυπικά έχουν ένα βασικό κοινό χαρακτηριστικό. Την διάκριση του χρόνου δοκιμασίας ανάλογα με το πρόσωπο που πρόκειται να μονάσει και συγκεκριμένα μεταξύ του αν πρόκειται για κάποιες οι οποίες είναι γνωστές μεταξύ των μοναστριών η αγνώστων. Στο τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης ορίζεται πως ο χρόνος δοκιμασίας μπορεί σημαντικά να συντομιστεί σε έξι μήνες. Η πρώτη περίπτωση σχετίζεται με γυναίκες οι οποίες έχουν ανεπίληπτο βίο και ταυτόχρονα είναι χρηστοθήεις και γνωστές στο σώμα των μοναστηριών της μονής Κεχαριτωμένης.

«εί μὲν εἶεν γυναῖκες ευλαβεῖς καὶ τὸν
οὐδ' αὐταὶ περιμενουσι μοναχικὸν βίον ἐν κοσμικῷ διανύουσαι σχήματι,
τὸν τῆς δοκιμασίας καιρὸν, τουτέστι τὴν τριετίαν, ἣν οἱ ἅγιοι πατέρες εἰς
πεῖραν καὶ δοκιμασίαν ταῖς ἄλλως ἐχούσαις κατὰ τὸν βίον κανονικῶς
ἀλλ' ἀρκέσει ταύταις εἰς ἀπόπεφαν παντελή καὶ ὁ
ἀφωρίσαντο [...]»

Εν κατακλείδι, ανεξαρτήτως από τον χρόνο δοκιμασίας, στο τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης προβλέπεται και ένα προκαταρκτικό στάδιο παραμονής στη μονη λίγων ημερών πριν κάποια υποψήφια μοναχή απεκδυθεί τα κοσμικά ενδύματα, για να διαπιστωθεί σοβαρότητα των προθέσεων της.

ἀφωρίσαντο, εξαμηνιαῖος χρόνος καὶ τὸ τριεταστὰ τεύξονται τοῦ ἐφετοῦ, καθὼς καὶ τοῖς
ἁγίοις πατράσι διηγόρευται. Εἰ δὲ τῶν ἀγνοουσῶν τε καὶ ἀγνοουμένων
τυγχάνοιεν, εβδομάδα μίαν ἡμερῶν τῇ μονῇ περιμείνασαι, περιβαλοῦνται
τὰ μοναχικὰ περιβόλαια καὶ ὑπηρετεῖν ἐν ταῖς κατὰ δύναμιν διακονίαις
ἐπιταπτόμεναι προσκαρτερήσουσι τῇ μονῇ τριετίαν, τοῦ μεγάλου καὶ
αγγελικοῦ σχήματος μὴ καταξιούμεναι πρὶν ἂν ὁ τῆς τριετίας χρόνος αὐταῖς
εἰς πεῖραν καὶ δοκίμους ἀντάς καὶ παραστήσῃ τούτον γὰρ τὸν καιρὸν κρατεῖν ἀκχαίαις αἰτῆς ἡέσπ
ἠτλαιύκτααύιςτ ηςκ εἰβμιεονταῖς
διατάξεις ὠρίσαντο, πλην εἰ μὴ πού τις βαρεῖα προσπεσουσα νόσος τὸν
χρόνον ἀναγκάσει συσταλῆναι τῆς δοκιμασίας.

2.1.3 Αποταγή

Το νευραλγικό ζήτημα της αποταγής, το αναλύσαμε και στο τυπικό της μονής Ευεργέτιδος. Παραπάνω αναφέραμε, πως την διάταξη που αναφέρεται στο ζήτημα της αποταγής, την λαμβάνουν όπως φαίνεται τα περισσότερα των τυπικών αυτολεξεί από το τυπικό της Ευεργέτιδος. Φαίνεται δηλαδή ότι η διάταξη αυτή, προέβλεπε μία μεγάλη σειρά υποθέσεων οι οποίες καλύπτουν το σύνολο της έννοιας του όρου αποταγή και ως εκ τούτου αποτέλεσε την κατευθυντήρια διάταξη για τα περισσότερα τυπικά. Το μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης, είναι ένα από αυτά τα τυπικά τα οποία κατά γράμμα ακολουθούν τη ρύθμιση της διάταξης του τυπικού της Ευεργέτιδος αναφορικά με το ζήτημα της αποταγής

*« Δωρεάν δε προσλαμβάνεσθαι καί αποκείρεσθαι τὰς προσιούσας βουλό-
μεθά καί τη ρηθείση των αδελφών καταριθμεῖσθαι ποσότητι δόσεως άνευ
τινός" ούτε γαρ αποταγήν παρέξει τις ούτε συνήθειαν, ούτε προσένεξιν
ουτ' άλλο τι όποιωδήποτε
έπιζητηθήσεται ούτε το λεγόμενον τραπεζιατικόν[...]⁶⁰»*

Οι προβλέψεις λοιπόν του τυπικού της μονής Κεχαριτωμένης δεν ασχολούνται μόνο με το ζήτημα της προσένεξης και της αποταγής, αλλά και με ένα άλλο σημαντικό ζήτημα -συναφές με την αποταγή έθιμο- που αναπτύχθηκε ταυτόχρονα

⁶⁰Κεχαριτωμένης, στίχ. 360

«Δωρεάν δε προσλαμβάνεσθαι καί αποκείρεσθαι τὰς προσιούσας βουλό-
μεθά καί τη ρηθείση των αδελφών καταριθμεῖσθαι ποσότητι δόσεως άνευ
τινός" ούτε γαρ αποταγήν παρέξει τις ούτε συνήθειαν, ούτε προσένεξιν
ουτ' άλλο τι όποιωδήποτε
έπιζητηθήσεται ούτε το λεγόμενον τραπεζιατικόν
ονόματι κατονομαζόμενον ' τα τοιαῦτα γαρ ανυποταξίας αφορμή άντιλο-
γίας τε και απείθειας ταῖς παρεχούσαις γίνονται, καί ούκ αὔται μόνον τα
μέγιστα καταβλάπτονται έντεῦθεν, άλλα καί έν τη λοιπή άδελφότητι κακόν
υπόδειγμα γίνονται. Δια ταῦτα βούλομαί τε καί διορίζομαι δωρεάν
καί δόσεως άνευ παντοίας είσδέχεσθαι τη μονί τὰς αποκείρεσθαι
μέλλουσας, μηδέν έπιζητουμένας το σύνολον.»

με αυτή. Πρόκειται για το έθιμο της καταβολής (από τον μοναχό) μικρού χρηματικού ποσού, που συνήθως στις πηγές απαντάται με την ονομασία «Τραπεζιατικόν» για την κάλυψη των εξόδων της τελετής αποκαθάρσεως και του μοναστικού γεύματος ολόκληρης της αδελφότητας που ακολουθούσε.

Όπως όμως αναφέρθηκε και στο τυπικό της Ευεργέτιδος, έτσι και στο τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης πέρα από την αρχική σύμπτωση της νομοθεσίας και των τυπικών, υπάρχει και μία άλλη σύμπτωση. Εκτός δηλαδή από τη συμφωνία των τυπικών απέναντι στην απαγόρευση κάθε παροχής από τον υποψήφιο μοναχό, υπάρχει συμφωνία και στην εξαίρεση από τον κανόνα. Με την εξαίρεση αυτή ορίζεται τόσο στην νομοθεσία όσο και στα περισσότερα τυπικά πως είναι επιτρεπτή και γίνεται δεκτή κάθε προαιρετική προσφορά. Έτσι λοιπόν διαβάζουμε:

*« Ει τις δε έξ αυτών οικειοθελώς
προσαγαγεῖν βουληθῆι τι των έαυτης, εἴτε κινητόν εἴη εἴτε άκίνητον, τό
προσαγόμενον προσδεχθήσεται⁶¹»*

Μπορούμε λοιπόν αυτό το τρόπο, να σκεφτούμε πόσο δύσκολο ήταν ήδη τότε να εξακριβωθεί αν η προσφορά του κάθε μοναχού είναι πραγματικά εκούσια ή είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα⁶².

2.1.4 Διακρίσεις μοναχών

Στο πεδίο της διάκρισης των μοναχών, στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης συνδέεται η διάκριση αυτή με τον χρόνο δοκιμασίας. Δεν θα εντοπίσουμε δηλαδή διάκριση εφάμιλλη για παράδειγμα με μια διάταξη όπως αυτή της μονής του Χριστού Παντοκράτορος, η οποία είναι ρηματική και αυστηρή μεταξύ υπουργών και εκκλησιαζομένων⁶³. Μάλιστα, η διάκριση αυτή που περιλαμβάνεται στις διατάξεις του μοναστηριακού τυπικού της μονής Κεχαριτωμένης, συμπίπτει με την χρονολογικά πρώτη διάκριση των μοναχών η οποία εμφανίζεται για πρώτη φορά τον 8^ο αιώνα μεταξύ μοναχών μικρού και μεγάλου σχήματος. Πρώτη φορά, μπορούμε να την εντοπίσουμε στην διαθήκη του Αγίου Θεόδωρου Στουδίτη, που τυγχάνει να είναι και η παλαιότερη διάκριση μεταξύ μοναχών. Απ' ότι φαίνεται η

⁶¹Κεχαριτωμένης, στίχ. 380

« Ει τις δε έξ αυτών οικειοθελώς
προσαγαγεῖν βουληθῆι τι των έαυτης, εἴτε κινητόν εἴη εἴτε άκίνητον, τό
προσαγόμενον προσδεχθήσεται τό γαρ ως ανάθημα τη Κεχαριτωμένη καί
παναχράντω δεσποίνη ημών έκ πίστεως προσαγόμενον καί εις σύστασιν
μέν της μονής, μνήμην δέ καί ψυχής ώφέλειαν τη διδούση έσόμενον, ούκ
άποπέμπεσθαι χρή.»

⁶² Ι.Κονιδάρης, *Νομική Θεώρηση των μοναστηριακών τυπικών*, εκδ. β', Σάκκουλας, Αθήνα, σελ. 105

⁶³ Παντοκράτορος, "Τυπικό της βασιλικής μονής του Χριστού Παντοκράτορος, εκδ. Paul Gautier, *Le Typicon du Christ Pantocrator*, REB 32 (1974), στίχος 537-545

πλειονότητα των μοναστηριακών τυπικών επιδοκίμασε αυτή την διάκριση και οι συντάκτες των τυπικών φαίνεται να ενέταξαν αυτή την διάκριση στα τυπικά τους. Διάταξη που σχετίζεται με το μικρό και μεγάλο σχήμα, βρίσκεται στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης εμβολίμως του υποκεφαλαίου που σχετίζεται με το χρόνο δοκιμασίας. Στο μοναστηριακό τυπικό της Κεχαριτωμένης ,διαβάζουμε :

«[...]Του μεγάλου και αγγελικου σχήματος μη καταξιουμεναι πριν αν ο της τριετίας χρόνος αυταις αφεθη εις πειραν και δόκιμους αυτας και αξίας[...]»

2.2 Συνέπειες της μοναχικής επαγγελίας

Όπως και στο κεφάλαιο των συνεπειών της μοναχικής επαγγελίας, στο οποίο αναφερθήκαμε σχετικά με το τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, έτσι κι εδώ, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι η μοναχική επαγγελία βασίζεται σε τρεις βασικές υποσχέσεις. Δηλαδή αυτή της παρθενίας, της υπακοής και της ακτημοσύνης. Επίσης αναφέραμε κατά την εξέταση του μοναστηριακού τυπικού της μονής Ευεργέτιδος, ότι από την πρώτη υπόσχεση, δηλαδή αυτή της παρθενίας, απορρέει και το σημαντικότερο ζήτημα του Αβάτου, το οποίο απασχόλησε το σύνολο -ανεξαιρέτως των συντακτών- των μοναστηριακών τυπικών. Όταν φυσικά κάνουμε λόγο για άβατο, όπως έχουμε προαναφέρει, ουσιαστικά πρόκειται για την απαγόρευση εισόδου και διαμονή σε γυναικεία μονή ανδρών και σε ανδρική μόνη γυναικών αντιστοίχως. Στην προκειμένη φυσικά περίπτωση, πρόκειται για την πρώτη περίπτωση. Για την απαγόρευση δηλαδή διαμονής ανδρών στην γυναικεία μονή της Κεχαριτωμένης. Από την ομολογία πάλι της υπακοής, απορρέουν οι εκδηλώσεις της υπόσχεσης ισόβιας εγκαταβιώσεως και κοινοκτημοσύνης. Για την οικονομία αυτής της διπλωματικής εργασίας, θα παραπέμψουμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο του πρώτου μέρους αναφορικά με τους κανόνες του Μεγάλου Αντωνίου και Μέγα Βασιλείου, όπως επίσης και στις διατάξεις της εκκλησιαστικής και πολιτειακής νομοθεσίας στις οποίες η απαγόρευση του Αβάτου βρήκε την οριστική της έκφραση και συγκεκριμένα στη νεαρά 133 του Ιουστινιανού⁶⁴ και στον κανόνα 47 της Πενθέκτης και 18 της 7ης⁶⁵ οικουμενικής συνόδου. Στο τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης διαβάζουμε:

« Ἄνδράσι μέντοι άβατου ορισθέντος είναι τοῦ μοναστηρίου, εἵπερ άρα βούλοισι τισι συντυχεῖν αύτη των οικείων αύτης, εἴτε αναγκαία χρεία αλλ' έξελεύ-

⁶⁴ A.Talbot, «Women's Space in Byzantine Monasteries», *Dumbarton Oaks Papers*, 52,1998,pp.114

⁶⁵Κ.Ράλλης-Μ.Ποτλής, "Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων των τε αγίων και πανευφήμων Αποστόλων και των ιερών οικουμενικών και τοπικών Συνόδων και των κατα μέρος αγίων πατέρων,τ.2,Αθήνα,Εκ της τυπογραφίας Γ.Χαρτοφύλακος,1852,σελ.406

"Α Πρόσκοποι γίνεσθε καὶ τοῖς ἐξωθεν, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος· Τῶ δὲ γυναικῆς ἐνδαιτᾶ σθαι ἐν ἐπισκοπεῖοις, ἢ μοναστηρίοις, παντοῦς προσκόμματος αἴτιον [...]ἰδιαζέτω ἐν ἑτέρῳ τόπῳ, ἕως ἂν τὴν ἐπαναχώρησιν ποιήσῃται ὁ ἐπίσκοπος, διὰ τὸ ἀνεπίληπτον."

καλεί, οὐκ ἐξέσται αὐτὴ ἐντὸς τῆς μονῆς τούτους εἰσαγαγεῖν, σεται αὐτὴ μετὰ καὶ βουλῆς τῆς καθηγουμένης εἰς το πρὸς τον πυλῶνα[...]⁶⁶»

Ἡ συντάκτρια τοῦ τυπικοῦ λοιπόν, ἔντασσει στὶς διατάξεις τὴν απαγόρευση εἰσόδου ἀνδρῶν ἐντὸς τῆς γυναικείας μόνῃ τῆς Κεχαριτωμένης. Ἄξιο ἀναφορᾶς εἶναι ὅτι ἐντὸς τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀβάτου, ἐντάσσονται καὶ οἱ ψάλτες στους οποίους ἡ συντάκτρια τοῦ τυπικοῦ ἀπαγορεύει τὴν εἰσοδο⁶⁷. Ἐπίσης, στὴ μόνῃ τῆς Κεχαριτωμένης, ὀρίζεται ὅτι οἱ ἱερεῖς τῆς μονῆς, ὁ οἰκονόμος καὶ ὁ παροικονόμος ποὺ διαμένουν στὴν μόνῃ νὰ εἶναι εὐνούχοι. Μάλιστα, ἡ συνήθεια στὴν πράξη οἱ ἱερεῖς τῆς γυναικείας μόνῃ Κεχαριτωμένης νὰ εἶναι εὐνούχοι συγκρούεται μετὰ τὴν ἀπαγορευτικὴ διάταξη ποὺ καθιερῶνουν οἱ κανόνες, νὰ συνοικούν οἱ εὐνούχοι ἄνδρες μετὰ γυναῖκες, σύμφωνα μετὰ τὸν πέμπτο κανόνα τῆς Πενθέκτης οἰκουμενικῆς συνόδου:

« Καὶ ἱερέας εἶναι δεῖ περὶ τὴν μόνῃν δύο, μοναχοὺς, εὐνούχους, τὸ αἰδέσιμον ἀπὸ τῆς πολιτείας ἔχοντας, ἐπιεικεῖς, συνεσταλμένους, εἰδότας ὑπαναλόγια [...]⁶⁸»

⁶⁶Κεχαριτωμένης, στίχ. 500

Ἄνδράσι μέντοι ἀβάτου ὀρισθέντος εἶναι τοῦ μοναστηρίου, εἴπερ ἄρα βούλοισι τῶν συντυχεῖν αὐτῆς τῶν οἰκείων αὐτῆς, εἴτε ἀναγκαῖα χρεῖα ἀλλ' ἐξελεύκαλε, οὐκ ἐξέσται αὐτὴ ἐντὸς τῆς μονῆς τούτους εἰσαγαγεῖν, σεται αὐτὴ μετὰ καὶ βουλῆς τῆς καθηγουμένης εἰς το πρὸς τον πυλῶνα ἐξάγον διαβατικόν, κάκεισε τούτοις συνομιλήσασα εἰσελεύσεται αὐτῆς εἰς τὴν μόνῃν, ἀβάτον αὐτῆν, ὡς εἴρηται, ἀνδράσι διαφυλάττουσα. Εἰ δέ τις τῶν τοιούτων οὐ δύναται τῶν περὶ τῆς ἐξελεύσεως τῆς μονῆς ὀρισθέντι ἐπιταῖς λοιπαῖς μοναζούσαις ἐν τῶ παρόντι

ἡμῶν τυπικῶ ἐμμένειν τύπῳ, παραχωρηθήσεται παρὰ τῆς καθηγουμένης, περιστατικῶ τίνος αὐτῆς συμβάντος, ἐξέρχεσθαι τῆς μονῆς μετὰ μίας τῶν γηραιότερων καὶ σεμνότερων ἀδελφῶν, ἢ ἀν ἡ καθηγουμένη βούλοισι. Καὶ ἢ μεν μοναχὴ εὐθύς ὑποστρέψει" ἐκεῖν δέ θεασαμένη τὸν ἀσθενοῦντα συγγενὴ αὐτῆς δύο εἴτε τρεῖς ἡμέρας ὑποστρέψει πρὸς τὴν μόνῃν. Εἰ δέ καὶ τα ἐσχατὰ πνεῖ ὁ ἀσθενῶν συγγενῆς αὐτῆς, καρτερήσει ἐκεῖσε μέχρις ἀν ἐκεῖνος τέλει τοῦ βίου χρήσεται" εἰ γὰρ καὶ ἢ τούτου τελευτῆ πρὸς μίαν ἢ καὶ δύο ἡμέρας ἐπεκτείνεται ἢ καὶ πλεῖον, καὶ ἔκτοτε πρὸς τὴν μόνῃν ὑποστρέψει.

⁶⁷ Ι.Κονιδάρης, *Ἀβάτον τοῦ Ἁγίου Ὀρους*, Σάκκουλας, Ἀθήνα, 2003, σελ. 15

⁶⁸Κεχαριτωμένης, στίχ. 645

Καὶ ἱερέας εἶναι δεῖ περὶ τὴν μόνῃν δύο, μοναχοὺς, εὐνούχους, τὸ αἰδέσιμον ἀπὸ τῆς πολιτείας ἔχοντας, ἐπιεικεῖς, συνεσταλμένους, εἰδότας ὑπαναλόγια" ἀπορία δέ τούτων καὶ μὴ γινώσκων καλῶς τὰ ἱερά τῆς θείας γραφῆς μοναχοὺς, εὐνούχους δέ μεμαρτυρημένους ἐπ' ἀρετῆς καὶ θεοσέβειας, ὡς ἀν ταῖς αὐτῶν ἱεραῖς εὐλογίαις καὶ εὐπροσδέκτοις εὐχαῖς ἢ ἀδελφότητος βοηθούμενη πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν εὐάρεστον φθῆναι εἰς ὠτα Κυρίου Σαβαώθ ἀναπέμποιεν. Ὁ δέ τὰς ὑπὲρ ἡμῶν ἰκεσίας αὐτῶν προσιέμενος εὐμενῶς ἀφήσει ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἐν καιρῷ κρίσεως.

Ἀπὸ δέ τῶν τοιούτων δύο ἱερέων ὁ εἰς εἶναι καὶ παροικονόμος, ὡς ἐν τῶ τοῦ οἰκονόμου κεφαλαίῳ περιείληπται πλατύτερον. Ὅπηνίκα δέ ὁ οἰκονόμος εἴτε ὡς ἀδόκιμος τυχόν παρασταλῆ, εἴτε τοῦ βίου μεταστῆ, ὁ ἀντ' ἐκεῖνου παροικονόμος ἀξίος ὢν τοῦ οἰκονομεῖν ἵνα ἀποκαθίσταται οἰκονόμος, δέ ἵνα εἰσάγηται εὐθύς ἕτερος, οἷον ὁ λόγος ἀνωθεν παρέστησεν.

Απαγόρευση εξόδου

Το ζήτημα της απαγόρευσης εξόδου από τη μονή, το οποίο όπως έχουμε προαναφέρει σχετίζεται όχι με την υποχρέωση ισόβιας εγκαταβίωσης, αλλά απορρέει από την υπόσχεση παρθενίας και έχει σκοπό να προστατεύσει τις μοναχές από επαφές με λαϊκούς, ενώ ταυτόχρονα συνδέεται άρρηκτα με την απαγόρευση στις μοναχές να δέχονται επισκέψεις συγγενικών ακόμα προσώπων στην μόνη. Πα'όλα αυτά, στο τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης μπορούμε να εντοπίσουμε στο στίχο 335, ότι στο πεδίο αυτό υπάρχει μια κάποιου είδους ελαστικότητα από την συντάκτρια του τυπικού, επιτρέποντας έτσι στην μοναχή να επισκεφτεί τον ασθενή συγγενή της αλλά να επιστρέψει στη μονή μετά από δύο μέρες.⁶⁹ Ηδη άλλωστε, με τον 46^ο κανόνα της Πενθέκτης οικουμενικής συνόδου⁷⁰ διασπάται η απαγόρευση της εξόδου από τη μονή, καθώς όταν υπάρχει ανάγκη -και φυσικά μετά από άδεια του προϊσταμένου- αυτή επιτρέπεται. Επίσης, στο στίχο 336, η συντάκτρια του τυπικού επιτρέπει στην μοναχή να παραμείνει στο πλευρό του ασθενή συγγενή της (αν αυτός πάσχει από ασθένεια η οποία θα τον οδηγήσει στο θάνατο) μέχρι τον θάνατο του.

Υποχρέωση κοινοβιακής ζωής

Η υποχρέωση κοινοβιακής ζωής είναι κατά σειρά η δεύτερη υπόσχεση κατά τη μοναχική κουρά. Αξίζει να αναφερθεί πως η υποχρέωση υπακοής περιλαμβάνει τις υποχρεώσεις ισόβιας εγκαταβίωσης και κοινοκτημοσύνης⁷¹ που αποτελούν τους βασικούς άξονες του κοινοβιακού συστήματος. Με το ζήτημα αυτό του κοινοβιακού κανόνα, τις αρχές της εγκαταβίωσής των μοναχών και της κοινοκτημοσύνης ασχολούνται τα περισσότερα μοναστηριακά τυπικά. Το

⁶⁹ Ι.Κονιδάρης, *Νομική θεώρηση*, σελ.136

⁷⁰ Κ.Ράλλης-Μ.Ποτλής, *"Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων των τε αγίων και πανευφήμων Αποστόλων και των ιερών οικουμενικών και τοπικών Συνόδων και των κατα μέρος αγίων πατέρων*, τ.2, Αθήνα, Εκ της τυπογραφίας Γ.Χαρτοφύλακος, 1852, σελ.406

"Αί τόν άσκητικόν αιρούμεναι βίον, και έν μοναστηρίω κατατατόμεναι, καθόλου μη προϊέτωσαν. Εί δέ τις άπαραίτητος αύτάς ανάγκη πρός τοῦτο ἔλκοι, μετ' εύλογίας, και έπιτροπής τής προεστώσης τοῦτο πραττέτωσαν· και τότε μη μόναι καθ' έαυτάς, αλλά μετά τινων πρεσβυτίδων, και πρωτεουσών έν τῷ μοναστηρίω, μετ' έντολής τής καθηγουμένης· παντελώς δέ αύταίς έξωκοιτείν ούκ έξεστιν. Άλλά και άνδρες οί τόν μονήρη μετερχόμενοι βίον, χρειας έπειγούσης, και αύτοί μετ' εύλογίας τοῦ τήν ήγουμένηαν έμπεπιστευμένου προϊέτωσαν· ώστε οί παραβαίνοντες τόν νῦν όρισθέντα παρ' ήμῶν όρον, είτε άνδρες είεν, είτε γυναΐκες, προσφόροις έπιτιμίοις ύποβληθήτωσαν."

⁷¹ C.Morrisson, «Coinage and Money in Byzantine Typika», *Dumbarton Oaks Papers*, 56, 2002, pp.263

μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης ανήκει στην ομάδα τυπικών που ρητά καθιερώνουν την υποχρέωση κοινοβιακής ζωής ή (με έναν αρνητικό τρόπο) απαγορεύουν την ύπαρξη κελλιωτών. Το μοναστηριακό τυπικό της Κεχαριτωμένης ρητά επιτάσσει την απαγόρευση παρεκκλισης από το κοινοβιακό σύστημα. Στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης, μπορούμε να βρούμε 2 σημεία τα οποία αναφέρονται στο ζήτημα της κοινοβιακής διαγωγής. Αρχικά, στο στίχο 220 διαβάζουμε:

«Εν κοινοβιακή διαγωγή τε και καταστασει τας μοναζουσας[...]διαζην⁷²»

Μάλιστα, δίνεται το δικαίωμα στα όργανα της μονής και σε οποιονδήποτε θελήσει, σε περίπτωση κατάλυσης του κοινοβιακού κανόνα, ακόμη και δικαστικά να επιδιώξουν την επάνοδο της μονής στην κοινοβιακή ζωή. Παρακάτω, στο κεφάλαιο έξι, με τίτλο «περι του εν ενι οικισκω τας μοναζουσας πασαν μενειν», μπορούμε να διαβάσουμε πως η κοινοβιακή αρχή συμπληρώνεται σύμφωνα με τις αυστηρές επιταγές της Ιουστινιάνειας 5^{ης} νεαράς. Τέλος, στο κεφάλαιο 55 επανέρχεται στο θέμα και απαγορεύεται η μετατροπή της μονής από κοινόβιο:

«Καν εις δυο μοναζουσων διαρκειαν περιστηναι συμβη την όλην προσοδον της μονής»

Υποχρέωση ακτημοσύνης

Από την εξέταση των μοναστηριακών τυπικών, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα πως γίνεται συχνά λόγος για την υποχρέωση ακτημοσύνης ενώ ταυτόχρονα τα τυπικά μπορούν σχηματικά να παρουσιαστούν σε δύο ομάδες⁷³. Στην πρώτη ομάδα καταλέγονται τα τυπικά που επιτρέπουν τις ιδιορρυθμιακές καταστάσεις, ενώ στην δεύτερη ομάδα ανήκουν τα κείμενα που περιέχουν ρητά την υποχρέωση ακτησίας και απαγορεύουν αυστηρά την απόκτηση από τους μοναχούς οποιουδήποτε περιουσιακού στοιχείου. Στη δεύτερη ομάδα ανήκει η συντριπτική πλειονότητα των τυπικών, όπως επίσης και το εξεταζόμενο τυπικό. Μάλιστα, πολλά τυπικά συνδέουν την αρχή της ακτημοσύνης με το κανονικό παράπτωμα της λαθροφαγίας ή της λαθροποσίας. Στο τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης διαβάζουμε:

«Ίνα γουν ταύτη παγίδα του πονηρού ευχερωσ υπερβαινητε, ακτησιαν εσχατην ημεις υμιν επιταττομεν»

⁷² Κεχαριτωμένης, στίχ. 220

⁷³ Ι. Κονιδάρης, *Νομική θεώρηση*, σελ. 160

Και παρακάτω :

«Αμογητι τον της λαθραιοφαγοποσιας διαδιδρασκοιτε κίνδυνον⁷⁴»

Από την πλευρά της πολιτειακής νομοθεσίας, η υποχρέωση ακτυμοσύνης εισάγεται για τους μοναχούς για πρώτη φορά με τις νεαρές διατάξεις του Ιουστινιανού. Η οριστική αντιμετώπιση του ζητήματος βρίσκεται στη νεαρά 123. Επίσης το ζήτημα απασχόλησε την Πρωτοδευτέρα σύνοδο με τον κανόνα 6 όπως επίσης και τον αυτοκράτορα Λεων ΣΤ' ο οποίος εξέδωσε και νεαρές για την διευθέτηση του ζητήματος.

2.3 Αυτοδέσποτο, αυτεξούσιο και ελεύθερο

Αναφορικά με το αυτοδέσποτο, αυτεξούσιο και ελεύθερο της μονής, οφείλουμε να αναφέρουμε πως ο λόγος ύπαρξης τέτοιων διατάξεων είναι φυσικά η επανειλημμένες ιδιοποιήσεις ή οι αυθαίρετες πωλήσεις των πραγμάτων των εκκλησιών από τους επισκόπους και τους πρεσβυτέρους. Αναφέραμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο του πρώτου μέρους, αναφορικά με το τυπικό της μονής

⁷⁴Κεχαριτωμένης, σιχ. 240

“ Τών μέν οὔν κατά τήν τροφήν οὕτως ὑμῖν διατυπωθέντων, καί ἀποχήν λαθραίας βρώσεώς τε καί πόσεως εἴσηγούμεθα καί φεύγετε ταύτην ὀπόση δύναμις, ἐκεῖνο δια παντός φέρουσαι κατά νουν οτι καί κατ' ἀρχάς βρώσις ἡμᾶς υπήγαγε τῷ θανάτῳ παρήκοος καί τῆς ἐν παραδείσῳ διαγωγῆς ἀπεστέρησε, τοῦ πονηροῦ καί ἀρχεκάκου δαίμονος αὐτήν εἴσηγησαμένου, ὅστις ἐξ ἐκείνου καί μέχρι τοῦ νῦν οὐ παύεται τοις τον κατ' αὐτοῦ πόλεμον ἀναδεξαμένοις ὡς ἀρχαῖον ὄπλον τήν λαθραίαν καί ἀπηγορευμένην γεῦσιν βρωτοῦ τίνος ἢ ποτοῦ προβαλλόμενος καί μή μόνον προβαλλόμενος, ἀλλά καί συνηγόρων λαθραία γεύσει καί κατά φύσιν εἶναι λέγων τό πράγμα καί ἀναιτίατον. Ὑμεῖς δέ μή ἀγνοήσητε αὐτοῦ τα νοήματα, προς τό τέλος τῆς συμβουλῆς ἀφορώσαι οτι παράβασίς ἐστίν εντολής.”

Ευεργέτιδος, ότι αυτή η διατύπωση του συντάκτη του τυπικού , επηρέασε νευραλγικά μία σειρά από τυπικά που έπονται χρονολογικά. Δεν θα ήταν δηλαδή κάποιου είδους υπερβολή να υποστηρίξουμε, πως η διάταξη αυτή αναφορικά με το αυτοδέσποτο και ελεύθερο της μονής της Ευεργέτιδος αποτέλεσε πυρηνική διάταξη την οποία υιοθέτησαν ως οδοδείκτη μεταξύ άλλων και το τυπικό της Κεχαριτωμένης. Μπορούμε ακροθιγώς να αναφέρουμε πως, όπως προκύπτει και από την μελέτη, ο ιδρυτής της μονής προβαίνει σε μία πανηγυρική διάταξη του ελεύθερου της ιδρύσεως του από κάθε πολιτειακή και εκκλησιαστική εξουσία. Μάλιστα το αυτοδέσποτο και ελεύθερο της μονής από πολιτειακές και εκκλησιαστικές παρεμβάσεις, το επικυρώνουν οι ιδρυτές με πράξεις είτε του αυτοκράτορα είτε του πατριάρχη, είτε και των δύο. Το αυτοδέσποτο και αυτοδιοίκητο μιας μονής εκτείνεται χρονολογικά από τη διακήρυξη του μέχρι «το τέλος των αιώνων».

Συνήθως οι σχετικές ρυθμίσεις συμπληρώνονται από αναθεματισμούς εναντίον όλων όσων προσβάλλουν ή έχουν αξιώσεις να προσβάλλουν το αυτοδέσποτο μιας μονής. Το ελεύθερο της μονής, λήγει από τη στιγμή που κάποιος διάδοχος του ιδρυτή αποφασίζει να καταλύσει το αυτοδιοίκητο και να καταπνίξει τις ελευθερίες που παρασχέθηκαν στη μονή με την έκδοση της σε μία άλλη ή σε κάποιο άλλο ευαγές ίδρυμα⁷⁵. Πάντως, γίνεται κατάφωρα εμφανές το γεγονός, ότι οι διατάξεις περί αυτεξουσίτου, αυτοδεσπότου και ελευθέρου μιας μονής, είναι αντικανονικές διατάξεις, γιατί η αφαίρεση κάθε εξουσίας του επιχώριου επισκόπου πάνω σε κάποια μόνη έρχεται σε αντίθεση με ένα πλέγμα κανόνων και νομοθετικών ρυθμίσεων της πολιτείας όπως για παράδειγμα τους κανόνες 4,24 της Τετάρτης οικουμενικής συνόδου, 49 της Πενθέκτης, 13 της έβδομης και 1 της Πρωτοδευτέρας. Στο μοναστηριακό τυπικό της Κεχαριτωμένης διαβάζουμε:

*«[...]της φύσεως έλευθέραν είναι
καί αύτοδέσποτον και πάσης χειρός και δεσποτείας άπεξενωμένην και
μηδενί των απάντων έπ'αύτη προσείναι ότιουν δίκαιον ή προνόμιον, άλλα
παντάπασιν ούσαν έλευθέραν μένειν καθ' έαυτήν και έφ'
εαυτής διοικείσθαι [...]»⁷⁶*

⁷⁵ Ι.Κονιδάρης, *Νομική θεώρηση*, σελ.177

⁷⁶ Κεχαριτωμένης, στίχ.180-190

“Βούλωμαι τήν υπ' έμοϋ συστασαν της Κεχαριτωμένης δεσποίνης μου Θεοτόκου μονήν, μέχρι μέν αν έγώ τη αυτής έκτενεϊ πρεσβεία και χάριτι έν καθ' ον αν αύτη θέλω τρόπον διοικείσθαι και τη παρούση διατηρώμαι ζωή, διεξάγεσθαι, μετά δέ τήν έμήν αποβίωσιν άνθρωπος γαρ ούσα, θανεϊν άπεκδέχομαι και τό κοινόν έπιγνωνα χρέος της φύσεως έλευθέραν είναι και αύτοδέσποτον και πάσης χειρός και δεσποτείας άπεξενωμένην και μηδενί των απάντων έπ'αύτη προσείναι ότιουν δίκαιον ή προνόμιον, άλλα παντάπασιν ούσαν έλευθέραν μένειν καθ' έαυτήν και έφ' εαυτής διοικείσθαι κατά τα παρ' έμοϋ ρητώς ένταϋθα διατυπωθησόμενα, μήτε βασιλικοϊς ή έκκλησιαστικοϊς ή προσωπικοϊς ότεδήποτε ύποτιθεμένην δικαιοϊς μήτε κατά δωρεάν ή έπίδοσιν ή έφορίαν ή οίκονομίαν ή έπιτήρησιν ή έτέραν τινά πρόφασιν προσώπω οϊωδήτινι ή μονή ή εύαγει οϊκω ή τω όρφανοτροφείω ή έτέρω σεκρέτω ή ξενώνι τινι άνατιθεμένην, άλλ' ύπό τήν έξουσίαν μόνης της Κεχαριτωμένης παρθενομήτορος, ή δή και άνατέθειται, κείσθαι μένουσαν εσαεί και παρά της κατά τήν ήμέραν ήγουμενευονσης έν αύτη κυβερνασθαι

Η αυτοκράτειρα, θέλησε μέσα από τις διατάξεις του τυπικού να διατηρήσει την μετά το θάνατο της ανεξαρτησία της μονής, προστατεύοντας την από εξωτερικές επεμβάσεις και την καθ' οποιονδήποτε τρόπο υπαγωγή η δωρεά της σε κάποιο ίδρυμα. Μάλιστα, για να καλύψει κάθε υπόθεση, η αυτοκράτειρα θέτει ως έφορο και αντιλαμβανόμενη την θυγατέρα της,την μοναχή Ευδοκία, οριοθετώντας γι' αυτήν ένα αυστηρό πλαίσιο αρμοδιοτήτων, ώστε να διασφαλιστεί η προστατευτική της και όχι η παρεμβατική της συνδρομή. Η Ευδοκία οφείλει να προστατεύσει τη μονή από τους εξωτερικούς κινδύνους και να επιβλέπει την τήρηση των διατάξεων του τυπικού. Αναφορικά με την οικονομική διαχείριση δεν της αναγνωρίζεται καμιά εξουσία.

«Βουλομαι την περιποθητον μου θυγατέρα [...]περιεπειν αυτήν και συγκροτείν και αποτρέπειν παντοιως τους πειρωμενους αυτή επηρεαζειν»

Έτσι, μεταβαίνουμε στο επόμενο ζήτημα, στο ζήτημα των εφόρων. Πολλοί από τους ιδρυτές μοναστηριών με την ανακήρυξη των μονών ως αυτοδέσποτες,εντάσσουν στην διάταξη και κάποιο πρόσωπο της εφορείας. Το πρόσωπο αυτό καλείται συνήθως στις πηγές ως έφορος και προορίζεται να εξασφαλίσει μετά το θάνατο του ιδρυτή τη συνέχιση του έργου του, τη διατήρηση δηλαδή της αυθυπαρξίας και ελευθερίας της μονής και την καλή λειτουργία της. Συνήθως τα πρόσωπα στα οποία αναθέτουν οι κτήτορες την επίβλεψη της μονής είναι κατά κανόνα στενοί συγγενείς, όπως στην περίπτωση που μόλις εξετάσαμε. Πάντως, ο θεσμός της εφορείας ποικίλλει.Συνήθως πρόκειται για μία απλή σχέση προστασίας, χωρίς προσοδοφόρα η αξιοποιήσιμα δικαιώματα. Ένα είδος «ψιλής εφορείας».Υπάρχουν φυσικά και οι περιπτώσεις που οι κτήτορες την νοσηματοδοτούν με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούμε να κάνουμε λόγο για ένα κυριαρχικό δικαίωμα,κληρονομητό μέσα στην οικογένεια του κτήτορά. Στην περίπτωση της μονής Κεχαριτωμένης έχουμε μία μορφή ψιλής εφορείας ,μια μορφή δηλαδή αποψιλωμένης κατά κάποιον τρόπο εφορείας, η οποία προβλέπει ένα κληρονομητό -μέσα στην οικογένεια δικαίωμα- μέχρι εξαλείψεως των συγγενών του ιδρυτή. Την εφορεία της μονής Κεχαριτωμένης έχουν οι κόρες της κτητόρισσας

τε και διεξάγεσθαι κατά τα παρόντα ημών διατάγματα. Ό μόν γαρ κράτι-
στός μου βασιλεύς κύρις 'Αλέξιος ό Κομνηνός, ον δφη Κύριος ό Θεός
μακραίωνα διαβιωναι ζωήν καί εις γήρας ελάσαι βαθύ, τοιαύτην εξει τήν
έπί τη μονή έξουσίαν οποίαν δή καί έγώ. Μετά δέ τήν του κρατίστου μου
βασιλέως τών εντεύθεν έκδημίαν, ού βούλομαι τήν της Κεχαριτωμένης μου
Θεοτόκου μονήν υπό τίνος τών απάντων διοικεΐσθαι καί διεξάγεσθαι,
έλευθέραν καί αυτόδέσποτον εσαεί διαμένουσιν καθώς ανωτέρω λεπτομερέ-
άλλ' αυτήν έφ'εαυτής διοικεΐσθαι καί διακυβερνασθαι
στερον διείληπται,παρά τής κατά τήν ήμέραν ήγουμενευούσης έν αύτη κατά τήν τοο παρόντος
τυπικού διαταγήν.καθ' οίονδήτινα τρόπονΕι τις δέ βοληθεί ποτέ έν οίωδήποτε χρόνφ
καταδονλώσασθαι ταύτην ημώντήν μονήν καί υπό έξουσίαν ετέρου θέ-
σθαι τινός,καν βασιλεύς ειη,καν πατριάρχης,καν άλλος τις των εκκλησιαστικών ή συγκλητικών.”

κατά σειρά ηλικίας και μετά οι εγγονές της. Ακολουθούν οι νύφες της κτητόρισσας υπό τον όρο ότι αν χηρεύσουν δεν θα ξαναπαντρευτούν. Αν συμβεί κάτι τέτοιο χάνουν την εφορεία. Μετά την εξάντληση και αυτών την εφορεία λαμβάνει εκείνη από το γένος της κτητόρισσας, την οποία αποδέχονται οι μοναχές και η ηγουμένη της μονής. Τέλος, άξιο αναφοράς είναι πως μέσα στην διάταξη, την σχετική με την εφορεία της μονής, εμφανίζεται και η ρηματική απαγόρευση εκδόσεως της μονής από τον έφορο στα πλαίσια των διατάξεων για το αυτοδέσποτο και ελεύθερο. Έχουμε μία κάποιου είδους περιστολή των δικαιωμάτων του εφόρου κατά κάποιον τρόπο με την ρητή απαγόρευση εκδόσεως της μονής.

2.4 Ηγουμενη

Για την θέση του ηγουμένου (της ηγουμένης εν προκειμένω), κάναμε λόγο και στο αντίστοιχο κεφάλαιο του τυπικού της μονής Ευεργέτιδος. Για την οικονομία

όμως αυτής της διπλωματικής εργασίας θα επαναλάβουμε κάποια βασικά χαρακτηριστικά της θέσης αυτής. Αξίζει για άλλη μια φορά να αναφερθεί πως ο ηγούμενος βρίσκεται στην κορυφή της μοναστηριακής πυραμίδας ως *Primus Solus*, στα πλαίσια όμως που χάραξαν οι ιεροί κανόνες και οι νόμοι της πολιτειακής νομοθεσίας. Όπως έγινε εμφανές από την έρευνα, η ύλη των τυπικών δεν είναι ομοιόμορφα παρατεταγμένη. Όπως θα δούμε παρακάτω, στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης, στον θεσμό του ηγούμενου θα εντοπίσουμε πως ο συντάκτης αφιερώνει πολλή περισσότερη ύλη συγκριτικά με άλλους θεσμούς. Εντός του τυπικού, υπάρχουν πληροφορίες σχετικά με την ηγουμένη, συστηματικά ενταγμένες σε τρεις βασικές ενότητες. Στην πρώτη ενότητα θα εντοπίσουμε όλα τα θέματα που σχετίζονται με την ανάδειξη της ηγουμένης. Στη δεύτερη, θα εξεταστούν οι διατάξεις εκείνες που καθιερώνουν το ανεξέλεγκτο της ηγουμένης και στην τρίτη, συγκεντρώνονται και αναλύονται οι πληροφορίες που αναφέρονται στους λόγους και στη διαδικασία εκπτώσεως της ηγουμένης από το αξίωμα της. Οι συντάκτες των τυπικών, πολύ νωρίς προέβλεψαν ότι η διαδικασία εκλογής ενός ηγούμενου είναι φυσικό να δημιουργήσει διχόνοιες και γι' αυτό το λόγο προσπάθησαν να εξασφαλίσουν μια ομαλή διαδοχή. Γι' αυτό, όπως θα δούμε παρακάτω, πολλές διατάξεις σχετίζονται με το σεβασμό στο πρόσωπο του ηγούμενου και με αδιάβλητη διαδικασία εκλογής. Το μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης, της ηγουμένης την ορίζει η κτητόρισα κατά τη διάρκεια της ζωής της καθώς θεωρεί την εκλογή αυτή ως αυτονόητο κτητορικό της δικαίωμα⁷⁷ :

«Έως αν ζω ,παρ εμου γενησεται ,μετά δε την εμην μεταστασιν κρατήσει τα της παρούσης μου διαταξεως»

Η γέννηση των προβλημάτων, στις περισσότερες φορές όπως γίνεται αντιληπτό, δημιουργείται τη στιγμή που ο κήτορας φεύγει απ' τη ζωή⁷⁸ και είναι πλέον στα χέρια της μοναστηριακής κοινότητας η εκλογή της επόμενης ηγουμένης. Επιστρέφοντας στην τριμερή διαίρεση που πριν λίγο κάναμε, και αναφορικά με το ζήτημα της ανάδειξης της ηγουμένης, ένα μακροσκελές κεφάλαιο μπορεί να εντοπιστεί στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης και μάλιστα στο στίχο 485 μπορούμε να διαβάσουμε:

«Διορίζομαι γαρ ,ει μεν προσδοκιμος και προεγνωσμενη η της κατά την ημέραν ηγουμένης γενηται τελευτη,προσέρχεσθαι αυτή πασαν την αδελφότητα και κοινή γνώμη τούτων τε και αυτης[...]και ταύτα μεν της εκλογής»

Η συντάκτρια του τυπικού της μονής Κεχαριτωμένης, ορίζει με κάθε λεπτομέρεια το πως θα γίνεται η εκλογή της ηγουμένης. Η ηγουμένη είναι και εδώ η έκφραση της διοίκησης της μονής, και η εκλογή της γίνεται από τα μέλη της αδελφότητας μέσω κλήρου ανάμεσα σε τρεις υποψήφιας, ενώ μόνο στην έσχατη περίπτωση που υπάρχει μόνο μία υποψήφια, επιλέγεται δεύτερη από άλλη μόνη.

⁷⁷ Ι.Κονιδάρης, *Νομική θεώρηση*, σελ.196

⁷⁸ Ι.Κονιδάρης, *Το δίκαιον της μοναστηριακής περιουσίας από του 9^{ου} μεχρι και του 12^{ου} αιώνας*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1979, σελ.176-177

Την επικύρωση της εκλογής ακολουθεί η λήψη της βακτηρίας και του τυπικού από την Αγία τράπεζα.

Αναφορικά με την διαδοχή στην ηγουμένη, η ηγουμένη πριν από το θάνατό της επιλέγει τρεις από τις μοναχές που θεωρητικά είναι ικανές για να γίνουν ηγούμενες και μπροστά σε όλη την αδελφότητα γράφει σε ένα χαρτί τα ονόματα τους. Αυτό σφραγίζεται και τοποθετείται στο σκευοφυλάκιο της μονής, χωρίς κανείς να γνωρίζει τα γραμμένα ονόματα. Μετά το θάνατο της ηγουμένης αποσφραγίζεται το χαρτί και διαβάζονται μπροστά στην αδελφότητα τα τρία ονόματα. Αν ολόκληρη η αδελφότητα συμφωνήσει για μία από τις τρεις, αυτή είναι η νέα ηγουμένη. Αν το σύνολο της αδελφότητας δε συμφωνήσει, τότε η διαδικασία εκλογής συνεχίζεται. Κάθε ένα από τα τρία ονόματα γράφεται σε ένα κομμάτι χαρτί και τα τρία χαρτιά τοποθετούνται από μία μοναχή που δεν ξέρει γράμματα κάτω από τα καλύμματα της Αγίας τράπεζας. Εκεί αυτά θα λειτουργηθούν από μία έως τρεις ημέρες. Μετά την τελευταία λειτουργία μία μοναχή διαλέγει ένα από τα τρία κομμάτια χαρτιού και το όνομα που είναι γραμμένο πάνω στο χαρτί θα είναι η θεοπρόβλητη νέα ηγουμένη της μονής.

Ακολουθώντας τη σειρά με την οποία εκθέσαμε τις διατάξεις των τυπικών, οφείλουμε τώρα να έρθουμε στη δεύτερη ενότητα πληροφοριών που μας παρέχει η συντάκτρια του τυπικού και η οποία σχετίζεται με τις διατάξεις που καθιερώνουν το ανεξέλεγκτο της ηγουμένης.

«[...]απεστω ερις, απεστω φθόνος, απεστω μάταια προσπάθεια και χαρις αλόγιστος»

Γίνεται από αυτόν τον στίχο εμφανές, πως η συντάκτρια του τυπικού προσπαθεί να αποσοβήσει τον κίνδυνο να μη γίνει δεκτή η να προσβληθεί -κατά κάποιον τρόπο- η εκλογή της νέας ηγουμένης. Λίγο παρακάτω στο στίχο 586 διαβάζουμε:

*« Πάσαν ούν ευνοϊαν, πάσαν ύποταγήν, πασαν εύπειθειαν τη ηγουμένη
υμών άποσώζοιτε καθάπερ τινί τών θείων πατέρων
[...]»⁷⁹*

Τέλος, η συντάκτρια αναφέρεται στους λόγους και στη διαδικασία εκπτώσεως της ηγουμένης από το αξίωμα της. Αυτοί εντοπίζονται στο στίχο 625 του τυπικού όπου η συντάκτρια γράφει:

⁷⁹Κεχαριτωμένης, στίχ. 586

Πάσαν ούν ευνοϊαν, πάσαν ύποταγήν, πασαν εύπειθειαν τη ηγουμένη υμών άποσώζοιτε καθάπερ τινί τών θείων πατέρων εϊρηται λέγοντν «Ει γαρ υπέρ ημών λόγον άποδουνοι μέλλουσιν οι ημών έπιμελόμενοι, πώς ουχι κατά πάντα τούτοις ύποταγησόμεθα και ως κεφαλή τά λοιπά μέρη του σώματος ύπακούσομέν τε και έξυπηρητήσομεν απόστολος'

«Ει δε αδοκιμον τε και ασυμφορον ο χρόνος αυτήν απελεγξει,ως είτε της προστασίας των αδελφών αμελως τε και καταφρονητικως εχομενην,είτε τοις εαυτοις συγγενεσι χαριζομενην,είτε τι των της μονής η αυτήν νοσφιζομενην η έτερω τινι υποτιθεισαν και καταπροδιδουσαν,είτε τι των του τυπικού διαταγμάτων παραθραουσαν ολως»

2.5 Οικονόμος

Ο οικονόμος, έχει ιδιαίτερα σημαντική θέση στο κοινόβιο. Από την πλευρά της εκκλησιαστικής νομοθεσίας, μπορούμε να εντοπίσουμε στον 11^ο κανόνα της 7ης οικουμενικής συνόδου διατάξεις σχετικές με την θέση του οικονόμου στις εκκλησίες,ο οποίος θα είναι αρμόδιος και υπεύθυνος για την διαχειριση της εκκλησιαστικής περιουσίας. Θα ήταν παράλειψη αν δεν αναφέραμε ότι από την εξέταση των μοναστηριακών τυπικών προκύπτει πως ο οικονόμος πρέπει να συμφωνήσει και να λάβει γνώση για κάθε πράξη που αφορά στην οικονομική διαχείριση της μονής. Πράξεις όπως εκποιήσεις, ανταλλαγές και εμφυτεύσεις⁸⁰ ακινήτων της μονής είναι κάποιες από τις αρμοδιότητες του οικονόμου. Στα τυπικά περιγράφονται αναλυτικά οι αρμοδιότητες του Οικονόμου. Σε αυτές καταλέγονται επίσης η φροντίδα και η επιστασία των ακινήτων της μονής, των κτημάτων και όπως προαναφέραμε καμμία διαχειριστική πράξη δεν είναι έγκυρη αν δε λάβει γνώση κι αν δεν την έχει εγκρίνει πρωτύτερα ο οικονόμος. Συγκεκριμένα στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης οι αρμοδιότητες του οικονόμου περιλαμβάνουν την συντήρηση και επισκευή των κτιρίων του ιδρύματος, την

⁸⁰ Ι.Κονιδάρης, *Το δίκαιον της μοναστηριακής περιουσίας από του 9^{ου} μεχρι και του 12^{ου} αιώνος*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1979, σελ.196

διαχείριση των εσόδων σε μετρητά και σε είδος που παράγονται από τα ακίνητα. Επίσης, πρέπει ταυτόχρονα να αναφερθεί πως για καμμία πράξη δεν προβλέπεται αποκλειστική αρμοδιότητα του οικονόμου, αφού οι εξουσίες του είναι δότες και ανακλητές κάθε στιγμή από τον ηγούμενο. Στη μονή της Κεχαριτωμένης ο οικονόμος διορίζεται από την αυτοκράτειρα κατά τη διάρκεια της ζωής της. Κατά τις διατάξεις του τυπικού, πρέπει να είναι ευνούχος και να υποστηρίζεται από έναν βοηθό διαχειριστή, τον παραοικονόμο. Κατά την διαδοχή, ο παραοικονόμος θα διαδεχθεί τον οικονόμο στην θέση του. Εδώ επεισέρχεται μία διάταξη η οποία υποστηρίζει πως εάν ο διαχειριστής (οικονόμος) διαπιστωθεί ότι είναι σε αδυναμία να επιτελέσει τα καθήκοντά του, η ηγουμένη θα τον απομακρύνει⁸¹ σε συνεννόηση με τον προστάτη της γυναικείας μονής. Στον στίχο 696 διαβάζουμε:

*«Εί δε πολλάκις των κατά καιρούς οικονόμων
τις εύρεθεί μή ταῦτα οὕτω διαπραττόμενος κατά την ανωτέρω
οικονομίας'τον περί τούτουπερίληψιν, μεταστήσεται της
κοινουμένηςλόγον της καθηγουμένης μετά και της αντιλαμβανόμενης της μονής,
γενή-
σεται έτερος αξιόλογος.⁸²»*

2.6 Λοιπά όργανα

Στο μοναστηριακό τυπικό της μονής, μπορούμε να εντοπίσουμε εκτός από την ηγούμενη και τον οικονόμο και μια σειρά άλλων οργάνων και γενικότερα διακονητριών της μονής. Στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης,

⁸¹ K.Smyrlis, «The Management of Monastic Estates: The Evidence of the Typika», *Dumbarton Oaks Papers*, 56, 2002, pp.5

⁸² Κεχαριτωμένης, στίχ. 696

“Εί δε πολλάκις των κατά καιρούς οικονόμων
τις εύρεθεί μή ταῦτα οὕτω διαπραττόμενος κατά την ανωτέρω
οικονομίας'τον περί τούτουπερίληψιν, μεταστήσεται της
κοινουμένηςλόγον της καθηγουμένης μετά και της αντιλαμβανόμενης της μονής, γενή-
σεται έτερος αξιόλογος.

Συνοπτικως δε τούτο διορίζεται ή βασιλεία μου, ίνα πάντα
Είδήσεως και βουλής της καθηγουμένης οίκονομωνται παρά τοῦ κατά την ήμέραν
οικονόμου. "Εσαι δε σύν αὐτώ και παροικονόμος, ό εις των έν τη μονή
άφωρισμένων ιερών, καθώς είρήσεται, έργον έχων και αυτός το πάντα τα
είσοδιαζόμενα έν τη μονή λογάρια, γενήματα και λοιπά είδη προσ|γράφε-
σθαι και εχειν είδησιν τούτων " οτε δέ ίσως και οικονόμος μή πάρεστι, μετά
έπιταττόμεναπροστάξεως της καθηγουμένης ενεργών εσαι τα αύτης επιταττόμενα.”

εντοπίζονται τα εξής όργανα : Σκευοφυλάκισσα, εκκλησιάρχισσα⁸³, οινοχόη, ωρειάρια, δοχειάρια , κελλαρήτησσα,επιστημονάρχισσα⁸⁴, τραπεζάρια⁸⁵,πυλωρός⁸⁶. Κάθε διακονητής διατηρεί το αξίωμα του μέχρι το θάνατό του και είναι κατά κανόνα ισοβίος. Φυσικά το τυπικό προβλέπει ότι αν ο διακονητής δε δείχνει την απαιτούμενη ζέση, εκπίπτει από το αξίωμα του και τον διαδέχεται άλλος .

2.7 Ανεκποίητο της Περιουσίας

Σε αυτό το τελευταίο κεφάλαιο,θα αναφερθούμε στην αρχή του ανεκποϊήτου της περιουσίας.Όπως προαναφέραμε και στο αντίστοιχο κεφάλαιο του πρώτου μέρους,αναφορικά με το τυπικό της Ευεργέτιδος ο λόγος που οι συντάκτες των

⁸³Κεχαριτωμένης,στίχ.850

“Η μέντοι έκκλησιάρχισσα παρά της καθηγουμένης προχειριζομένη, ήτις αν αύτη δόξη προς την τοιαύτην διακονίαν πρόσφορος τε και επιτήδεια, παραλαμβάνουσα πάντα από της σκευοφυλακίσεως, τα μεν έν τω ναω της μονής όφείλοντα χρησιμεύειν κατά τον καιρόν της προχειρίσεως δια πρακτικού”

⁸⁴ Κεχαριτωμένης,στίχ.972-980

“Η καθηγουμένη μέντοι και έπιστημονάρχισσαν προβαλεΐται, ην κατ' οίκειαν επιλογήν της τοιαύτης διακονίας λογίζεται άξιαν, όφείλουσαν της μοναδικής καταστάσεως και εύκοσμίας φροντίζειν εν τε ταΐς κοιναΐς συνελεύσεσι και ύμνωδίαις διαθρεΐν”

⁸⁵ Κεχαριτωμένης,κεφ.κε’

“Μετά δε των άλλων διακονητριων ων οΐδε δεΐσθαι ή των κοινοβιακός ζώντων διαγωγή, προχειριεΐται ή ηγουμένη και τραπεζαρίαν, διακονοΟσαν μέν και τάλλα οσαπερ ή κελλαρέα αυτί) έπιτρέψιε και έν αυτί] δέ εστιάσει περιέρχεσθαι τήν τράπεζαν ήσυχη και ήρεμαΐως όφείλουσαν, και ει τινας ΐδοι τών αδελφών διοχλούσας και ταραττομένας ή ψιθνριζούσας, ήρεμα ταύτας ησυχίας ύπομνήσκειν και συμβουλεύειν αύταις ψάλλειν κατά νοΟν και ομιλίας απέχεσθαι.”

⁸⁶ Κεχαριτωμένης,στίχ.1018-1025

“Αλλά και τήν τας κλεις του πυλώνος κατέχειν όφείλουσαν, ήν και πυλωρόν όνομάζομεν, ή καθηγουμένη οφείλει προχειρίζεσθαι, ή και φροντίς έσται τοϋ μηδόλως γνώμης άτερ τής ηγουμένης τον πυλώνα άνοίγεσθαι, μήτε μήν είσιέναι ή έξιέναι τινάς εις το μοναστήριον άνευ είδήσεως τής καθηγουμένης.”

τυπικών κάνουν λόγο για ανεκποίητο της περιουσίας, είναι ο ίδιος που κάνουν αναφορές για το αυτοδέσποτο, το αυτεξούσιο και ελεύθερο της μονής. Ο φόβος δηλαδή των ιδιοποιήσεων από την πολιτειακή και εκκλησιαστική εξουσία. Με τον κανόνα 24 της Τετάρτης οικουμενικής συνόδου και την Ιουστινιάνεια νομοθεσία (κυρίως τη νεαρά 120⁸⁷) καθιερώνονται ειδικές διατάξεις για το ανεκποίητο της περιουσίας των μοναστηριών. Όπως έχει προαναφερθεί, η έκταση του ανεκποίητου περιλαμβάνει τόσο τα κινητά, όσο και τα ακίνητα περιουσιακά στοιχεία. Οποιαδήποτε εκποίηση γίνεται πάνω να το πλέγμα των απαγορευτικών διατάξεων είναι άκυρη:

« Θέλω δε καί πάντα τα τη μονή άφορισθέντα ή άφορισθησόμενα ή όπωσοῦν προσγενησόμενα, οὐκ ακίνητα μόνον, άλλα καί κινητά, ακίνητα μένουν καί άνεκποίητα παρ' αύτη, μή δωρούμενα, μή άνταλλαπτόμενα, μή πωλούμενα, μή όπωσδηποτοῦν αποκτώμενα.⁸⁸»

Μάλιστα στην ίδια διάταξη και συγκεκριμένα στον στίχο 448, η συντάκτρια του τυπικού, κατά την επιθυμία να μην επιτρέψει να αφαιρεθούν πράγματα από την

⁸⁷ Nov.120, Caput I, εκδ. R.Scholl-G.Kroll, Dublin-Zurich, Weidmann, 1972 όπου βρίσκεται στην ηλ.διεύθυνση <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/Nov120.htm>

Sancimus igitur nullam habere licentiam ordinatorum rerum huius regiae civitatis sanctissimae maioris ecclesiae aut orphanotrophii aut xenodochii aut ptochotrophii aut nosocomii aut aliae venerabilis domus in hac regia civitate sive in eius finibus constitutae, exceptis venerabilibus monasteriis, vendere aut donare aut commutare aut sub alterno dono dare aut quolibet alio modo alienare rem immobilem aut civilem annonam aut rusticum mancipium, nisi ad imperialem domum commutatio sola facta est; sed neque de colonis iuste dari quid concedimus. Emphyteosis vero a praedicta sanctissima maiore ecclesia regiae civitatis et memoratorum fieri iubemus in persona eius qui accepit et aliis duobus deinceps heredibus, non amplius sexta parte instantis canonis dimittimus ei qui emphyteosis iure accepit. De competentibus vero proastiis ipsi sanctissimae maiori ecclesiae et nominatis venerabilibus domibus in regia civitate aut in eius regione [aut mansione] constitutis iubemus, si quidem haec redditus habent, <in> integro canone ab his [ordinatoribus] qui regunt ipsa venerabilia loca in emphyteosin haec secundum praedictum modum accipienti et aliis duabus successionibus dari, et nullam omnino relevationem, sed augmentum fieri. Si vero non habent ipsa proastia aliquos omnino redditus, licentiam praebemus ordinatoribus venerabilium locorum in aliqua quantitate haec, sicut praedictum est, in emphyteosin dare.

⁸⁸ Κεχαριτωμένης, στίχ. 445-450

“ Θέλω δε καί πάντα τα τη μονή άφορισθέντα ή άφορισθησόμενα ή όπωσοῦν προσγενησόμενα, οὐκ ακίνητα μόνον, άλλα καί κινητά, ακίνητα μένουν καί άνεκποίητα παρ' αύτη, μή δωρούμενα, μή άνταλλαπτόμενα, μή πωλούμενα, μή όπωσδηποτοῦν αποκτώμενα, καν διπλάσιον ή τριπλάσιον ή δεκαπλάσιον ειη το αντί τοῦ εκποιουμένου διδόμενον ιεροσυλία γαρ άντι- κρυσ το ποιησαι τι τοιούτον ή καί γενομενον καταδέξασθαι, καί ό τοιούτον τι ποιήσας ή άναδεχόμενος, καν βασιλεύς ει'ιη, καν πατριάρχης, καν άρχων, καν ιδιώτης ή ή ηγουμένη της μονής ή καί τις τών έν αύτη μοναχών, εκείνος μεν λόγους ύφέξει τω φοβερώ καί δικαίω κριτή.”

περιουσία της μονής, ορίζει ότι απαγορεύεται η πώληση ακόμη κι αν το τίμημα είναι πολλαπλάσιο της αξίας του πράγματος.

*«[...] , καν διπλάσιον ή τριπλάσιον ή
δεκαπλάσιον εἶη το αντί τοῦ εκποιουμένου διδόμενον .»*

Τέλος, ορίζεται πως το πράγμα πρέπει να επιστραφεί στη μονή, αν αντικανονικά εκποιήθηκε.

*«[...]το δ' εκποιηθεν ακινητον αποκαθίσταται τη μόνη διορίζομαι σπουδή του
άγιοτατου πατριαρχη[...]*»

2.1.7 Εξαιρέσεις από την αρχή του ανεκποιήτου

Όπως αναφέραμε και στο κεφάλαιο το σχετιζόμενο με το μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, η εκποίηση επιτρέπεται εξαιρετικά για σοβαρούς λόγους ,αν υπάρχει κάποια ευλογη αιτία ή κάποια κατεπείγουσα ανάγκη. Στο μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης, η συντάκτρια επιτρέπει στο κεφάλαιο 10 το οποίο τιτλοφορείται ως «Περί του ποτε κινητόν της μονής εκποιείσθαι δύναται», και συγκεκριμένα στο στίχο 464 την εκποίηση της μοναστικής περιουσίας για εξαιρετικής ανάγκης λόγους. Συγκεκριμένα τρεις από αυτούς που μνημονεύει, είναι ο εμπρησμός, ο σεισμός, η επιδρομή εθνών. Μάλιστα, σε αυτές τις περιπτώσεις μόνο μπορεί να γίνει καταρχήν δεκτή η εκποίηση εκκλησιαστικών ακινήτων ή κινητών πραγμάτων, και με την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχουν αρκετά μετρητά στο ταμείο της μονής, καθώς όπως παρατηρεί η συντάκτρια του τυπικού της Κεχαριτωμένης, τα εισοδήματα από τα ακίνητα είναι δυνατόν να καταστήσουν κάποτε δυνατή την επαναπόκτηση των κινητών που θα πρέπει να πουληθούν.

*«Τηνι καυτα γαρ
έφήμι εκποιείσθαι τίνα των κινητών εις επανόρθωσιν των ακινήτων, και
τότε δε ἴνα προς αγίας εκκλησίας και θείους ναούς ή εκποιήσιν γίνηται
ώστε μεῖναι τα ιερά πάλιν ιερά και μή κοινωθήναι τα άγια" τα γαρ άπαξ
άφιερωθέντα μή δεῖν κοινουσθαι τοις πασι καθέστηκε γνώριμον [...]»⁸⁹*

⁸⁹ Κεχαριτωμένης, στίχ. 460-465

“Η μεν ούν των ακινήτων εκποιήσιν ούτως εσται κεκωλυμένη παντάπα των δε κινητών έκ μιας και μόνης αιτίας εϋλογον ηγείται ή βασιλεία μου την εκποίησιν, όπηνίκα τις βλάβη μεγάλη προσγένηται τη μονή ή τοις ύπο την εκποίησιν, όπηνίκα τις βλάβη μεγάλη προσγένηται μονή ή τοις αυτήν κτήμασιν έξ επιδρομής εθνών ή εμπρησμου ή σεισμοϋ, άποροίη δε τό μοναστήριον | χρημάτων εις επανόρθωσιν του βλαβέντος" τηνι καυτα γαρ έφήμι εκποιείσθαι τίνα των κινητών εις επανόρθωσιν των ακινήτων, και τότε δε ἴνα προς αγίας εκκλησίας και θείους ναούς ή εκποιήσιν γίνηται

Μάλιστα, η συντάκτρια του τυπικού της μονής Κεχαριτωμένης προβλέπει πως κατά τη διάρκεια της εκποίησης θα μπορούσε να προσληφθεί και εκτιμητής. Μάλιστα, το τυπικό προτρέπει, πως η εκποίηση θα γίνει μόνο προς άλλες εκκλησίες και μόνες, έτσι ώστε τα ιερά πράγματα να παραμείνουν ιερά και να μην περιέλθουν στην κυριότητα κάποιου ιδιώτη.

*«[...]και τότε δε ίνα προς Αγίας εκκλησίας και θείους ναούς η εκποίησης γινηται
ώστε μείναι τα ιερά παλιν ιερά και μη κοινωθηναι τα αγια»*

2.2.7 Καταπεμπτοί

Αναφορικά με το ζήτημα των καταπεμπτών, τα οποία είναι πρόσωπα που βρισκόταν στη μονή χωρίς τη θέλησή τους και δεν υπαγόταν στην απόλυτη δικαιοδοσία του ηγούμενου, το μοναστηριακό τυπικό Κεχαριτωμένης απαγορεύει την παραμονή τους στην μονή. Για το ζήτημα των καταπεμπτών έχουν υποστηριχθεί

ώστε μείναι τα ιερά πάλιν ιερά και μή κοινωθῆναι τα αγια" τα γαρ άπαξ άφιερωθέντα μή δεῖν κοινοσθαι τοις πασι καθέστηκε γνώριμον."

κατά καιρούς διάφορες απόψεις με τις απόψεις να δίστανται. Η προσωπική μου άποψη όμως, φαίνεται να ταυτίζεται με την άποψη του Ι.Κονιδάρη, ο οποίος στη «Νομική θεώρηση των μοναστηριακών τυπικών υποστηρίζει πως :

«[...]Με τις σκέψεις αυτές θεωρώ ότι οι καταπεμπτοί ήταν κατά κύριο λόγο οι εξόριστοι και οι φυλακισμένοι στις μονές, οι οποίες είναι γνωστό ότι αποτελούσαν συχνά τόπο εξορίας ή φυλακίσεως⁹⁰.»

Το μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης απαγορεύει την ύπαρξη των Καταπεμπτών, για την προστασία της περιουσίας των μονών από αλόγιστες, υπερβολικές και δυσβάστακτες για την εκάστοτε οικονομική κατάσταση της μονής δαπάνες. Οι ιδρυτές και η μέριμνα τους δεν εστιάζουν τόσο στην αντιμετώπιση θεμάτων τάξεως και πειθαρχίας, αλλά το ενδιαφέρον τους εντοπίζεται στον αποκλεισμό από τις μονές όλων εκείνων που θα ήταν προσθετο οικονομικό βάρος .

Συμπεράσματα

Για την παρούσα διπλωματική εργασία, χρησιμοποιήθηκαν τα τυπικά της μονής Ευεργέτιδος και Κεχαριτωμένης και παρουσιάστηκαν ακριβώς εκείνες οι πλευρές των τυπικών που ενδιαφέρουν περισσότερο το δίκαιο. Ταυτόχρονα, συνεκτιμήθηκαν

⁹⁰ Ι.Κονιδάρης, *Νομική θεώρηση*, σελ.229

και οι πληροφορίες των τυπικών αυτών αναφορικά με την επίσημη νομοθεσία της εποχής εκείνης. Οφείλουμε για άλλη μια φορά να υπενθυμίσουμε πως το σύνολο των μοναστηριακών τυπικών, δεν εμφορούν αποκλειστικά διοικητικές διατάξεις, αλλά και λειτουργικές διατάξεις, οι οποίες δεν αναφέρθηκαν καθόλου στην διπλωματική εργασία αυτή. Ειδικά στις λειτουργικές διατάξεις αυτές, φαίνεται πως η πλειονότητα των μοναστηριακών τυπικών παρουσιάζουν τόσο ως προς το εύρος των ρυθμιζόμενων θεμάτων, όσο και στην διαφοροποίηση τους από τυπικό σε τυπικό μεγάλη ποικιλία. Στον τομέα των διατάξεων που αφορούν την ακραιφνώς διοίκηση ενός μοναστηριού, δεν εντοπίζονται μεγάλες διαφοροποιήσεις (τουλάχιστον στην όψιμη μεσοβυζαντινή και πρώιμη υστεροβυζαντινή περίοδο στις οποίες άλλωστε ανήκουν τα δύο τυπικά που εξετάσαμε) ίσως λόγω της χρονικής εγγύτητας της σύνταξης των δύο τυπικών.

Το μοναστηριακό τυπικό της μονής Ευεργέτιδος, άμεσα και έμμεσα επέδρασε στο μεταγενέστερο τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης. Η επίδρασεις εντοπίζονται σε επίπεδα κειμένου, αλλά και σε επίπεδο δομής αν και θα πρέπει να επισημανθεί πως συχνά το ύφος με το οποίο αποδίδεται ένα τυπικό είναι ανάλογο της μόρφωσης και του γλωσσικού επιπέδου του συντάκτη. Βλέπουμε λοιπόν πως ένα αριστοκρατικό τυπικό, ένα τυπικό δηλαδή το οποίο έχει συνταχθεί από κάποιον που προέρχεται από αυτοκρατορική γενιά, να επηρεάζεται από ένα μη αριστοκρατικό τυπικό. Μπορούμε με αυτόν τον τρόπο να καταλάβουμε το ποσο νευραλγικό ήταν το τυπικό της μονής Ευεργέτιδος για την μεθοδολογία τις σύνταξης των μεταγενέστερων τυπικών.

Είδαμε επίσης πως η ιδιωτική χορηγία διαδραμάτισε κεντρικότατο ρόλο καθ'όλη τη διάρκεια της βυζαντινής αυτοκρατορίας τόσο στην ίδρυση ευαγών ιδρυμάτων και μοναστηριών όσο και στην λειτουργία τους, ενώ ταυτόχρονα η εκκλησία, φάνηκε να ενθαρρύνει τις προσπάθειες και πρωτοβουλίες αυτές.

Μάλιστα, μέσω των μοναστηριακών τυπικών και των διαθηκών αποτυπώθηκε ανάγλυφα η αγωνία των κλητόρων η ανακαινιστών για την επιβίωση των μονών τους. Η συγγραφή των τυπικών δηλαδή κατά βάση φαίνεται να εξυπηρετεί την προστασία από εξωτερικές επεμβάσεις και την διατήρηση της πνευματικής παρακαταθήκης του κτήτορα και δευτερευόντως, να ορίσει την λειτουργική παράδοση (για την οποία όμως εκ πρώτης όψεως φαίνεται να ενδιαφέρεται εξ ίσου όσο και με τα διοικητικά μέρη των τυπικών). Θα μπορούσαμε βέβαια να υποστηρίξουμε εδώ, πως πέρα από τις ομοιότητες στην γενική διοικητική διάρθρωση των μονών, η πολυμορφία των επιμέρους διοικητικών διατάξεων που υπάρχει στα τυπικά αποκαλύπτει κατά κάποιον τρόπο την ελευθερία της εκκλησίας στην αποδοχή της ιδιοπροσωπίας σε επίπεδο θεσμών και προσώπων. Η επίσημη εκκλησία επιδοκιμάζει την αυτοδιοίκηση των μοναστηριών όπως είναι εμφανές από τις πράξεις επικυρώσεως του καθεστώτος των ελεύθερων μονών διότι θεωρούσε ότι αυτή εξυπηρετούσε καλύτερα την πνευματική του αποστολή και το φιλανθρωπικό έργο τους. Ειδικά η διάταξη περί ελευθέρου και αυτοδεσπότη μιας μονής, η οποία είναι η νευραλγικότερη των διατάξεων στα μοναστήρια, κατάφωρα αποδεικνύει πως η ελευθερία ενός μοναστηριού δεν είναι συνήθως το αρχικό του καθεστώς, αλλά μπορεί να προέλθει από μια πράξη απελευθέρωσης όπως αυτή.

Τα μοναστήρια τυπικά ταυτόχρονα, αποτελούν μία πρωτογενή και άμεση σημαντική πηγή για την μελέτη της συνολικής οικονομικής ζωής των μονών αλλά και για τη συνολικότερη οικονομική ιστορία του Βυζαντίου.

Αυτό που έχει όμως μεγάλη σημασία και πρέπει να το εντάξουμε στις συμπερασματικές αυτές αναφορές, είναι ότι πολλές φορές διαπιστώθηκε πως υπάρχει μια κάποια διάσταση μεταξύ του επίσημου δικαίου και του δικαίου της πράξης. Είδαμε για παράδειγμα πως σε μια μεγάλη σειρά διοικητικών διατάξεων όπως το αυτοδιοίκητο, το ανεκποίητο και η ανάδειξη του ηγούμενου υπάρχει μία διάσταση μεταξύ του δικαίου που ισχύει την εποχή εκείνη (αυτοκρατορική νομοθεσία, κανονικό δίκαιο της εκκλησίας) και του δικαίου που καθόριζαν οι συντάκτες των μοναστηριακών τυπικών. Μάλιστα, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως η διάσταση αυτή οξύνεται ειδικά την περίοδο των τελευταίων αιώνων του Βυζαντίου, δηλαδή κατά τη διάρκεια της παλαιολόγειας δυναστείας και γενικότερα κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο. Τους αιώνες ακριβώς που συντάσσονται δηλαδή τα περισσότερα μοναστηριακά τυπικά. Μία εποχή με ένα πολύ ιδιόμορφο οικονομικό φεουδαλιστικό σύστημα να επικρατεί στο Βυζάντιο. Στην επιστήμη του δικαίου, και συγκεκριμένα οι ιστορικοί και κοινωνιολόγοι του δικαίου, κάνουν λόγο για ζήτημα ύπαρξης κάποιας είδους νομικού πλουραλισμού, μιας πολλαπλότητας δικαϊκών τάξεων⁹¹. Αν η θεωρία τελικά αυτή γίνει δεκτή, τότε μπορούμε να κάνουμε λόγο για ένα ιδιαίτερο «δίκαιο των μοναστηριακών τυπικών», το κτητορικό δίκαιο.

Όσον αφορά την σύγκριση των βασικότερων χαρακτηριστικών των τυπικών, ξεκινώντας από αυτό της Κεχαριτωμένης μπορούμε να πούμε ότι είναι τυπικό με ιδιαίτερη λεπτομέρεια και είναι ένα από τα εκτενέστερα τυπικά που σώζονται. Το μοναστηριακό τυπικό της μονής Κεχαριτωμένης, απηχεί όπως έχουμε προαναφέρει και διατάξεις ενός προγενέστερου τυπικού, αυτού της μονής Θεοτόκου Ευεργέτιδος, εντούτοις όμως δεν αρκείται σε μια στείρα και απονευρωμένη αντιγραφή του, αλλά φέρνει και νέες διατάξεις για την ορθότερη διοίκηση της μονής καθώς και διατάξεις που προέκυψαν από τις ιδιαίτερες ανάγκες του υπό εξέταση μοναστηρίου. Δεν πρόκειται δηλαδή σε καμία περίπτωση για κάποια είδους κακέκτυπο. Πως θα μπορούσε άλλωστε, αφού η μονή αυτή είναι μονή γυναικεία και ως εκ τούτου όπως είδαμε σε σημαντικά για τον μοναστηριακό βίο πεδία, είναι αναγκασμένη να διαφοροποιηθεί και ενδεχομένως να πρωτοτυπήσει ακόμα. Είδαμε για παράδειγμα ότι σε πολλά πεδία (των Οικονόμων, των Ιερέων κ.α) η συντάκτρια του τυπικού όχι απλώς διαφεύγει από την μοναστική καθεστηκυία τάξη της σύνταξης ενός τυπικού, αλλά πρωτοτυπεί κιολας (Π.χ. όταν ορίζει ότι πρέπει να παρευρεθεί εκτιμητής αν αποφασιστεί πως είναι αναγκαίο να εκποιηθεί κάποιο κίνητο ή ακίνητο της μονής).

Τέλος, οφείλουμε να αναφέρουμε πως εξαιρετικά βοηθητικά για την οικονομία αυτής της διπλωματικής εργασίας, διαπιστώσαμε πως είναι τα έργα των Ι. Κονιδάρη και Μαναστή. Φυσικά η Διδακτορική διατριβή του Μαναστή μαζί με την κριτική έκδοση του Gautier αποτελούν σήμερα οδοδείκτη για οποιονδήποτε θα θελήσει να μελετήσει το ζήτημα των μοναστηριακών τυπικών, όμως ταυτόχρονα, το έργο του Ι. Κονιδάρη (το οποίο αποτέλεσε και οδοδείκτη για την εργασία αυτή), ανανοηματοδότησε το πεδίο των μοναστηριακών τυπικών. Με τις ομαδοποιήσεις των τυπικών, τις οποίες με προσοχή εντάσσει στο σύγγραμμα «Νομική Θεώρηση των Μοναστηριακών τυπικών», όπως επίσης και με την συστηματική οργάνωση του, βοηθά στην καλύτερη κατανομή της ύλης και του

⁹¹ Ι. Κονιδάρης, *Νομική Θεώρηση*, σελ. 241

περιεχομένου των μοναστηριακών τυπικών.Κατι δηλαδη που μέχρι πρόσφατα εξέλειπε από τον κλάδο αυτόν του εκκλησιαστικού δικαίου και πιο συγκεκριμένα από την εξέταση του «Κτητορικού Δικαίου».

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Πηγές

Τυπικό της Βασιλικής μονής του Χριστού Παντοκράτορος,εκδ.PaulGautier,Le Typicon du Christ Pantocrator,REB 32 (1974)

Τυπικό της μονής Θεοτόκου Κεχαριτωμένης,εκδ.Paul Gautier,Le typikon de la Theotokos Kecharitomene,REB 43 (1985)

Τυπικό μονής της Θεοτόκου της Ευεργέτιδος,εκδ.Paul Gautier,Le typikon de la Theotokos Evergetis,REB 40 (1982)

Βιβλιογραφία

Bodnar Edward,*Cyriac of Ancona-Later Travels*,Cambridge,harvard university press,2003

Byzantine Monastic Foundation Documents,Volume 1,Dumbarton Oaks studies,2000

Epstein A., «Formulas for Salvation: A Comparison of Two Byzantine Monasteries and their Founders»,*Church History*, 50,1981

Hendy M.,*Studies in Byzantine monetary economy,c.300-1450*,Campbridge University Press,Campbridge,1985

Καραγιαννόπουλος Ι.,*Το Βυζαντινο Κράτος*,Θεσσαλονίκη,εκδ.Βανιας,2001

Κονιδάρης Ι.,*Το δίκαιον της μοναστηριακής περιουσίας από του 9^{ου} μέχρι και του 12^{ου} αιώνας*,Σάκκουλας,Αθήνα,1979

Κονιδάρης Ι.,*Ζητήματα Εκκλησιαστικού και Βυζαντινού Δικαίου,Die Novelle 123 Justinians und das Problem der Doppelkloster*,Τόμος 1,Σάκκουλας,Αθήνα,1990

Ι.Κονιδάρης,*Νομική Θεώρηση των μοναστηριακών τυπικών*,εκδ.β',Σάκκουλας Α.,Αθήνα,2003

Κονιδάρης Ι.,*Αβατον του Αγίου Ορους*,Σάκκουλας,Αθήνα,2003

Laiou A.,C.morrisson,*Byzantine Economy*,Cambridge University Press,2007,Campbridge

Μανάφης Κ.,*Μοναστηριακά τυπικά-Διαθήκαι,Μελέτη Φιλολογική,Διατριβή επι διδακτορία,υποβληθείσα εις την φιλοσοφικήν σχολήν του Πανεπιστημίου Αθηνών*,Αθήνα,1970

Morrisson C.,«Coinage and Money in Byzantine Typika»,*Dumbarton Oaks Papers*, 56,2002

Ostrogorsky G., «Relation between the Church and the State in Byzantium», *Annales de l' Institute Kondakov*, IV, 1931

Παπαγιάννη Ε.,*Ιστορία Δικαίου*,Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και βοηθήματα,Αθήνα,2015

Ράλλης Κ.-Ποτλής Μ., "Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων των τε αγίων και πανευφήμεων Αποστόλων και των ιερών οικουμενικών και τοπικών Συνόδων και των κατα μέρος αγίων πατέρων, τ.2, Αθήνα, Εκ της τυπογραφίας Γ.Χαρτοφύλακος, 1852

Smyrlis K., «The Management of Monastic Estates: The Evidence of the Typika», *Dumbarton Oaks Papers*, 56, 2002

Talbot A., «An Introduction to Byzantine Monasticism», *Illinois Classical Studies* Vol. 12, 1987

Talbot A., «Women's Space in Byzantine Monasteries», *Dumbarton Oaks Papers*, 52, 1998

Tellegen-Couperus O., *A short History of Roman Law*, Routledge, New York, 1993

Τρωιάνος Σ., *Εισηγήσεις Βυζαντινού Δικαίου*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2014